

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2022 · JANUÁR ■

XXXI. ÉVFOLYAM, 2022. JANUÁR

T A R T A L O M

- 3–5 **MARKÓ BÉLA** ■
3 Álomittas világ
4 Szókincs
5 Öregek háborúja (versek)
- 6 **CHRISTOPH RANSMAYR** ■
Egy félénk férfi atlasza (részletek Adamik Lajos fordításában)
- 18 **BÁNKI ÉVA** ■
Nyelvek (novella)
- 21–22 **VILLÁNYI LÁSZLÓ** ■
21 Bem tér
22 Szigetek (versek)
- 23 **MOESKO PÉTER** ■
Őszi hó (regényrészlet)
- 27 **MELLÁR DÁVID** ■
tulipán és erdei gyümölcs között, sodrás és cigaretta közben (vers)
- 29 **SZÁSZI ZOLTÁN** ■
Zongoraégetés (novella a *Bábukák – kisvárosi mendemondák* c. ciklusból)
- 36–37 **FEKETE ANNA** ■
36 Ars
36 El
37 Harmonia Mundi (versek)
- 38 **FÜLÖP DOROTTYA** ■
Kicsi Bé (novella)
- 41–43 **SULYOK VALENTINA** ■
41 Első fejezet
41 Fehér pulóver
42 Elmosás
42 Hátulnézet
43 Tájkép (versek)

- 44 **GERŐCS PÉTER**
Werkfilm (regényrészlet)
- 55–57 **DEBRECZENY GYÖRGY**
55 valamit eladogni
56 tegyük idézőjelbe
57 csak tudnám (versek)
- 58 **KECÖLI K. GERGŐ**
Doktor Tódor (novella)
- 64 **LUÍS VAZ DE CAMÕES**
Jer csak hamar, örökre hű szolgám (Mohácsi Árpád fordítása)
- 68 **SZILÁGYI MÁRTON**
Érzékenység és irónia (Toldy István: *Anatole*) (tanulmány)
- 76 **KOLOZSI ORSOLYA**
Szociográfia és/vagy talált tárgy?
(Tar Sándor *Tájékoztató* című szövegéről) (tanulmány)
- 81 **LŐRINCZ CSONGOR**
A fehér tér kétségessé tevő ereje:
A német nyelvű Esterházy-recepcióról (1996–2017) (tanulmány)
- 95 **RIZSÁNYI ATTILA**
A függékönyv (Mellár Dávid: *Vagy valami egészen más*) (kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Száz Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačie;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slpostas.sk
Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Álomittas világ

Néhány napja rigófütty ébreszt hajnalban, ebből tudom, hogy bármilyen hideg van, már úgylis vége a télnek. Ilyenkor kell hirtelen felülni az ágyban. Nem számít, hogy máskor is felébredek négy és öt között. Ez most a boldog egybeolvadás pillanata lehetne. Felhők, fák, madarak, ember. Kint és bent. Végre egy rigófüttyel szállhat ide-oda a lelkem, amíg teljesen megvirrad. Álomittas világ, ragadj engem magaddal! De nem. Már nem ez a fontos. A csukott ablakon át is tisztán hallatszik, ezek szerint épek még az érzékeim. Most nem a lelkes rigónak, hanem ennek örülök. Magamat figyelem, a másik oldalamra fordulok, hogy vajon mindkét fülemmel ugyanolyan erővel hallom-e ezt a csillogó zenét. Igen, éppen úgy fénylik tovább. Megnyugszom, de tudom, lassan már nem gyermeki öröm semmi, csak bizonyíték.

Szókincs

Mint Jákob lajtorjája hátul a fészerben
lefektetve a félhomályban. Vagy mint
a hegyek mögé begyűrt esőfelhő,
amelyből még kilátszik egy tenyérnyi
darabka, akár a rosszul lezárt bőröndből.
A lassú készülődés. A lehetőség.
Esetleg ami már megvolt. Hogyan
tudnánk különbséget tenni? Mesélte
nagyanyám, hogy a nagyapja egyszer
beledobta a vasvilláját a forgószelebe,
és abban a pillanatban eltűnt a szél is,
a vasvilla is. Aztán másnap a szomszéd
bekötött lábbal, láthatóan sántítva
járt-kelt ide-oda az udvaron, és amikor
nagyanyám nagyapja átment kölcsönkérni
valamit, észrevette a félig nyitott
csűrkapun át a vasvilláját, nekitámasztva
egy deszkarakásnak. Nem szólt semmit,
jobb az ilyesmit annyiban hagyni. Ennyit
mondott nagyanyám. Előfordulhat, hogy
rosszul emlékszem a szereplőkre.
Az a lényeg, hogy ma is megborzongok,
ha eszembe jut. Gondolom, ment tovább
az élet, akárcsak addig. Volt még vasvilla
a gazdaságban, ebben biztos vagyok.
Azzal rakták a szénát fel a szekérrre,
be a csűrbe, aztán a jászolba a marhák elé.
Falusi történet ez, fogalmam sincs,
hogy versbe valók-e még ezek a szavak.
Lajtorja. Vasvilla. Forgószelel. Csűr. Jászol.
Megfelelő szókincs-e ez? Kincs-e?
De mindenképpen el akartam mondani
a történetet. Vándormotívum persze.
Mert olyan az életünk, és mégsem az.
Egyik létra olyan, mint a másik. Talán csak
én hittem, hogy a Jákobé. Olyan vagyok,
és mégsem az vagyok. Mint réges-régen.
A sejtjeim hétévenként kicserélődtek
egytől egyig. Az emlékeim még megvannak.
Csupán ez köt össze azzal, aki voltam.

Öregek háborúja

Mennének még egyszer háborúba a vének,
csupa búsképű lovag, reszkető kéz,
horpadt mell, csapott váll, de mégis
őket kellene küldeni, nem az ártatlanokat,
hiszen vezekelni akarnak, ez most
az öregek keresztes háborúja, nem a
gyermekeké, a maszk alól kicsorduló nyál,
az egyre hangosabban sípoló tüdő, elszánt
hörgés a lélegeztetőgépben, mindenféle
szíjjal, hámmal, csillogó szerszámokkal,
bugyborékoló csövekkel felékesített
Rocinante, talán a halálig elvisz, vagy csak
egy Dulcineaig, a lötyyedt combok közt
borzas fűcsomó, eltikkadt szeméremajkak,
hamuszürke vakondtúrás a kiégett mezőn,
„újra itt van, újra itt van a nagy csapat”,
dehogyan van, remegve szétszóródik
a géppisztoly-sorozat, soha sincsen
találat, vonulnának hadba megint,
vágat velük a lélegeztetőgép, sziszeg az
oxigén, igen, nem az ártatlanok, hanem
a bűnösök fognak megváltani minket,
előttük nyílik majd ketté a tenger, és nem is
ez a fontos, nem az átkelés, nem az
összecsapás, inkább a visszaút, csakis
ők tudhatják, hogyan kell visszatérni oda,
ahonnan elindultunk egykor mindannyian,
csakis ebből a Parkinson-földrengésből
vagy Alzheimer-sivatagból, a hegyek,
völgyek, folyók és tavak végtelen hiányából
lehet még igazi forradalom, csak ez
az igazi tabula rasa, csak bennük van ismét
akkora üresség, hogy beleférhet minden,
rázkódik a lélegeztetőgép, míg vágatnak
éjjel-nappal új meg új szélmalomok felé,
mert az óriások kihaltak ugyan, de nincs
méltóbb ellenfél egy valódi szélmalomnál.

Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951. szeptember 8.) költő, író, szerkesztő, politikus. Számos verseskötet, esszékötete, gyermekkönyve jelent meg, írt magyar tankönyvet, fordított románból verset, drámát. Verseskötetei jelentek meg angol, francia és román fordításban.

Egy félénk férfi atlasza

r é s z l e t e k

Az angyalok munkája

Láttam egy embermagasságú falat, amely széles ívben haladt zúzmarás fák takarásában. Ha követtem tekintetemmel az ív irányát, a fekete törzsek között távoli, meredek tetők bukkantak fel, aztán a Márton-templom tornya Třebíčben, egy sok száz éves városban annak az országnak a déli részén, amely akkor még mint *Csehszlovákia* szerepelt Közép-Európa térképein.

Erre, aztán tovább addig a kupoláig ott fent, a Hrádek-dombig, igazítottak el egy folyóparti panzióban, és egy erdős magaslatra mutattak – Pavlikot ma is biztosan ott fogom találni, Pavlik tényleg szinte mindig a falnál van. Az már alighanem odafenn fogja tölteni az egész életét.

És csakugyan, egy órával később alig mentem száz métert Pavlik fala mellett, amikor megláttam egy öreg férfit, aki csákánnyal köveket bontott ki egy borostyánnal benőtt romhalmazból, és egy réshez hordta őket, amely támadás nyomára emlékeztetően tátongott a falban. Az öreg láthatólag azon munkálkodott, hogy betömje ezt a lyukat. A nyílást ugyan már faállvány barikádozta el, de még rá lehetett látni az elgazosodott sírok és sírkövek hosszú soraira, amelyek némelyike még egyenesen, némelyik megtámasztva állt, mások eldőlték vagy már mélyen belesüppedtek a fagyott talajba.

Igen, mondta az öreg, Bohumir Pavlik, én vagyok az, és még letett egy követ a faállvány mellé, mielőtt letörölte földes kezét egy jégtűktől csillogó fűcsomóban.

Třebíčben nem is Pavlik felől érdeklődtem, panziómban hallottam először a nevét, hanem a zsidó temető iránt, amely több mint négyszáz éve bújik meg egy domb mögött, a városon kívül, az öreg férfi azonban maga *volt* a temető, legalábbis polgártársai szemében.

Nem, Pavlik nem volt zsidó, de mint egykori tanár, aki nap mint nap *több fényt* igyekezett gyűjtani a következő nemzedék fejében, a kommunistáknak sem volt barátja, akik akkor még hatalmon voltak az országban, és mindent, ami meghaladta értelmüket vagy ellentmondott hittételeiknek, egyszerűen el akartak takarítani a világból. És amikor egyre csak jöttek a hírek, hogy ezt a temetőt is el akarják dózerolni, és beépíthető földdé akarják döngölni, fölháborodásában Pavlik elhatározta, hogy gondjaiba veszi a vadont, ahová már senkit nem temettek azóta, hogy az utolsó trebíci zsidókat, közel háromszáz embert marhavagonokban hurcoltak el a theresienstadti koncentrációstáborba. Csak tízen éltek túl a borzalom éveit. Közülük pedig egy sem tért vissza a szülővárosába. Ki védte volna

hát meg ezt az Istentől elhagyott helyet a vadállatoktól, kutyáktól, sírgyalázóktól, a kommunisták rombolódühétől és végül magától az időtől?

Pavlik annak idején ugyan nem sokat tudott a zsidóságról – de azért ismerte a törvényt, miszerint a darab föld, amelybe temették, az idők végéig megilleti a halottat. Aki zsidó temetőben várt a feltámadására, annak családfája kihalásával sem számolták fel a sírját, mint a keresztény temetőben, ahol csontkamrákban halmozták fel a *kihantoltak* maradványait, a kiűrtett sírokat pedig, amelyeknek az Ítélet napjáig kellett volna őrizniük a bennük nyugvókat, más holtaknak és fizető utódaiknak ítélték oda.

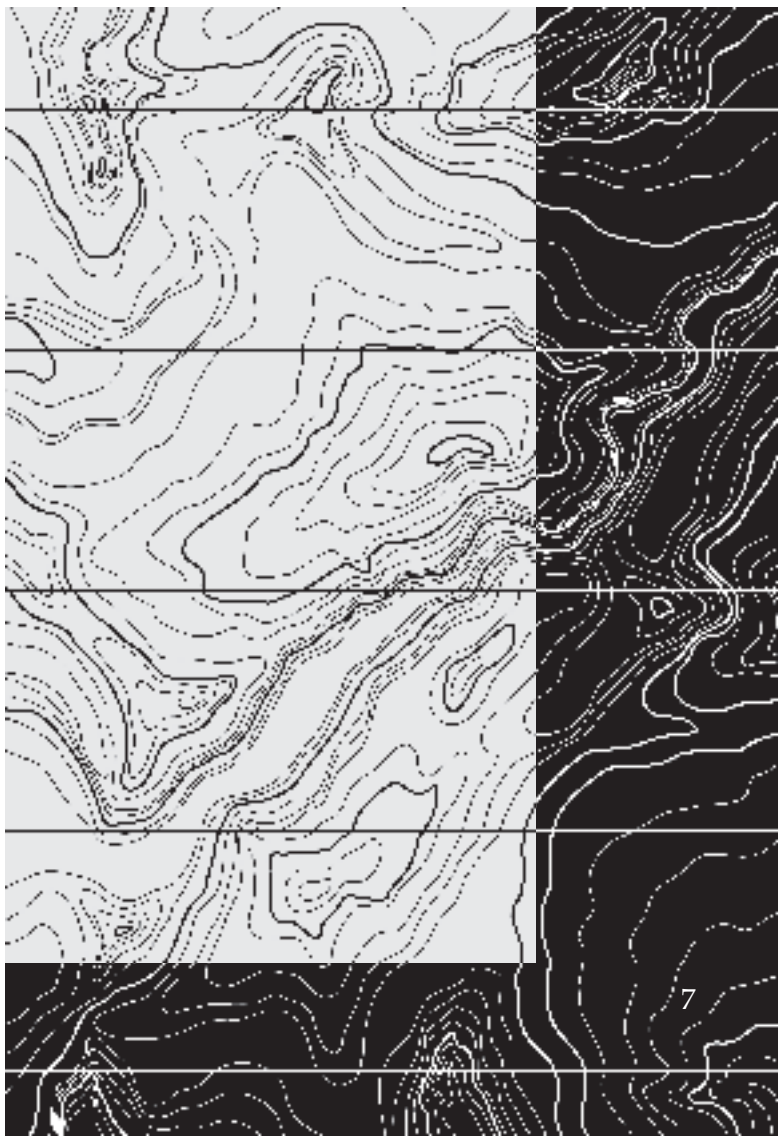
Pavlik akkor – tizenöt, nem: tizenhat éve már ennek is? – hosszabb kérdezősködés nélkül nekilátott, hogy újjáépítse a régi kőfalat a temető körül, ahol több mint tizenegyezer lélek lelt nyugalmat az elmúlt évszázadok során: egy másfél kilométer hosszú falat, amelyből sok helyütt már nem látszott több, mint a sírhelyekből, amiket Pavlik százával és százával szabadított ki, igen, ezzel a két kezével, a gyökerek és bokrok közül, és hozott ismét napvilágra a sötétségből. Mert ha már rokonok és utódok nem voltak többé, akik köveket tehetek volna a halottak sírjára, jeleznén, hogy gondolnak rájuk, még mindig szeretik, vagy legalábbis nem felejtették el őket, akkor legalább nyugalom, védetség lakozzék e fal oldalában, legalábbis addig, amíg ő, Pavlik, él. Ezekben a napokban töltötte be a nyolcvanát.

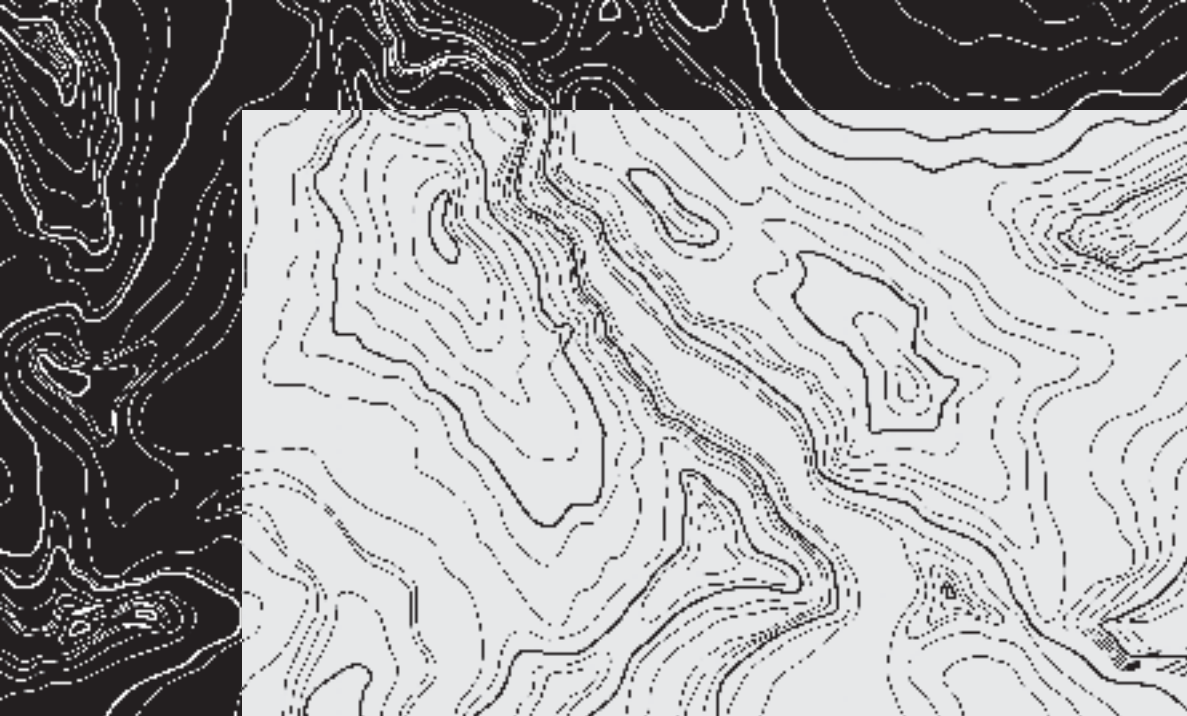
Azokat a kavicsokat, amiket sok síron láthattam, mind ő tette oda, most pedig én is húzom csak le a kesztyűmet, és én is tegyek néhány kavicsot a sírokra, a kövek itt többet számítanak, mint a virágok, magyarázta Pavlik, és mindmáig a bibliai időkre emlékeztetnek, amikor kövekkel kellett megerősíteni a sírhelyeket, és ekképp védeni őket a dögevők éhétől és a Szentföld homokviharaitól.

Nehéz, sokszor nehéz munkája legtöbb napján Pavlik olyan egyedül volt idefenn, mint ma, ezen a téli napon, amely olyan hideg volt, hogy nem tudott habarcsot keverni, hanem csak ezeket a régi, mohos köveket előkészíteni, de éppen ezáltal kezdett el a temető, kezdtek maguk a halottak is lassanként beszélni hozzá, igen, hozzá, ő pedig lassanként megtanulta érteni a nyelveiket és az írásukat, sok esetben fáradtságos volt, így azonban egyik ember a másik után támadt fel a számára – szerelmesek, akiknek a pestis napjaiban örökre el kellett válniuk egymástól, egy fiatal anya, aki ikreknek adott életet, és közben elveszítette a sajátját, egy orvos, akit a kolera győzött le... Pavlik néha már úgy érezte, mintha az idetemetettek közelebbi ismerősei volnának, mint a város sok lakója.

Ha ismét sikerült lefordítania a héber feliratok valamelyikét, Pavlik lassú, szép írással följegyezte egy noteszbe, amelyet mindig magánál hordott kabátja belső zsebében. A gyűjtemény egyik első lapját egy levél díszítette, amit egy szücsmester feleségének a sírkövén talált:

*Kedvesem
Elmúltál
Mint a legvilágosabb nappal
De el fog múlni
Az éjszaka is
Amely búcsúnkra következett*

És persze, ő is reménykedik még abban, hogy lassanként Třebíčben is változnak és világosabbra fordulnak az idők. Talán már a pártirodákban is fölmerült a gondolat, hogy mégsem kéne elpusztítani az öröklét e honát, hanem turisztikailag hasznosítani – elvégre a třebíči az ország egyik legnagyobb zsidó temetője volt a prágai mellett, így kifizetődő úticéllá válhatott ennek vagy annak a történelembúvárnak, akit aztán célja előbb vagy utóbb óhatatlanul a város panzióiba és vendéglőibe terelt. Pavlikot azonban már rég nem érdekelték eféle okoskodások. Ő rendületlenül építette tovább a falat, az ő falát, és néha már nem is hallott mást, csak a fal oltalmában megszólaló hangokat.

A legszebb szavak azonban, amelyekre nagy munkája sok éve során bukkant, nem kőbe voltak vésvé, hanem ezüstfonállal hímezve egy fekete bársonykendőre, amelyet a törmelék közül húzott elő egy napon. Egykor ilyen kendőkkel terítették le a ravatalokat, és ekképp szavakon, egy zsoldáron vitték sírjához a halottat. Pavliknak sok fáradságába került, amíg meg tudta fejteni az ezüstírást, és boldog volt, igen, boldog, amikor végre érteni vélte, mert ami a bársonyon csillogott, egyformán *szólt* az élőknek és a halottaknak:

*Megparancsolta angyalainak
Hogy bármerre jársz
vigyázzanak rád*

Bármerre jársz, minden utadon, még azon az egyen is, az utolsón. Mikor aztán Pavlik föl-tette magának a kérdést, hogy vajon a třebíči zsidókra is vigyáztak-e ezek az angyalok, kétségek fogták el, és csak nehezen tudta elhessegetni a gondolatot, hogy még a Mindenható is képes volt megszegni egy ígéretet, vagy egyszerűen csak elfelejtett parancsot adni angyalainak... az ő angyalainak, akik aztán némán és tétlenül álltak sorfalat a Theresienstadtba és a megsemmisítőtáborokba vezető úton. Egy másik mindenható isten talán nem hagyta keresztre szögezni a saját fiát, nem szólítva hadba égi seregeit önnön teremtményeinek elvakultsága, gonoszsága és kegyetlensége ellen?

De aztán, a vívódás és kiábrándulás hosszú ideje után, amikor egyszerűen csak építette tovább a falát, egyre tovább, Pavlik végre megértette, hogy valójában mi van a ravatalkendőre írva: nevezetesen, hogy az emberekre, a halandókra lett bízva, hogy

*bármerre jársz,
vigyázzanak rád,*

és ekképpen elvégezzék az angyalok munkáját.

Oszloperdőben

Láttam egy oszlopok erdejében bolyongó vándort, aki néhány méterrel előttem lépdelt egy deszkapallón. A palló egy fekete, tükörsima vízfelületet hidalt át, amelyből százával meredeztek ama gránit- és márványerdő oszlopai. A vándor néha megállt, áthajolt a palló korlátján, és suttogva beszélt a foltos aranyhalakhoz és bumfurdi pikkelyespontyokhoz, amelyek lomhán úsztak el a lába előtt, és uszonycsapásaikkal itt-ott áttörték a víztükör simaságát, mintha egyetlen feladatuk annak szemléltetéséből állna, hogy ennek az oszloperdőnek valóban folyékony a talaja, édesvíz, nem pedig fekete üveg. A férfi néha egy-egy oszlop előtt is megállt, felnézett a korintoszi vagy ión oszlopfőkre és a rajtuk nyugvó boltívekre, mintha fák koronái volnának, amelyek közt madarak vagy más félénk teremtmények rejtőznek, és ezekhez is suttogva beszélt.

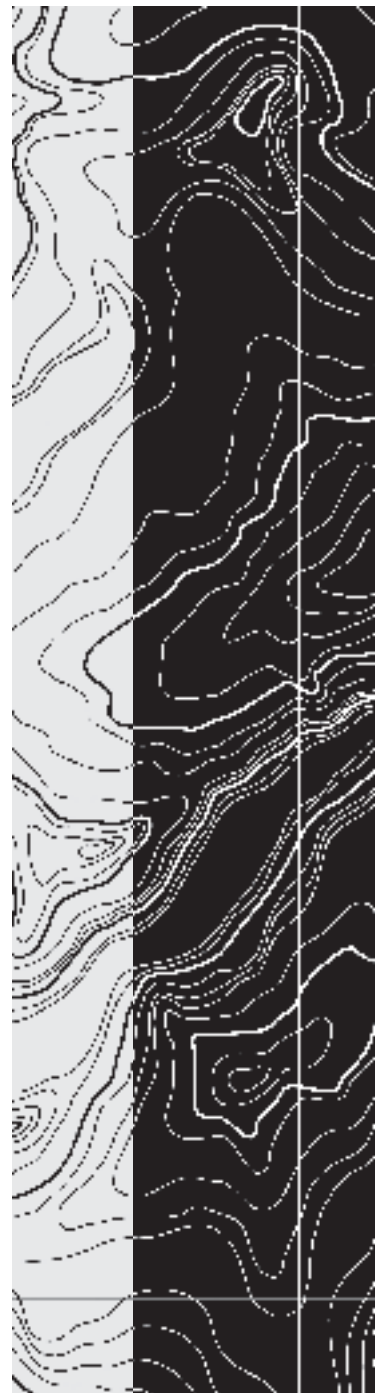
Sötét volt. A mesterien elrejtett lámpák rótarany visszfényén kívül, amely izzó fakéreggé változtatta az oszlopok márvány- és gránitfelületét, semmi más nem világította meg a deszkapallót és a keresztboltozat nyugodt tükörképét a vízen, amelynek számtalan íve minden irányban beleveszett a félhomályba.

Csend volt. Az előttem haladó vándor suttogása és a néhány, távoli és fojtott hang az egyik oszlopsor végéről nem zavarta a csöndet, hanem szinte még jobban elmélyítette. Ezen a novemberi napon csak néhány látogató ereszkedett le a *Jerebatan*-ciszterna visszhangzó homályába, ebbe a – hirdette a plakát a felvilágból a fekete vízhez vivő lépcső mellett – legjelentősebb föld alatti építménybe a boltozatokban, pincékben, tömlőcökben, ciszternákban, folyosókban, alagutakban, kriptákban és kútaknakban oly gazdag török metropoliszban, Isztambulban.

Rendes nyitvatartási napokon itt zene fogadta az alvilágba érkezőket, lágy, szimfonikus dallamok, amelyek másfél évezreddel vagy talán még régebbre röpíthették vissza őket, e vízi palota építettségének napjaiba, aki *Justinianus* néven, a hatodik században emelkedett fel parasztfiúból római imperátorra. Justinianus egy régebbi, uralkodása előtt kétszáz évvel kiásott ciszternát bővítettett ki máig változatlan méretére: a nyolcvanezer tonna víznek, mert ennyit tudtak tárolni a háromszázharminchat, egyenként nyolc méter magas oszlop által hordozott boltozat alatt, még aszályok és háborúk idején is át kellett járnia a kelet-római birodalom szívére, a császári kerteket, vízköpöket, kutakat és fürdőket, és a város minden ellenségének és ostromlójának demonstrálnia, hogy a bizánci-római hatalom talaja soha nem szárad ki. És még ha a palota szomszaga alatt egyre csak csökkent és csökkent is a vízszint, egyre növelve és növelve a visszhangzó sötétséget, akkor sem a hiány válhatott láthatóvá, hanem csak az addig elárasztott pompa, amely a csodálat ihlette számos nevének legszebbikével ruházta fel e ciszternát: *elsüllyedt palota*.

A felvilág lárámája ezen a novemberi napon is minden lépcsőfokkal, amelylyel a látogató lejjebb hatolt a mélységbe, halkabbá vált, végül elhalt – aztán viszont nem váltotta fel zene. Talán a berendezés hibája miatt, vagy csak azért, mert ilyen kis számú közönségnek nem jártak szimfonikus dallamok, de csönd volt. Így pedig csak az egyforma, csupán a boltozatról lehulló szivárgásvíz-cseppek becsapódási zajától megtört csend tette – s az elmúlt másfél évezred legtöbb napján itt feltehetően ilyen csend honolt –, hogy nem tudtam nem meghallani az előttem haladó vándor suttogását. Idelelni a suttogás is elég volt – még olyankor is, amikor a fenti világban városfalakat ostromoltak meg és törtek át, és palotákat fosztottak ki, vagy, mint ezekben a novemberi napokban, felrobbantak egy öngyilkos merénylő bombái.

Ilyen csönd lehetett az 1453-as esztendő májusában, amikor II. Mehmet, a *Legyőzhetetlen*, a *Láthatárok ura*, egy uralkodása harmadik évében járó ifjú százötvenezer fős seregével a vérzenekarok üstdobjainak, harsonáinak,

cintányérjainak és sípjainak fülsüketítő zenebonájától kísérve elfoglalta Konstantinápolyt, a kereszténység metropoliszát, és új nevet adott a városnak.

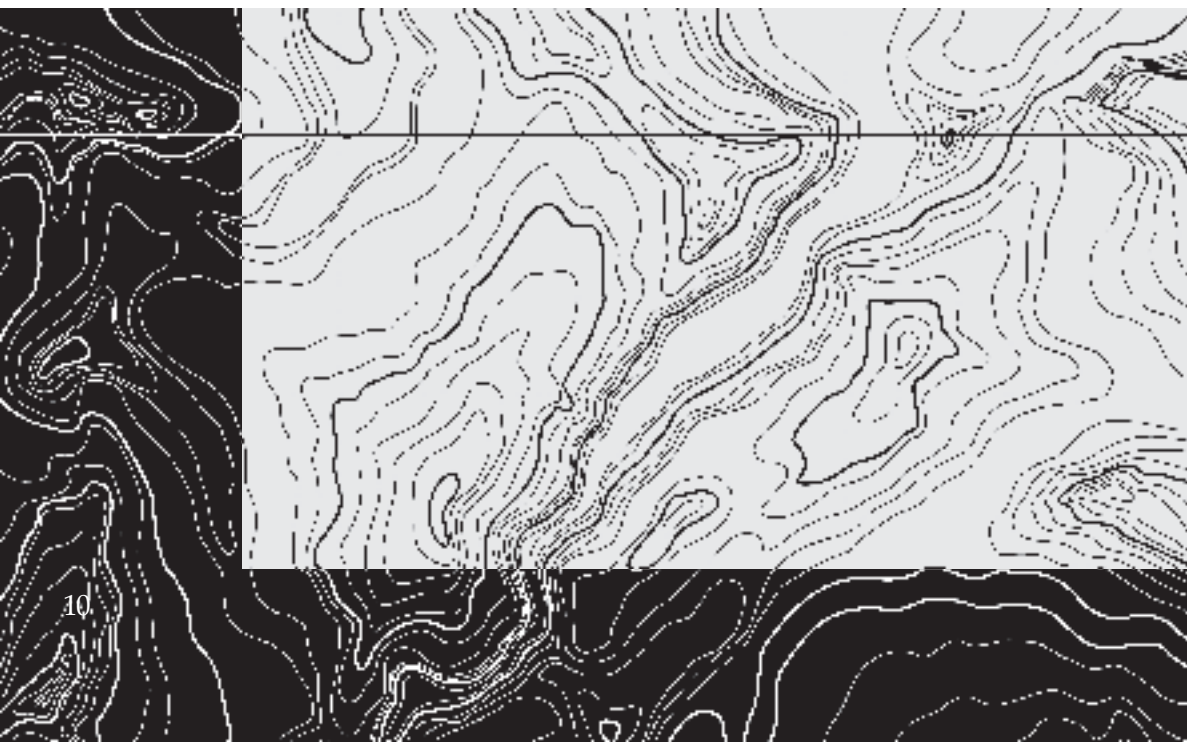
Mehmet, az egy és igaz Isten, *Allah ökle* ezzel az új névvel állítólag Konstantinápoly görög alattvalóinak rémült kiáltását akarta kigúnyolni, akik az iszlám elleni háborúk immár hiába túlélt évszázadaiban mindannyiszor így válaszoltak a menekülésük célját firtató kérdésre: *Isz tin polin!* A városba! És úgy tartották, hogy Mehmet, a *Világ Hőse*, aki ugyanúgy beszélt arabul, latinul és görögül, mint héberül és a perzsák nyelvén, nem csupán gúnyt űzött e kiáltásból, hanem még szójátékot is csinált belőle, midőn a romokat és hullamezőket, amelyek a világ leghatalmasabb falainak bevétele után lángoltak előtte, így nevezte el: *Isz-tam-bul*.

Csöndnek, nyilván ugyanilyen csöndnek kellett lennie ideleenn akkor is, mialatt Mehmet odafent, az egy és igaz isten napjának fényénél mindent, de mindent átalakított: a *Hagia Sophiát*, a keleti világ legnagyobb templomát a világ legnagyobb mecsetévé, a kereszténység egyik fővárosát pedig az Oszmán Birodalom szívévé. És Mehmet végül még azt is megmutatta, hogy akár a szárazföldet is képes tengerré, a tengert pedig diadala tükrévé változtatni, midőn a vihar napjaiban hatalmas karneváli menetben körül~~vit~~*itorlázta* a város kikötőzárlatát, vagyis flottája nagy részét, hetvenkét hajót, teljesen fel~~vit~~*itorlázva* és összes evezőszével fölszerelve, ökörfogatokkal meg szolgálk és rabszolgák tízezreivel vontatta el a Boszporusz partjaitól – a szárazföldön át! – az Aranyszarv-öböl, hogy ott ismét vízre bocsássa.

Mind e sok átváltozáslárma közben ideleenn szüntelen csönd honolt, csönd honolt még akkor is, amikor Mehmet, a Hódító az elesett város jobb belátásra bírhatatlan védőit büntetésül hosszú sorokban, vértől csöpögő allékban karóba húzatta, és a fenti világban órákon, napokon át csak a legyőzöttek iszonyatos üvöltéseit lehetett hallani.

Ebben az ősrégi csöndben ugyan egy szót sem értettem a vándor, egy kövérkés, szakállas középkorú férfi suttogásából, mégsem volt kétséges, hogy a látogatók gyér seregének maradékához hasonlóan az ő célja is két kődarab, két hatalmas Medúza-fej volt. Az oszloperdő szélén feküdtek a vízben. A látogatók érméket dobtak be nekik áldozati ajándéknak vagy a jövőben rejtőző szerencsájük előtörlesztéséül, a sápadt halak pedig tévedhetetlen reflexszel kaptak a billegve-csillogva elmerülő aprópénz után.

A ciszterna sok más oszlopához és oszlopfőjéhez hasonlóan ezek a Medúza-fejek is lerbolt vagy lebontott templomok és paloták romjaiból származtak, amelyek bizánci császárok rég elfelejtett parancsaira köfejtkékké váltak a kereszténység új, imperiális építményeihez. És lassanként kezdtem megérteni, hogy a suttogó vándor, amikor fölneztet valamelyik oszlopfőhöz, monológjában feltehetően a kőből faragott levélzet eredetét találgatta, és nem a halakhoz, hanem csak saját tükörképéhez beszélt, annak számolta ki a téglaboltívek horderejét. Ment, suttogott, megállt, ment tovább monológjába merülve, én pedig követtem, végül is közös célunk volt.

Medúzát, az antik mondavilág halandó szépségét Pallasz Athéné rajtakapta, amint templomában Poszeidónnal, a tengerek urával pajzánkodott, s e bűnéért a felháborodott istennő csúnyaságra, sőt förtelmességre ítélte: az egykor csodaszép teremtsnek napjai végéig kígyókat kellett viselnie haj helyett a fején, szárnyas szörnyként pedig villogó szemekkel, tépőfogakkal és kilógó nyelvvel minden embert, aki megpillantotta, kővé változtatnia a réműlettől.

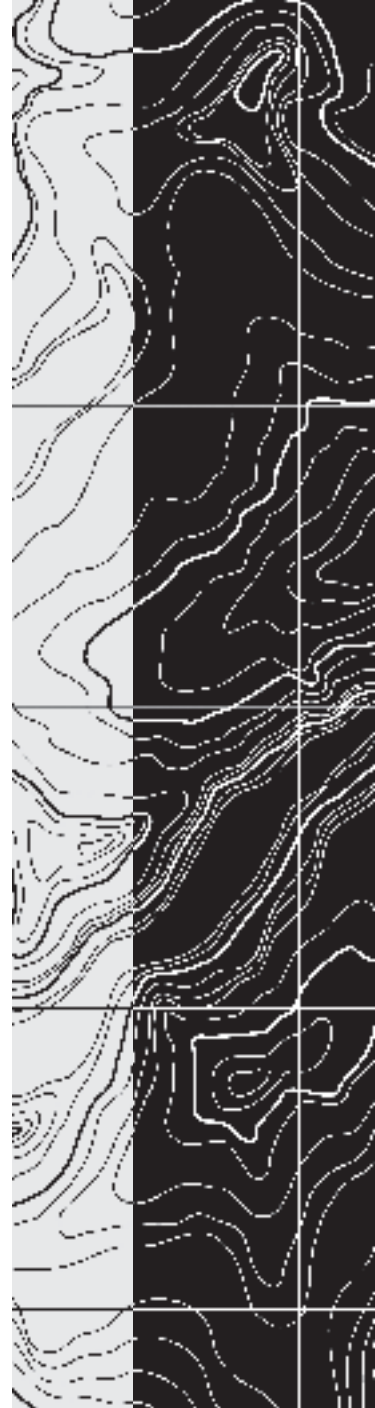
A ciszterna építőmesterei oszloplábazatként használták a Medúza-főket, és az egyiket fejjel lefelé, a másikat oldalára fektetve helyezték a víztároló aljára, mintha az oszlopsorok és a boltozat örökös nézésére akarták volna kényszeríteni őket, s e tekintet kővé tevő erejével a márvány és gránit tartósságát akarták volna fokozni.

A kígyóhajú fejekhez érve, az oldalára fektetett előtt végre megállt a vándor, és abbahagyta a suttogást. Aztán – ahogyan két másik ciszternalátogató is mellette – egy érmét vett ki a pénztárcájából, röviden a fény felé tartotta, amely itt olyan éles volt, mint az Elsüllyedt Palota egyetlen más helyén sem, és a halott szemek, a Medúza homloka felé dobta, ahonnan az a cseppnél épp csak hangosabb zajjal a sekély vízbe hullt. A vándor azonban nem vette le a szemét a billegve elmerülő érméről, és amikor az végre megállapodott a fenéken, még mindig úgy meredt a vízbe, mintha látna valamit, amit senki más nem lát.

Aztán hirtelen átlépett a korláton, az emberek és a medúza elválasztását szolgáló súlyos láncon, és még mielőtt bárki akár csak a kezét nyújthatna volna felé, leugrott a fahídról. Térdig állva a vízben, lehajolt az érméjéért, ki sem véve a vízből, megfordította, és visszahelyezte a medence aljára.

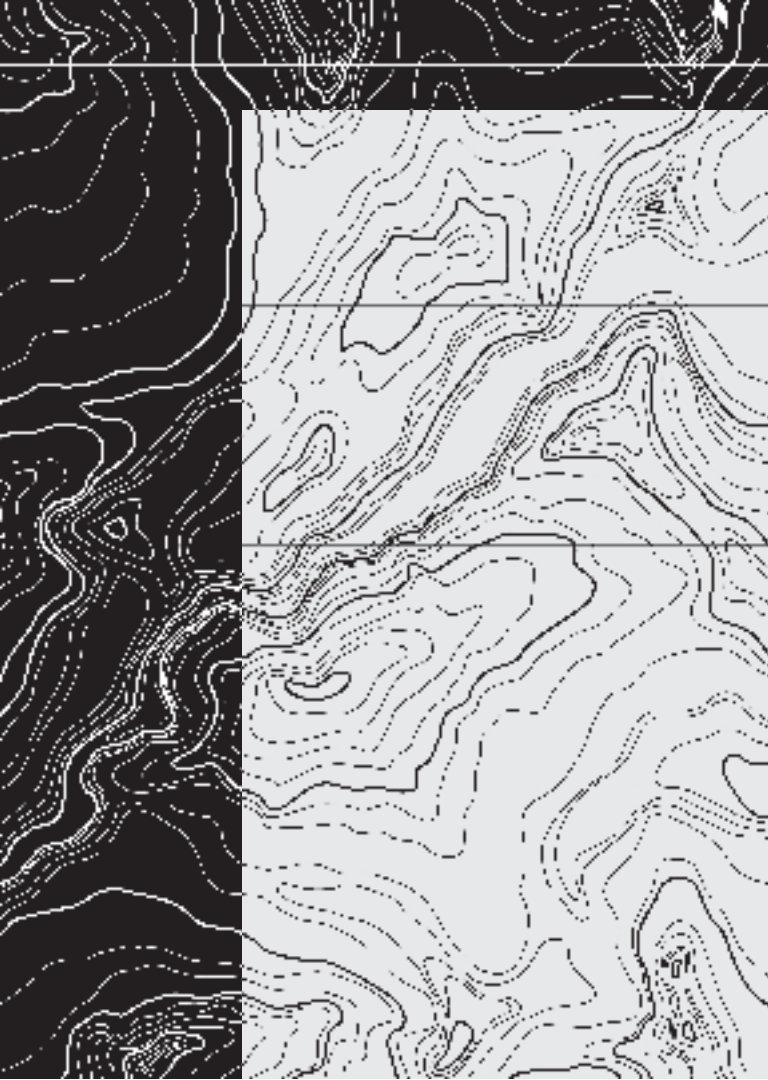
Fej vagy írás: Isztambul egy távoli jövőben le fogja-e vetni és ki fogja-e cserélni még egyszer a nevét, be fogja-e váltani egy Allahnak tetszőbbre? Jó lesz-e elutaznia Anatóliába, vagy inkább maradnia kéne? Azt az isztambuli barátságot felmondania, vagy inkább megőriznie? Hát ma éjszaka mi volna jobb – engedni annak a vágynak, vagy inkább ellenállni neki?

Fej vagy írás: bármelyik oldalát mutatta is az érme, megerősítve ezzel egy döntést, vagy kijelölve egy jövőbeli eseményt – most már mindenesetre az érmedobó által remélt, jó oldalát mutatta a világnak. És mialatt a híd deszkáin hangosabbá vált a későn érkező örök vagy felvigyázók dobogása, a víztől csöpögő vándor kimászott a ciszternából, mosolyogva, mint aki kérdezni ugyan hajlandó volt az isteneket, ítéletüknek azonban nem kívánt engedelmeskedni. Az elsüllyedt érmével kezébe vette a sorsát. Kezébe vette, és a sápadt pontyok és aranyhalak homályhoz és sötétséghez szokott szeme láttára és az alvilágba alászállt néhány napi látogató ijedségére – megfordította.

A sötétség szépsége

Láttam egy spirálgalaxist a *Bereniké haja* csillagképben, abban a nem különösebben látványos égi zónában, amelyet Számoszi Kolón görög csillagász nevezett el egy fáraónéról a kereszténység előtti III. évszázadban: Bereniké fogadalmat tett, hogy feláldozza aranyfényű haját, ha hitvese sértetlenül tér vissza az asszírok elleni háborúból. A fáraó győztesként tért haza, Bereniké pedig levágta haját, és egy tincset belőle a szerelem istennőjének szobra elé helyezett. Ám az áldozati ajándék az éj leple alatt eltűnt, s a haragra gerjedt fáraónak, aki lopásra gyanakodott, a görög udvari asztronómus másnap éjszaka három csillagot mutatott az égen, mondván, Aphrodité istennő elfogadta hitvese ajándékát, három csillaggá változtatta, és az égre akasztotta a feláldozott aranyhaját.

A spirálgalaxis gyöngye, sok milliárd nap fényéből összeálló csillogásának ott a Bereniké hajában a legújabb, egyelőre vitatott csillagászati számítások szerint negyvennégy millió év kellett ahhoz, hogy az űr mélyéből teleszkópom tükréig érjen. Ellipszise az okulárban olyan volt, mint egy sötét szemháj függönyén átsejlő szem, amely éppen felnyílni vagy lecsukódni készült. E szemháj, egy sarló alakú, sötét anyagból, gázfátylaktól és csillagporból álló sáv önmagában is több mint ötezer fényévet tett ki a mérések szerint – de ezt az értéket is vitatták. Átkozódtam.

A nyári napforduló éjjelének csillagokkal telehintett, holdtalan ege alatt ültem a felső-ausztriai Höllengebirge peremén, egy hegyi erdő széles tisztásán felállított teleszkópjaim mögött, és olyan hangosan átkozódtam, hogy átkaim visszaverődtek a feketefenyők alkotta falról. A tehenek felől, amelyek fekete szigetekként, kérődzve vagy szenderegve heverték az alpesi rétek csupán árnyalattal világosabb ölében, csak elvétve hallatszott egy-egy mély sóhaj az éjszakai csendben.

Atmoszférikus turbulenciák, valamint csillagászati készülékem navigációs rendszerének leállása miatt eltartott egy ideig, amíg két teleszkópom lencséit és tükréit – keresőtávcsövekkel tapogatózva iránycsillagtól iránycsillagig – sikerült e távoli galaxis koordinátáihoz igazítanom, amely a különböző csillagkatalógusokban olyan beszédes neveket viselt, mint *Black Eye Galaxy*, *Evil Eye Galaxy* vagy *Sleeping Beauty* – Fekete szem, Ördög szem, Szunynyadó Szépség...

A tizennyolcadik század végén három csillagász – az angol Edward Pigott, a német Johann Elert Bode és a francia Charles Messier – egymástól függetlenül egyetlen éven belül figyelte meg e szépséget az ürességtől kongó űr mélyén, de csak Messier keresztelte el neve első betűjével és az általa felfedezett égi ködök és galaxisok hosszú sorának esedékes számával: *M64*.

Miközben leszállt az év legrövidebb éjszakájának csillagászati alkonya, egy hegyi kunyhó melletti, rázkódásbiztos betonalapzaton felállítottam távcsöveimet – egy mázsányi súlyú Schmidt-Cassegrain tükörteleszkópot és egy nem sokkal könnyebb apokromatikus refraktort –, és drótkerítéssel védtem meg őket a legelő jószágok kíváncsiságától. Holdfelkelteig akartam fürkészni a nyári napéjforduló égét, hogy aztán a hold északi részén fekvő *Hidégtség tengerét*, ennek keleti partján pedig az Atlasz- és a Herkules-krátert látogassam meg.

Azon az enyhe nyári éjszakán már befogtam a Skorpió és a Kígyótartó területét és a bennük található kettős csillagokat, gömbcsillaghalmazokat és planetáris ködöket, és közben lassanként már megint dühbe gurultam amiatt, hogy egy reflektorblokk a szemközti hegygerincen vakító fényvel árasztott el egy drótkötélpálya-állomást. E reflektorok szórt fénye életlenné tette és elhalványította az olyan gyenge fényű égi objektumokat és több száz milli fényévre lévő óriásnapokat, amelyek egyébként briliánsokként csillogtak az űr fekete bársonyán.

Amikor elhatároztam, hogy elhagyom a fényszennyezett területeket, és a felső-délnyugati csillagrégiókba térek ki, ott ugyancsak kénytelen voltam megállapítani, hogy a hegyi állomás szórt fényében még az M64, az égbolt tizenkét legfényesebb galaxisának egyike is sokat, szinte mindent elveszített ragyogásából. A csillagászat legerősebb teleszkópjaival makulátlanul fekete éjszakákon a látható univerzum egyik leghatalmasabb naprendszer-csoportulását lehetett felfedezni a Bereniké területén – ezernél is több, esetenként négyszázötven millió fényévre lévő galaxist –, ám egyetlen, néptelen hegyi állomás reflektorának vakító fényereje mindenestül eltüntette őket. Átkozódva azt kívántam, hogy bárcsak hunyna ki az a fény egy hegyomlás, kőlavina vagy becsapódó üstökös alatt.

Ám amikor a fényforrás hirtelen csakugyan elapadt, valóságosan megrémültem. Hiszen ki akarná, hogy szitkai és átkai azon nyomban teljesüljenek? Voltak éjszakák, amikor váratlan ajándékként, áramszünetek és villámcsapások után köszöntött be a hirtelen sötétség. Ez a mai éjszaka azonban szélcsendes volt, enyhe és csillagfényes – immár pedig makulátlanul sötét is.

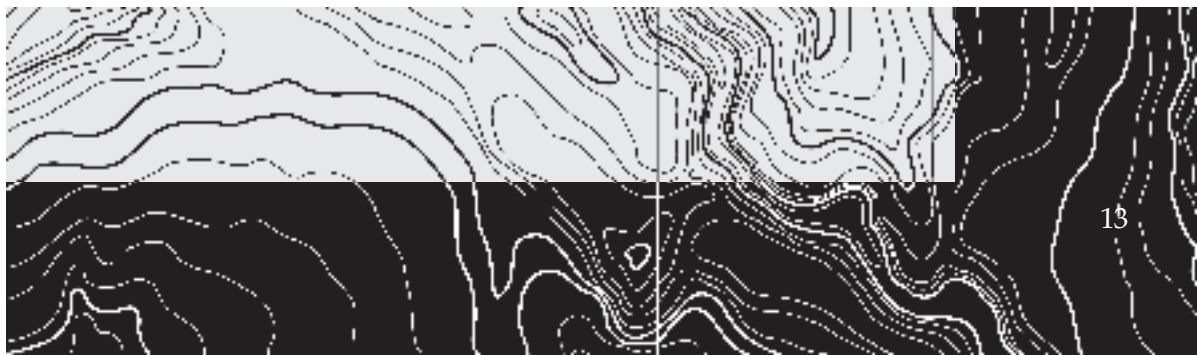
Szemem ugyan csak lassanként szokott hozzá a megváltozott fényviszonyokhoz – de már a fényszennyezés vége utáni első percekben látni lehetett, ahogyan növekszik a csillagok száma. És amikor a jobb fényviszonyoknak megfelelően átváltottam a tükörteleszkópról az apokromatikus lencseteleszkópra, a Bereniké területén is drámaian megváltozott kép fogadott: mintha felnyílt volna az M64 galaxis szemhéja, centruma most már nem csupán fénylett, hanem *ragyogott*. Miután méréseket végeztek a spektrumában észlelhető vöröseltolódáson, a csillagászok fölvetették, hogy az Alvó Szépség vajon nem legalább két galaxis kozmikus összeütközéséből jött-e létre, belső és külső tartományai ugyanis nagy sebességgel forogtak éppen ellentétes irányban. Ott, ahol e két szembehaladó forgatag kaotikus örvényekben egymásnak ütközött, esetleg új, szuperforró napok százai keletkezhetnek, velük együtt pedig – az ilyen csillagszületések kozmikus hulladékeként – aszteroidák, bolygórendszerek, hűvösebb helyek is, tüzet adva képzelődésünknek a távolinál is távolabbi terekben viruló életről.

Most azonban alighogy fölnyílt, már el is tűnt ez a szem. Ami az imént még teljes szépségében mutatkozott meg nekem, láttam okuláromban kihunyni a Black Eye Galaxyt! Az egész galaxis eltűnt egy hirtelen, hullámzó sötétségben. Csak látóterem peremén villant még egy-egy gyöngé fényű szikra, olyan benyomást keltve, mintha ez a verdeső, fekete valami, egy minden fényt elnyelő éj száguldva közeledne felém.

Ám amikor levettem szememet az okulárról és pusztán szemmel felnéztem az égre, a Szűz, az Ökörhajcsár, az Oroszlán és a Vadászebek – a Bereniké hajával szomszédos csillagképek – nyugodtan álltak a békés égen; a fenyvesekben szellő sem rezdült, és még az alvó tehenek sem nyöszörögtek. A kozmikus katasztrófa egyedül refraktorom okulárjában tombolt és nyelte el fényévről fényévre a csillaghímes űrt... És hirtelen hallottam is, hogyan *szól* a világgusztulás:

Egy madár rikoltása volt. Egy erdei bagolyé. Nesztelen cserkészröptében nyilván a teleszkópjaiméval pontosan azonos irányban kereste vagy üldözte zsákmányát, és a lencsék kontúrok nélküli, csillagfaló szörnyeteggé változtatták, amelyből szabad szemmel azonban ugyanolyan keveset lehetett látni, mint egy távoli galaxisból.

Megkönnyebbülés volt-e, amit éreztem? Fáztam. A Höllengebirge délkeleti vonulatai fölött kezdett feljönni a hold, a *jóságos hold*, a legnagyobb csillagfaló, amely, tudtam, véget fog vetni csillagközi portyázásomnak. Sarlója a gyors emelkedő után úgy állt a hegység gerince fölött, mint lámpa a gyermek ágyánál, aki rosszat álmodott – a meghitt éjjeli pilács, amelynek nyugtató, vigasztaló fényénél a sötétség minden réme és kísértete, de minden szépsége is elhalványult.

Zuhanás az éjszakából

Láttam sok ezer fényvel izzani Dzsaiapur fölött az éjszakai eget. Mintha kimondottan Rádzsasztán, e sivatagos észak-indiai állam fővárosa fölé feszítették volna ki egy második égbolt védőhálóját a mindenség rémisztő mélyei, az örökkévalósággal határos üres terek ellen, úgy imbolyogtak, lebegtek, táncoltak e fények a holdtalan sötétségben, eltávolodtak egymástól, megint egymásra úsztak, és néhány szívverés tartamára tűnékeny, soha nem látott csillagképekké egyesültek. Ha e számtalan fény valamelyikét hirtelen kitaszította kaotikus pályájáról egy láthatatlan erő, s a fény az éjszakai városra zuhant, és esés közben meteorok módjára elégett, a sötétből kacagást lehetett hallani, nevetést és kiáltozást; diadalkiáltásokat.

Azon a tiszta, enyhe, januári éjszakán egy Guest House lapostetején ültem a rádzsputok idején épült nyári palota, a szélnek szentelt *Hava Mahal* közelében, és a város tetőin összegyűlt népes közönséggel, a körvonalak sötétbe vesző seregével együtt követtem az égi színjátékot.

Dzsaiapur ezen az éjszakán egy háromnapos ünnep, a *Makar Sankranti* tetőpontját és egy új időszak kezdetét celebrálta. A nap pályája ezekben a napokban ugyanis egy csillagászok által másodpercre kiszámított fordulóponttól ismét észak felé hajlott, és ezzel megkezdte az évi útját a csillagképen át, amelyre a nyugati világ égfürkészei mint *Bakra* néztek fel, a hinduknál azonban egy mitikus vízi lény, *Makara* nevét viselte. Ganga folyóistennő egy ilyen nevű – számtalan ábrázolásán hol krokodilhoz, hol meg delfinhez, elenfántfejű halhoz vagy csikóhalhoz hasonlító – keveréklényen lovagolt, amikor megparancsolta a szent folyónak, Gangesznek, hogy az istenek világából áradjon ki az emberekébe. Amikor a nap beért a Makaráról elnevezett csillagkonstellációba, véget ért a tél, a nappalok megint hosszabbak lettek, a cukornádföldek édes termést hozhattak, és az emberek nemcsak a földet, de még az eget is papírral és selyemmel díszítették.

Dzsaiapurban és Észak-India sok más városában ilyenkor ugyanis papírból és selyemből épített sárkányok százezrei, sőt milliói emelkedtek az égre ünnepelni a napfordulót, mindenféle méretű, alakú és színű légi lények. És amikor az ünnep napjainak végén lebukott a nagy tűzkorong, hogy következő reggel néhány lélegzetvétellel korábban térjen vissza, mint előző nap, apró olajmécseket kötöztek a fészülő eresztőzsinórokra, és így parázsló, pislákoló csillagokat, egy második, emberkéz gyújtotta égboltot aggattak az égre.

Közben maguk a sárkányterelők is közelebb kerültek valamennyivel a csillagokhoz, amikor a város tetőin tekerték le több száz méter hosszú zsinórjaikat a fa- és műanyagorsókorról. A puszta földön utak és utcák labirintusával elrácsozott, csíkokra osztott ég csak a tetőkön vált elég tágassá, elég terebélyessé, hogy vadászmezőként és játszótérként át lehessen látni, netalántán irányítás alá is lehessen vonni. Makar Sankranti idején ugyanis nem volt elég, hogy valaki egyre és egyre magasabbra eresse sárkányát, de emelkedés közben más sárkányterelőktől is el kellett vitatni az egekben a leget, vagy ha már elfoglalták a zenitet, meg kellett kaparintani tőlük.

Ehhez enyvenvel kenték be, üveggörrel és borotvaéles szilánkokkal vértették fel, és ekképp egyfajta madzagfűrészszé alakították át a sárkányzsinórokat, amellyel át lehetett vágni az ellenfél pórázát, és ki lehetett *szabadítani*, zuhanópályára lehetett küldeni sárkányát. A művészi selyem- és papíralkotmányok, amelyek ilyenkor földre himbálóztak, és tetőkön, fák koronáján, villanyvezetékek szikrákat szóró szövevényében vagy a városon kívüli poros földeken csapódtak be, szakadtak szét és törtek össze, égből hullt prédává és a gyerekek meg ama legszegényebbek zsákmányává váltak, akiknek még papírajátéka sem telt. Trófeáikat magukra aggatva, e prédagyűjtögetők énekelve vonultak az utcákon, vagy az összecsomózott zsinórmaradványokon újra égnak eresztették még röpképes zsákmányukat.

Vannak olyan sárkányterelők is, mesélte nekem a Guest House tulajdonosa, a kasmíri polgárháború elől ide menekült gyapjúkereskedő, akik szentül hiszik, hogy minden átfűrészelt zsinórral, minden kiszabadított zsákmánnyal egy-egy újjászületést takarítanak meg az inkarnációk labirintusában bolyongó lelkek valamelyikének... a legtöbbször azonban, tette hozzá, nyilvánvalóan csak játék, ami Makar Sankranti idején történik az égen. Ha India három északi tagállama, Rádzsasztán, Maharashtra és Gudzsarát közel kétszázötven millió lakójából csak minden tizedik elereszt egy sárkányt Makar Sankranti ünnepén – és

ez még bizonyára túl óvatos becslés –, elméletileg már az is huszonöt millió újjászületésnyi megtakarítást jelentene.

A sötétben nemigen tudtam kivenni, hogy a környező tetőket benépesítő alakok közül ki mutogat csak nézőként az éjszakai égre, és ki húzogatja sárkányterelőként a zsinórját, vagy engedi futni a kezét védő kesztyűn át, de a tapsból és éljenzésből ítélve alighanem a szomszédos tetőn ülő körvonalak egyike diadalmaszkodhatott, mert valamivel távolabb hulló fényt lehetett látni, aztán egy égő sárkányt is, amint egy száradó ruhával teleaggatott teraszon landolt, ott pedig néhány taposással eloltották.

És hirtelen még valami alázuhant a sötétből, és az emberek közé esett, egy fekete, szárnyas árny, amely először rémült sikolyt, aztán viszont megkönnyebbült nevetést váltott ki. Az ijedelem másodpercei után fellobbanó zseblámpa fényénél egy sötét, csillogó ér, feltehetően vércsík előtt ama repülőkutyák egyike feküdt, amelyek túlméretezett denevérekhez hasonlítottak, és napközben százával lógtak fejjel lefelé, fekete szárnyukba takarózva alvófaik koronájában. Ha alkonyatkor kirajzoltak, képesek voltak elsötétíteni a Guest House utcája fölötti égsávot.

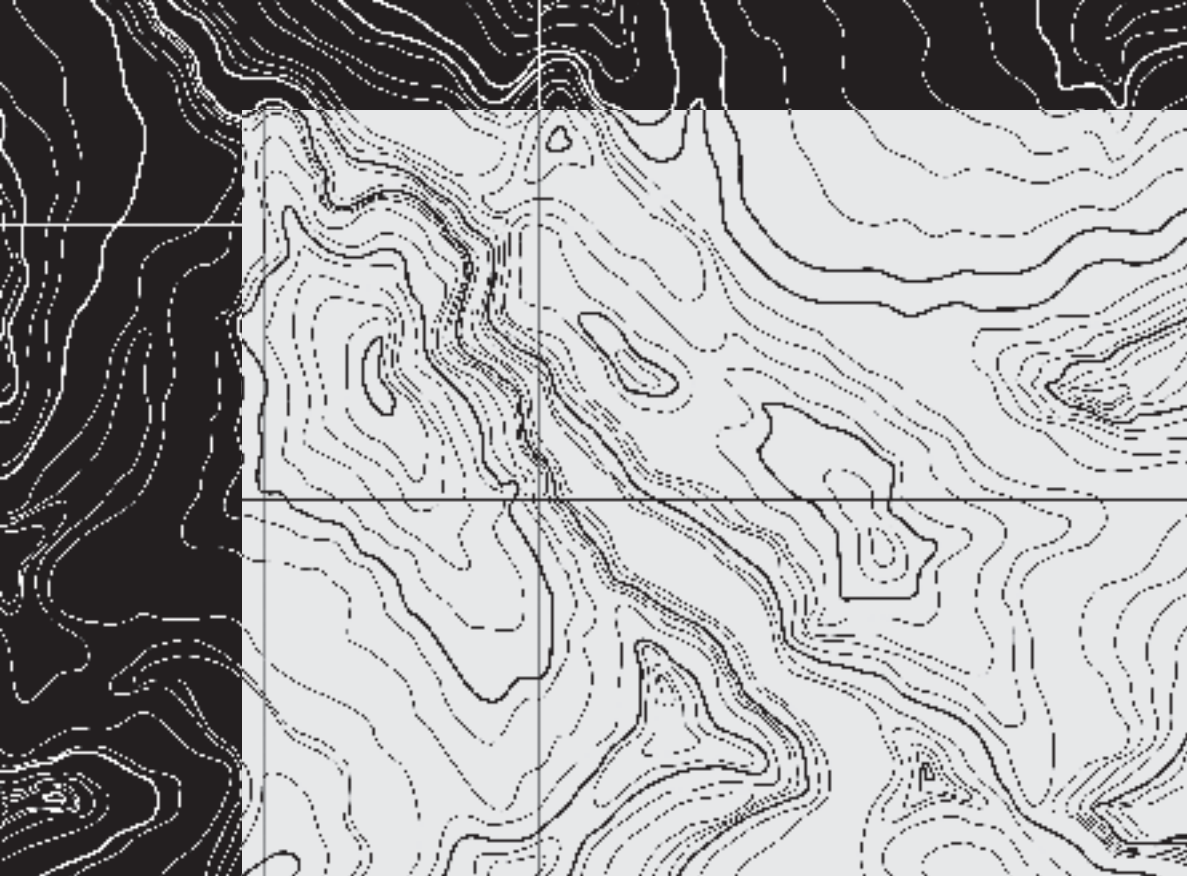
A lezuhant állat szárnyfesztávolsága méteresnél is nagyobb lehetett. Rémülten, de csak az egyik bőregérszárnyával verdesett; a másik torz módon kifordult és beszakadt, nyilván eltörhetett a szárnycsontja. A repülőkutyákról azt híresztelték, hogy szomjukat tengervízzel oltják, de azt is, hogy vámpírokként embervérrel táplálkoznak. Pedig kutyapofájuk ellenére csak gyümölcsöt, virágszirmot és virágport esznek, és egyetlen más földi, vízi vagy légi lényre sem vadásznak. És olyan ultrahangos lokátoruk sincs, mint a vadászó denevéreknek. Talán a lezuhant példány is ennek hiányában sérült meg az éjjeli égen feszülő sárkányzsinórok valamelyikében, vagy egyszerre többben.

A *Makar Sankrantit* köszöntő zsinórfűrészek szövevényében nemcsak repülőkutyák potyogtak az égből évről évre, hanem teljes madárrajok is, keselyűk, sólymok, kárókatonák, íbiszek, gémekek és flamingók, sőt még sárkányterelő is, akiknek csak légi párbajaikhoz volt szemük, a teraszokról és lapostetőkről bizony azok is le-leestek, amint az is rendszeresen megtörtént, hogy a szorosra feszített zsinórfűrészek átmetszették valaki nyaki ütőerét a színpompás vagy csillaghímes égre meredő ünnepi vendégek és sárkányterelőik közül. Tizenegyen!, mondta a kasmíri gyapjúkereskedő, csak a múlt évben tizenegyen haltak meg ilyen módon.

A lezuhant repülőkutyája azonban nem válhatott áldozattá ezen az utolsó ünnepezen. A legtöbb vendég figyelme a szomszédos tetőn és a Guest House tetéjén is már újra az égi eseményeknek szólt, amikor észrevettem a két kislányt, amint óvatosan felemelték a már csak fáradtan verdeső állatot, olajlámpa fényénél óvatosan kinyitották a sérült szárnyat, és közben egy pillanatra olyan sárkány látványát kölcsönözték a jószágnak, amelyet most készítenek fel arra, hogy újra égbe emelkedjen.

A kislányok újra meg újra leintették és nagyobb és még nagyobb óvatosságra intették egymást, miközben valamilyen világos színű porral beszórták, visszacsukták, és a bundás testre fektették a beszakadt szárnyat. A réműlettől dermedt vagy valóban megnyugodott, netalán már haldokló állatot aztán fejéig egy csillogó szálakkal átszótt kendőbe bugyolálták, és ringatták a karjukban, mint egy csecsemőt vagy játékbabát. Mindegyikük csak öt-hat lépésig vihette a repülőkutyát, mielőtt újra át kellett adnia barátnőjének a mozdulatlan batyut. Azt képzeltem, nem: azt kívántam, hogy a lezuhant és most ennyi szeretettel, sőt áhítattal oltalmazott jószág bárcsak elaludt volna a bizalomtól, nem pedig azért olyan csöndes és mozdulatlan most, mert már akkor, amikor egy lépcsőlétrán levitték a sötét sikátorba, minden földi köteléktől örökre megszabadult.

A zongorista

Láttam egy hangversenyzongorát Yokohamában, a Sankei-kerteknél lévő szállodám kék üvegfrontja mögött. A homlokzat üvegében platánok és juharfák tükröződtek, és azt a múltó benyomást keltették, hogy a zongora egy szél mozgatta fasorban áll. Október volt, és a fülledt őszi levegőt az énekes kabócák harsány kórusai töltötték meg, fülsüketítő kórusok, amelyek a közlekedés lármáját éppúgy elnyelték, mint a lomb zúgását, ahol tízezerszám rejtőztek az énekesek. Láttam szembejönni velem tükörképemet a színezett üvegből, amelyről visszaverődött a kabócaének, mintha ez sem a mögöttem lévő fák koronáiból harsogna, hanem a tükröződő fasorban.

A recepciós, egy volt tanár Nagoyából, aki műgyantába öntött kabócákat árult levélnehezékeknek, elmagyarázta nekem, hogy e dalnokok némelyik fajtájának lárvái hét, tizenhárom, sőt tizenhét évet töltenek a föld alatt, közben sorra levetik a mászó bábok szárnyas lényekké való átváltozásának burkait, és lassan és tántoríthatatlanul araszolnak felfelé, míg végül kiérnek a felső világba, a fényre. Itt azonban, szárnyaik kibontása és a sötétségben töltött hosszú évek után, már csak néhány életnapjuk marad, amikor rázendítenek párzási és területvédő énekeikre, szaporodási rituálékba bonyolódnak, és petét raknak. Azután levelek módjára hullanak le a fákról – először az énekes hímek, pár nappal később az életük végéig néma nöstények. A petékből pedig új lárvák másznak le a sötétségbe, a földbe, hogy ott hét, tizenhárom vagy tizenhét évig várjanak a napra, amikor visszatérhetnek a fényre.

Utamon a Sankei-kertektől a szállodáig sok ezer ilyen, fákról lehullt kabócát láttam. Elszórt vetéshez hasonlatosan heverték a terméketlen talajon, kocsitetőkön, úttesteken, gyalogutakon és tereken. Eleinte még igyekeztem kikerülgetni a lehullottakat, egy idő után azonban már csak mentem tovább, anélkül hogy figyeltem volna a kيتينpáncélok pattogására, az ugrólábak és szárnyak ropogására a talpam alatt.

Elértem tükörképemig, kinyitottam az üvegajtót, és beléptem a szálloda halljába. A fülledt levegővel együtt a kabócaének is beáradt a klimatizált, derengő hűvösbe, és elnyomta a dallamokat, amelyek a melegházi pálmák alá telepített zongorából szóltak. Amikor be-

csukódott mögöttem az ajtó, órák óta először halkultak el a kabócakórusok, mintha az emberi zene visszautasította és visszaszorította volna őket a vadonba. Pedig a nyitott hangversenyzongorához első pillantásra nem tartozott zongorista. Már azt hittem, hogy mérő díszlettel állok szemben, amelynek rejtett hangszórói koncertfelvételeket játszanak le, amikor megláttam az apró, nagyon apró termetű férfit a fekete öltönyében. Olyan mélyen a billentyűzet fölé hajolva játszott, mintha nemcsak a nemezkalapácsok húrokra mért ütéseit akarná visszahallani, hanem még azt a zörejt is, amellyel ujjhegyei leütötték a billentyűket.

A zongorista rövid lába egy gyerekéhez hasonlóan himbálózott volna a padló és a pedálok fölött, ha nem viselt volna két mattfeketére lakkozott, fekete szalagokkal a talpára kötözött, gólyalábszerű fakorongot, amelyek végüknél összekapcsolódtak a rézpedálokkal, és így lehetővé tették számára játéka modulációját. A gólyalábak keltette benyomás, az alsó végtagok rovarszerű nyurgasága különös ellentétben állt a zenész tömzsi felsőtestével és karjának szűk fesztávolságával. Az apró férfi játéka ugyanakkor olyan nyitottnak és könnyednek hangzott, mintha a huzat elvitte volna hozzá a kabócakórus hangszíneit és ritmusait. Játéka csakugyan a kabócák szünet nélküli *mi-mi-mi*-jét látszott átvenni és variálni.

Már készültem belesüppedni a pálmák alatti fotelek egyikébe, hogy hallgassam a zenét, amikor a zongorista váratlanul befejezte a darabot, kibújt a fekete gólyalábakból, és mezítláb lecsusszant a zongoraszékről a mélykék, hullámmintás szőnyegre. A hirtelen csöndben ismét hallhatóvá váltak a díványokon és fotelekben társalgó szállóvendégek hangjai, főleg pedig, habár tompítva az üvegfal által, a kabócakórusok.

Az apró férfi óvatosan lecsukta a billentyűzet fedelét, belebújt a zongoraszék alá odakészített szandáljába, és gólyalábaival a hóna alatt keresztültipegett a hallon a kert felé, amely egy további üvegfal mögött feküdt. Ezen a tükrön át kilépett a szabadba.

Az amfiteátrumhoz hasonlóan kialakított kert szelíden emelkedve zárta körül a szállót, és teraszról teraszra magasodott fel a láthatárig, amely alig harminc méternyire lehetett, és mégis mintha a messzi távolban feküdt volna – az egyes lépcsőket ugyanis bokrokkal és fákkal, japáncseresznyével és vörös juharral ültették be, mégpedig lentől felfelé egyre alacsonyabbakkal, míg végül a horizontvonalon már csak törpefák, bonszájok sorakoztak. Hogy e láthatáron túl, amely fölött a sápadtkék októberi ég felhőszalagjai nyújtóztak, mi van – azt nem lehetett látni.

Az apró férfi e messzeség felé ballagott, talán azért, hogy árnyas helyen elszívjon egy cigarettát, vagy azért, hogy fekete, nyugati öltönyét *wafukura*, kényelmes japán öltözetre cserélhesse. És miközben lassan kaptatott felfelé, az útja mentén zsugorodó, drámai távlatvonalat szegélyező bokrokhoz és fákhöz képest egyre nagyobb és nagyobb lett, míg végül óriásként érte el a horizontot. Ott lehajolt az egyik bonszájhoz, mint aki felfedezett valamit az ágak között.

Ha egy kabócát vett észre, amely elnémult a közeledésére, akkor a kecses ágak és parányi levelek között őskori állatnak láthatta, olyan nagynek és félnéknek, hogy egész fára volt szüksége, ha el akart rejtőzni, hogy énekeljen. ■ ■ ■

Adamik Lajos fordítása

Christoph Ransmayr a kortárs osztrák irodalom egyik legismertebb szerzője. Legfontosabb művei, a *Ragyogó pusztulás*, *A jég és a sötétség borzalmai*, *Az utolsó világ*, *A Kitahara-kór*, *A repülő hegy* és a *Cox vagy Az idő múlása* magyarul is olvashatók. A 2012-es *Egy félénk férfi atlasza* rendhagyó műfajú könyv: a világhíró író 70 epizódban beszél el benne legszebb és legdrámaibb úti élményeit. A kötet magyarul Adamik Lajos fordításában jelenik meg 2022-ben a Kalligramnál.

Adamik Lajos (1958, Budapest) fordító, szerkesztő. Főbb szerzői: Grimm testvérek (Márton Lászlóval közösen), Adalbert Stifter, Arno Schmidt, Thomas Bernhard, Hermann Nitsch, Pedro Lenz, Arno Camenisch. Ransmayr művei közül korábban *A Kitahara-kór* (Jelenkor, 1998), a *Ragyogó pusztulás* (Tiszatáj, 2016) és a *Cox vagy Az idő múlása* (Kalligram, 2018), folyóiratokban pedig néhány útirajz jelent meg a fordításában. 2021-ben elnyerte az Österreichischen Staatspreis für literarische Übersetzung rangos elismerést.

Nyelvek

Ne erőltessük, ami nem megy, legyintett az olasztanár. Karcsi megkönnyeb-
bülten bólintott. Mi mást tehetett volna? Mire ő megfejtí, hogy egy ige
hányadik szám, hányadik személy, a többiek már a második vagy a har-
madik mondatnál tartanak. Vágtatnak előre, közben csacsognak, trilláznak, csicseregnek,
ő pedig közben zavartan hallgat. Na majd az angol. Ott nincs ez a sok trallala. Az már egy
komolyabb nyelv. De Karcsinak az angol sem ment. Mire megemésztett egy szót, a többi-
ek már a következő mondaton túl száguldoztak. Ő meg csak bámult utánuk lesütött szem-
mel, zavartan.

És a lányokkal sem ment könnyen. Vagyis nem ment sehogy sem. Pedig Karcsi a szemü-
veges, lesajnált, kövér lányokat is elhívta sétálni. És addig nem is volt baj, míg fagyival a ke-
zükből kibeszélték a tanárokat. De az első randi után jött a második, a harmadik, a ne-
gyedik, és még ezek a lányok is elvárták, hogy Karcsi *csináljon* valamit. Na de mit? Hát mi
kéne ezeknek? Nem akarsz te is egyszer?, kérdezgette az egyik. Karcsi megdermedt, mint-
ha egy tört, egy pisztolyt vagy egy csőre töltött participiót szegeznének a mellének. Még-
is mit? Mit kéne akarni? Pedig álmában már sok lányt megcsókolt. De ha álmodott, senki
emberfia nem szólhatott bele az eseményekbe. Ő irányított mindent.

Barátok, barátnők. Emberfiák. Emberlányák. Rendhagyó esetek. Karcsi legszívesebben
az állatokról ábrándozott, éjszakánként még beszélgetett is velük. Az állatok! Ők aztán nem
beszélnek feleslegesen. Álmában szorgos munkával megtanulta a hollók és a gólyák nyelv-
vét, de mikor felébredt, egyetlen szabályra vagy szóra sem emlékezett. Csak a boldog meg-
könnyebbülésre. Hogy végre.

Az anyukájával sem volt egyszerű semmi. Mire az ember egyetlen szavát megemésztet-
te, ő már ki tudja, hányadik történetnél tartott. Mesélt, mesélt rendületlenül. Először volt
a Péter, aztán a Tamás, legvégül Zoli, aki majdnem olyan volt, mint a Péter. Hát, nem örü-
let? Karcsi bólogatott. De vajon nem tenné-e jobban a mama, ha sorozatokat nézne a tévé-
ben? Az ő feje már zúgott a rengeteg férfinévtől, körülménytől, összehasonlítástól, mellék-
mondattól. Zoliról kiderült, hogy semmivel sem jobb, mint Laci, Baláznak meg a szemé-
se áll jól, rosszabb Attilánál vagy Péternél is. Mi értelme ennek az egésznek, kérdezte egy-
szer óvatlanul. Ezt aztán anyuka soha nem bocsátotta meg.

No de mit számít. Az anyák ilyenek mind, úgy tesznek, mintha megbocsátának, de
inkább örökre megsértődnek. Kit érdekel ma már? Eltelt tizenkilenc év. Karcsi remek mér-
nök volt, a munkahelyén megbecsülték, lett egy szép kutyája, a Fruzsi. Hízott huszonöt ki-

lót, és Fruzsival járt futni, hogy lefogyjon. A lépcsőházban szó nélkül megszerelte a kapucsengőt, kicserélte a biztosítékot, és mindenkit figyelmeztetett, hogy a lift nem biztonságos. Ilyen egy rendes gyerek, mondták a szomszédok.

De mindig van valami. Valami rendhagyó, kellemetlen dolog. A munkahelyén, egy német-magyar vegyesvállalatnál a nagyfőnök megbolondult, és fejébe vette, hogy magyar mérnökök utazzanak Szászországba, és építsenek ki egy új telefonközpontot. Mert így a gazdaságos. Micsoda álltság ez, fortyant fel Karcsi. Hogy utazzon ő a csapattal? Hiszen nem tud nyelveket. Kegyelemből engedték át angolból az érettségén. Az olaszról meg ne is beszéljünk. Igen, tanult németül is. Úgy vágja a nyelvtant, ahogy kell. Álmában is felsorolja a rendhagyó igéket. No de beszélni? Nem, nem és nem. Ő soha az életben. Soha senkivel. És mit csinálna egy hétig szegény Fruzsival? Bízza egy idegenre? Vigye magával? Hogy fogja magát az a szegény szerencsétlen Németországban érezni?

A főnök először azt hitte, Fruzi egy kislány. Talán egy első házasságból. De lassan tisztázódott minden. Micsoda megkönnyebbülés, csak egy schnauzer. A főnök gyorsan közölte, kutyáról szó sem lehet. Mégis mit szólnának a németek? És a nyelv! Avval tényleg valamit csinálni kéne. Karcsi nem járathatja le Lipcsében őket.

Na látja, a legjobb az lesz, ha maradok.

De a főnök nem így gondolta. Egy nyelvtanárt rendelt melléje, egy erőszakos, nyomulós lányt: Unsere Wohnung, Meine Familie, Freizeit, Freizeitgestaltung, Das bin ich, Wetter – Klima, Klamotten kaufen, Auf Möbelsuche, Arzttermin vereinbaren, Campen, Auf Wohnungssuche, Tischreservierung stb., stb., stb... napi négy órában.

Bitte schön, Karl! Noch einmal!

No de mi lesz Fruzsival? Karcsi rengeteg pénzt adott a szemközti családnak, hogy Fruzit naponta háromszor sétáltassák, és rendszeres testmozgással és játékkal csillapítsák a depresszióját. Ám Karcsi depresszióját Lipcsében semmi sem csillapíthatta. Rettegett attól, hogy a németek munkaidő után a kérdéseikkel kínozzák, ravaszul kifaggatják a *Freizeitgestaltung*ról, a *Möbelsuché*ről – ráadásul a kutya nélkül az estéi teljesen elviselhetetlenek voltak. Naponta telefonált a szomszédoknak, hogy Fruzi hogy evett, hogy aludt, hogy sétált-e eleget, és hogy hogy képes elviselni ezt a szörnyűséget.

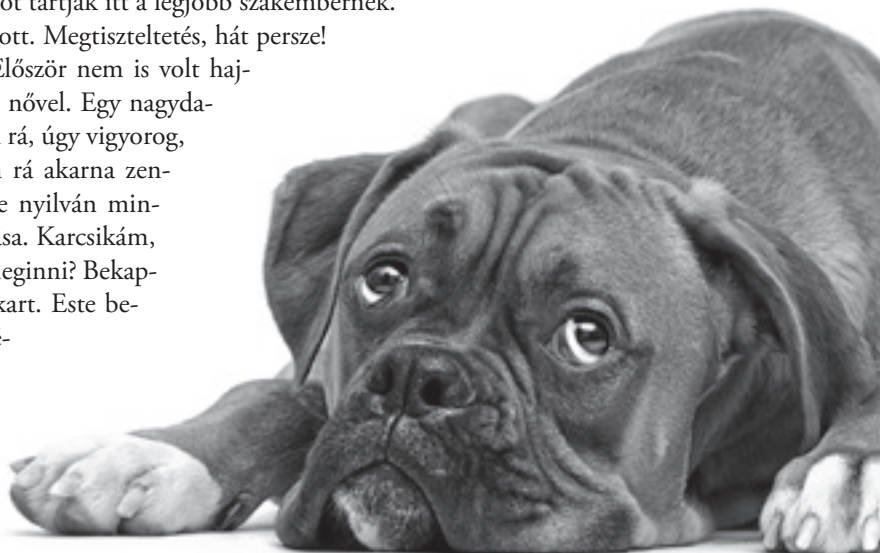
No de már csak két nap. A telefonközpontot szépen megtervezték, már csak egyetlen magyarnak kellett ittmaradni, hogy beüzemelje.

De mért pont én, háborgott Karcsi. Hisz én csak annyit tudok németül, hogy wiedersehen, appetit, gut, nein... a többit a fene se érti. Mit képzeltek? Én dolgoztam eddig a legtöbbet! No de a gyerekek, no de az asszony, felelték a többiek. Karcsi vicsorgott, fintorgott, tiltakozott – előhozakodott, hogy beteg az édesanyja... és igen, van egy kutyája, egy beteg, nagyon beteg kutyája..., de hiába tiltakozott, már minden el volt döntve. Már minden el volt határozva. Minden el volt rendelve. A lipcsei központban találtak egy szabadkai születésű nőt, aki majd tolmácsol, ha szükséges. És hát Karcsinak a megtiszteltetést kéne látni! Hogy őt tartják itt a legjobb szakembernek.

Karcsi csak tovább vicsorgott. Megtiszteltetés, hát persze!

Aljasság, kibaszás, rettenet. Először nem is volt hajlandó szóba állni a szabadkai nővel. Egy nagydarab anyukával, aki úgy bámul rá, úgy vigyorog, mintha a következő percben rá akarna zendíteni az O, sole mió-ra. De nyilván mindenkire így bámul, ez a szokása. Karcsikám, nem akarnál velem egy sört meginni? Bekapni pár falatot? Karcsi nem akart. Este bezárkózott a szobájába, és felkészült a Fruzsival való hosszú telefonbeszélgetésre.

De hiába, a szomszédok nem vették fel. Még Marci, a kisfiú sem, aki min-

den délután futni viszi Fruzsit. Csak este sikerült elérni Marcikát és megkérdezni: ugye, rendben van minden.

Ó, dehogy, nyöszörögte a fiú: Fruzsi délután kitepte a pórát a kezéből, és átrohant a Vérhalom téren, a forgalomban... Szörnyű, szörnyű. Hiába hívták azonnal az állatorvost.

Vérhalom tér. Még ez is. Karcsi csak hajnalban szunnyadt el, álmában a kutya besétált a szobájába, de hogy mit beszéltek, reggelre elfelejtette. Ez most nem volt egy boldogító találkozás.

A szabadkai nő reggel nagyokat csaózva várt rá. Ne erőltessük, mondta Karcsi.

Fel-alá járkált az üzemsarnokban, próbált a telefonközpontra gondolni, de mint a keserűség, újra és újra elborították a német nyelv hullámai. Blablablablabla... Blablablablabla... De hát semmi értelme. Hát persze. A szabadkai nő valami halaszthatatlan tennivalójára hivatkozva lelécelt. Ám Karcsi elboldogult nélküle is. Guten Tag, mondta, ha belépett egy műhelybe. Auf Wiedersehen, mondta, ha el kellett köszönnie. És már csak öt munkanap. Ötször huszonnégy óra. Közben egy borzalmas hétvége.

Szombaton a panzióbeli szobájában elromlott a fűtés. Először csak nyökögött, szörcsögött, aztán nagyott nyekkenve megadta magát. Brrrrrrr, brrrrrrrr, szrcccs... Ez is egy nyelv, gondolta Karcsi. Felhívhatta volna a szabadkai nőt, hogy jöjjön, szörnyülködjön, intézkedjen, de minek. Inkább összehúzta magán a dzsekijét, és elvonult egy parkba, hogy kutyákat nézegessen.

Néhány alkoholista, néhány fázós kocogó. Úgy látszik, a többiek otthon ülnek, és hallgatják egymást vagy a csöveket. Brrrrrrr, brrrrrrrr, szrcccs... Se eleje, se vége... Ám az ösvényeken egyszercsak magyar mondatokat sodort felé a szél. Gyeere... Ne maradj le!

Karcsi megrettent. Lehetséges persze, hogy egy magyar turistacsoport egy novemberi este elfoglaljon egy külvárosi parkot. Lehetséges, ámde nagyon valószínűtlen. Kik járnak erre? A ködben tótágast álltak a fák, a díszbokrok között egyre hidegebb lett. A park végéből két rendőr imbolygott felé az ösvényen, és ők is magyarul beszéltek. Gyeere, gyereeee, kiáltottak feléje. Karcsi megdermedt. Lassan, akkurátusan, mélyeket lélegezve megtörölte a homlokát. És közben úgy érezte, elpusztul, ha nem kiálthatja világga a kutyája nevét.

Hol vagy most, Fruzsikám?

A rendőrök megfordultak, és furcsán néztek rá.

Ázott levélhalmok között kiért a park végére. Gerendák, vasrudak, törmelékhalomok, ágak, levelek, de nem csak úgy szertedobálva, hanem takaros rendben. Meg fogunk halni, hasított Karcsiba, ezért félünk ennyire a káosztól. De van-e más választásunk? A biztonság kedvéért próbált szabályos köröket leírni a levélkupacok körül.

Rend a lelke. Ameddig addig.

Egy varjúcsapat körözött a feje fölött. Miért ne tennék? Hisz én is egy szabályos kupac vagyok, jutott az eszébe.

Hogy vagytok?, kérdezte óvatosan a varjakat.

Az egyikük leszállt egy törmelékhalomra.

Látod, én is idegen vagyok, felelt magyarul. ■ ■ ■

Bem tér

1910. október 23-án, vasárnap érkezett ide, az akkori Katona-rétre, a Parseval kormányozható léghajó, az osztrák-magyar hadsereg büszkesége, kitódult a fél város, lelkesen kémlelték Győr egét, naponta itt gyakorlatoztak a Frigyes Laktanya fáradt újoncai, ahol kamaszkoromban egy lány forró szája röptetett, miután a lombok közé húzott, a vasútállomásról erre vitték a hadikórházba Isonzónál megsebesült nagyapámat, 1944-ben a tér fölé fújta a szél nagyszüleim lebombázott házának füstjét, egy enyhe novemberi napon, fiaim gyönyörűségére, a magasba rugdaltam a labdát, gyerekkoromban még nem nőtt fű a téren, és Szent Györgynek hívtuk, a sárkányról halvány fogalmam se volt, s hogy tudott-e repülni, egyszer a cirkusz sátrát állították fel, édesanyám képtelen volt nézni a légtornászokat, szüntelenül félt, lezuhannak, amikor már az Álmos utcában laktunk, erre vitt utam a Kálvária utcába, az iskolába, fájdalomdíjként, hazafelé, néha kétforintos fagyaltot is megengedtem magamnak, nyáron, mielőtt piros biciklimmel kitekertem a Rábára, megkerültem a teret, hátha szembe jön szép osztálytársnőm, a város felőli sarkon árválkodott a Szabadkáról ide szállt, megtépázott piros esernyő, 1956 novemberének reggelén, munkába indulva, apám visszahőkölt, ott látta meg, súlyával megbillentette a teret, ott állt egy szovjet tank.

Szigetek

A barátjával Szerb Antal menekítését megkísérlő Görgey Guidó Staten Island-i házából indultam, egykor fejből tudta a túlpartról érkező óceánjárók menetrendjét, esténként a teraszból tekintetével kísérte vonulásukat, gyomromban az általa készített szalonnás rántottával ültem hajóra, a Szabadság-szobor előtt elhaladva, Manhattan csúcsán, feltűntek az ikertornyok, elgyalogoltam a központi pályaudvarig, a New York-i metró maga a pokol, izgulhattam, Long Island sok-sok állomása közül idejében észreveszem-e, hol kell leszállnom, másnap reggel már iskolába kísértem Márkot, délután, mielőtt bicikliztünk volna a mocsáron át, egy járókelő megállította az apját, kérdőre vonta, miért nincs sisak a gyerek fején, a világ leghosszabb parkolójának nevezett szigeten, a nők az álló, meg-meginduló autókban készítették ki arcukat, elzarándokoltunk Montauk világítótornyához, a hullámok között egy sziklára álltam, így volt legközelebb Európa, Márk majd meglovagolja a hullámokat, ábrándozott édesanyja Fire Islandon, nézve, a több száz mérföldre tomboló hurrikán miként formáz ott is hegyeket és völgyeket, Huntingtonban felnőtt fiát láthatta, ahogy szalaggal kezükben addig-addig táncoltak a lányok, míg körbefonták a középben álló férfit, bennem meg járni kezdett a szabadkai villamos, vitte haza az óceánból kiemelt kavicsot, szülei válása után Márk odahagyta Amerikát, elveszetten élt Pesten, nem találta a helyét, sem a megfelelő szavakat, a járdaszigetről, egy túlságosan hosszúra nyúlt sörözés után, az éjszakai járat alá zuhant.

Villányi László 1953-ban született Győrött. 1990 és 2020 között volt a Műhely főszerkesztője. A Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja. Győrzámolyon él. Legutóbbi verseskötete a Kalligramnál jelent meg *mindenek előtt* címmel.

Őszi hó

Norbi szeptember elején került elő. Időközben azért adott magáról életjelet, fölhívta egyszer Mártont egy +43-as telefonszámról. Ő annyira örült és úgy megkönnyebbült, hogy alig tudott megszólalni. Rövid, zaklatott telefonbeszélgetés volt, nem is jó hangulatban tették le, de legalább kiderült, hogy Norbinak nemhogy kutya baja, de épp zsírosra keresi magát Stájerországban a Grüner See mellett. Ígérte, hogy mindent el fog mesélni, de most csak sutyiban telefonál az étterem irodájából. Azért szólhattál volna, hogy mész, azt se tudtam, mi van! Jól van már, Marcika. Letették, többet nem beszéltek. Márton haragudni próbált rá, napokig dühös volt, de végül rájött, hogy inkább csak úgy érezte, igazságtalanul ki lett hagyva az egészből, és a tervekkkel ellentétben tök egyedül maradt augusztusra. Hogy elterelje valamivel a figyelmét, nyomta a munkát, ahogy csak bírta. Eltökélte magában, hogy az egyetem kezdete előtt vesz egy laptopot.

Egy nappal a beiratkozás előtt állított be hozzájuk Norbi, akkor telefonált, amikor lejöttek már az autópályáról. Rozoga kombi állt meg a ház előtt, Norbi kiszállt, nagyot nyújtózott, levette a napszemüvegét. Világos haját egészen szőkére szívtá az alpesi napfény, jó bőrben volt. Márton kevésbé, alig volt friss levegőn, rendszerint reggel nyolctól estig dolgozott, tele volt túlórakkal, a Meló Diákban többször figyelmeztették is a főső limitről, de fizetni azért mindig fizettek.

Egyáltalán, hogy kerültél oda? Meg miért nem mondtad? Norbi letette a kerti asztalra a söröket, amiket kintről hozott, felpattintott egyet magának és Mártonnak is. Hallom, világhírű lettél, mondta Márton anyja, ő két doboz Null Komma Josefet kapott. Norbi elégedetten röhögött, meghúzta a sört, majd hangosan nyelt. Várakozva néztek rá mindketten.

A tescós Niki adta az ötletet, mikor bejelentette, hogy elmegy hajóra felszolgálni. Gondoltam, miért ne. Na, persze nem hajóra, én öt perc után tuti elhánynám magam, de itt vannak a hegyek a szomszédban! Hallottam már másoktól, hogy szarrá keresheted magad, ha elég ügyes vagy. Volt ez a kókler srác a non-foodon, tudod, a Patrik gyerek. Na, neki, mint megtudtam, a bátyja már évek óta jár ki nyáron, sőt télen, szezonban is, mikor hova, mert melót, azt mindig talál. Elkértem a számát, aztán fölhívtam, hogy vigyen már ki, ha tud valamit! Megkérdezte, hogy megy-e a nyelv, hát mondom, annyira csak megy, hogy kivigyek a jónépnek egy wiener schnitzelt! Bitte, gerne, danke, tschüss! Tanultunk mi németül, nem, Marci? Valami kis csoró szinten mindig elgagyogtunk.

Szóval aznap, mikor kihirdették a pontokat, tudjátok, és itt ültünk, faterod is itt volt, emlékszel. Na, épp előtte fél órával írt sms-t a Patrik bátyja, hogy ha menni akarok, más-

nap reggel 7-kor legyek az Árpád hídnál Pesten. Gondoltam, elmész te a faszomba, hogy uccsó pillanatban szólsz, még váltás gatyá meg zokni sincs nálam, se mobiltöltő, se semmi, szóval ezt muszáj skippelnem! Kihirdették a pontokat, király, mindkettőnknek van sulija szeptembertől, koccintás, jólvan, irány aludni – csak aztán én nem bírtam elaludni, hogy tudtam volna? Kattogott az agyam, hogy ez ilyen most vagy soha helyzet, muszáj kihasználni, basszus! És akkor a te drága jó apád pont ekkor ment ki az udvarra cigizni. Gyorsan kimentem hozzá, megkérdeztem, nem vinne-e föl hajnalban Pestre.

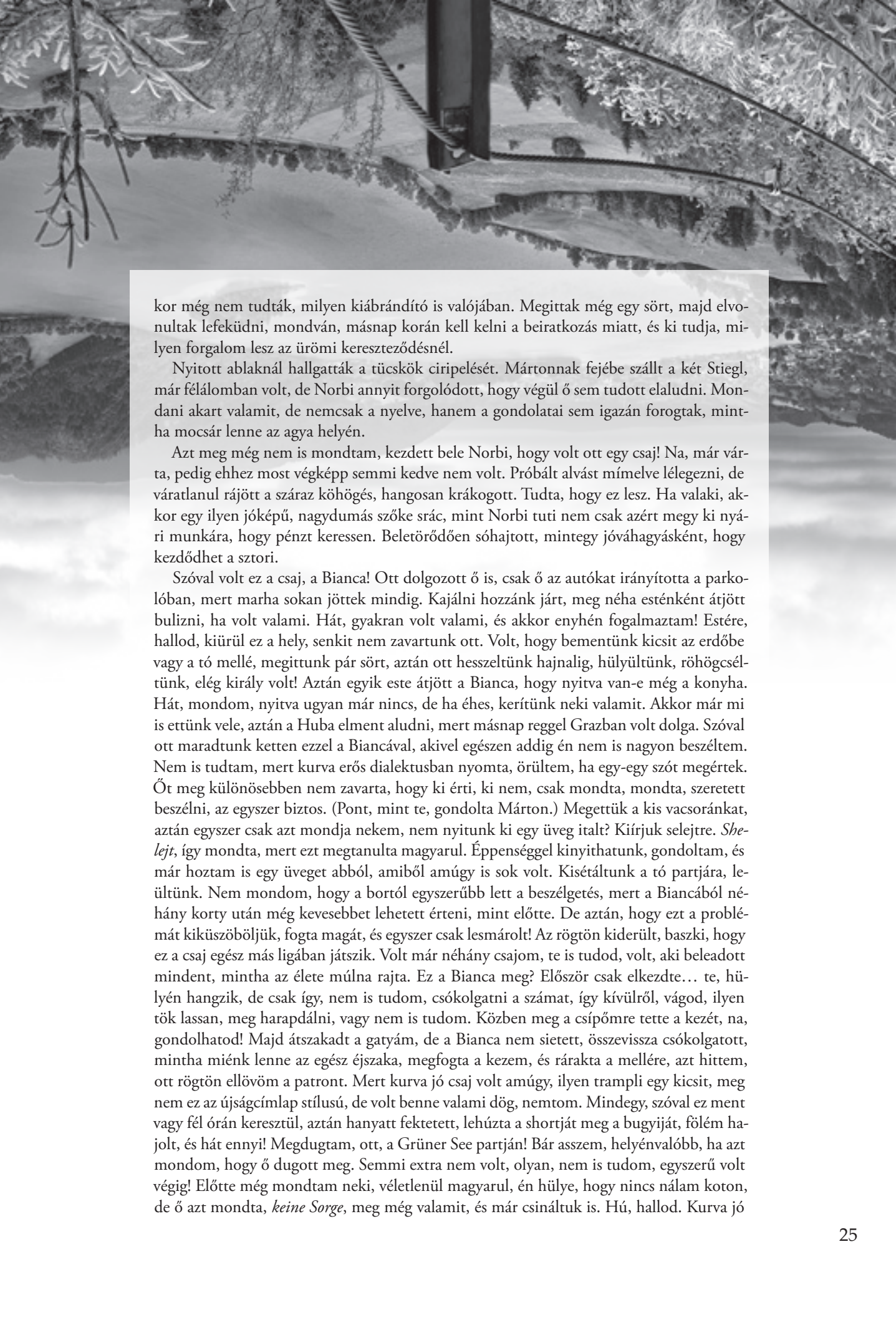
Láttátok, ezt a lepukkant kombit szerválta a Patrik bátyja, a Huba, ő vezetett, de Győr után cseréltek a másik sráccal, merthogy a Huba full cigánynak néz ki, hiába nem az, anynyit héderezett a strandon, meg a haja is olyan. Na, mindegy, szóval cseréltek, én meg végig elvoltam a hátsó ülésen, bámultam ki az ablakon, kicsit azért be voltam szarva, hogy mi lesz! De nem volt semmi, Mosonmagyaróváron lejtöttünk az autópályáról, beugrottunk boltba, ott tudtam venni pár gatyát meg zoknit, aztán az 1-es úton mentünk át, nem is állítottak meg minket, csak intettek, hogy haladjunk, ami kibaszott nagy mák volt, mert a srác, aki vezetett, otthon felejtette a személyijét. Ekkora gyökeret, nem?!

Szóval átértünk, én ott vigyorogtam, hogy először vagyok külföldön, lol, de amúgy nem volt annyira más. Osztrák matricánk nem volt a pályára, úgyhogy végig kertek alatt mentünk, én mondjuk nem bántam, mert így legalább láttam, milyen Ausztria. Elég fasza, tök tiszta, meg minden! Azért van ott zse rendesen, azt nagyon látni, szóval gondoltam is, a lehető legjobb helyre jöttünk! A másik gyereket kiraktuk valahol Bécs után, neki ott volt melője, kezét fogtunk, szerencsétlennek már akkor sem emlékeztem a nevére, aztán kettesben mentünk tovább a Hubával. Ő menetközben mondott pár szót a munkáról, megtanított egy-két alapkifejezést, nagyon másképp beszélt, mint a Rózsi néni, hallod, először nem is esett le, hogy németül beszél! Itt osztráknak kell beszélni, Norbi, nem hochdeutschul! Fogalmam nem volt akkor, miről hadovál, de aztán elmagyarázta később egy másik csávó, mert amúgy kiderült, hogy az egész csapat magyar, de szó szerint mindenki, szóval jó kezekben voltam, mindenki évek óta jár ki.

Kaptam nem messze a szállón egy kicsi szobát, kaja ingyen a konyháról, a munka köegy-szerű. Főlirod, mit kérnek, beadod a konyhára, ha kész, kiviszed, ha megették, fizetteted. Ennyi! Az alapbérre azt mondták a srácok, hogy, várjatok, hogy is mondták, hogy izé, az elég vékony, de a borralalót elosztjuk egymás között. Na, most ez az elég vékony, ez tudjátok, mennyi volt? 900 euró! Majdnem háromszáz lepedő! És hozzá még a borralaló, hát hallod, nem túlzok, ha azt mondom, hogy még kinti költés után is bő 1.200-1.300 euróval jöttem haza! Távozáskor kezét fogtunk a főnökkel, ilyen ötvenes manusz, Helmut, adott egy üveg stájer bort, és úgy köszönt el, hogy *bis zum nächsten Mal!*

Hát ezt jól elcsípted akkor, Norbi, mondta Rita elismerően, miközben a némán hallgató fiát noszogatta. Nem, Marci? Ő nem mondott semmit, próbált mosolyogni, de, tök király, mondta végül mégis. Közben azon gondolkodott, őt miért nem vitte magával, simán nyomhatták volna együtt, Norbi beszámolója alapján még szabad hely is volt az autóban. Persze lehet, hogy csak egy plusz főnek volt munka, de hogy meg se kérdezze? Meg hogy napokig nem tud telefonálni se? Keserű ábrázattal markolászta a sörös dobozt, majd egy hajtásra kiitta. Nagyot böfögött utána, amin Norbi és az anyja is meglepődtek, bátortalanul nevettek rajta, nem vallott rá.

A továbbiakban az egyetemről beszélgették, Rita mesélt kicsit a tanárképzőről, minden mondat után hozzátéve, hogy persze ez még a régi időkben volt, ami alatt a kilencvenes éveket értette, elmondása szerint egy szebb kort, amiről azt gondolták, hogy szép, mert ak-

kor még nem tudták, milyen kiábrándító is valójában. Megittak még egy sört, majd elvultak lefeküdni, mondván, másnap korán kell kelni a beiratkozás miatt, és ki tudja, milyen forgalom lesz az ürömi keresztveződsénel.

Nyitott ablaknál hallgatták a tücskök ciripelését. Mártonnak fejébe szállt a két Stiegl, már félálomban volt, de Norbi annyit forgolódott, hogy végül ő sem tudott elaludni. Mondani akart valamit, de nemcsak a nyelve, hanem a gondolatai sem igazán forogtak, mint ha mocsár lenne az agya helyén.

Azt meg még nem is mondtam, kezdett bele Norbi, hogy volt ott egy csaj! Na, már várta, pedig ehhez most végképp semmi kedve nem volt. Próbált alvást mímelve lélegezni, de váratlanul rájött a száraz köhögés, hangosan krákogott. Tudta, hogy ez lesz. Ha valaki, akkor egy ilyen jóképű, nagydumás szőke srác, mint Norbi tuti nem csak azért megy ki nyári munkára, hogy pénzt keressen. Beletörődően sóhajtott, mintegy jóváhagyásként, hogy kezdődhet a sztori.

Szóval volt ez a csaj, a Bianca! Ott dolgozott ő is, csak ő az autókat irányította a parkolóban, mert marha sokan jöttek mindig. Kajálni hozzánk járt, meg néha esténként átjött bulizni, ha volt valami. Hát, gyakran volt valami, és akkor enyhén fogalmaztam! Estére, hallod, kiürül ez a hely, senkit nem zavartunk ott. Volt, hogy bementünk kicsit az erdőbe vagy a tó mellé, megittunk pár sört, aztán ott hesszeltünk hajnalig, hülyültünk, röhögcseltünk, elég király volt! Aztán egyik este átjött a Bianca, hogy nyitva van-e még a konyha. Hát, mondom, nyitva ugyan már nincs, de ha éhes, kerítünk neki valamit. Akkor már mi is ettünk vele, aztán a Huba elment aludni, mert másnap reggel Grazban volt dolga. Szóval ott maradtunk ketten ezzel a Biancával, akivel egészen addig én nem is nagyon beszéltem. Nem is tudtam, mert kurva erős dialektusban nyomta, örültem, ha egy-egy szót megérték. Őt meg különösebben nem zavarta, hogy ki érti, ki nem, csak mondta, mondta, szeretett beszélni, az egyszer biztos. (Pont, mint te, gondolta Márton.) Megettük a kis vacsoránkat, aztán egyszer csak azt mondja nekem, nem nyitunk ki egy üveg italt? Kíírjuk selejtre. *Shelejt*, így mondta, mert ezt megtanulta magyarul. Éppenséggel kinyithatunk, gondoltam, és már hoztam is egy üveget abból, amiből amúgy is sok volt. Kisétáltunk a tó partjára, leültünk. Nem mondom, hogy a bortól egyszerűbb lett a beszélgetés, mert a Biancából néhány korty után még kevesebbet lehetett érteni, mint előtte. De aztán, hogy ezt a problémát kiküszöböljük, fogta magát, és egyszer csak lesmárolt! Az rögtön kiderült, baszki, hogy ez a csaj egész más ligában játszik. Volt már néhány csajom, te is tudod, volt, aki beleadott mindent, mintha az élete múlna rajta. Ez a Bianca meg? Először csak elkezdte... te, hülyén hangzik, de csak így, nem is tudom, csókolgatni a számat, így kívülről, vágod, ilyen tök lassan, meg harapdálni, vagy nem is tudom. Közben meg a csípőmre tette a kezét, na, gondolhatod! Majd átszakadt a gatyám, de a Bianca nem sietett, összeviessza csókolgatott, mintha miénk lenne az egész éjszaka, megfogta a kezem, és rárakta a mellére, azt hittem, ott rögtön ellövöm a patront. Mert kurva jó csaj volt amúgy, ilyen trampli egy kicsit, meg nem ez az újságcímlap stílusú, de volt benne valami dög, nemtom. Mindegy, szóval ez ment vagy fél órán keresztül, aztán hanyatt fektetett, lehúzta a shortját meg a bugyiját, fölem hajolt, és hát ennyi! Megdugtam, ott, a Grüner See partján! Bár asszem, helyénvalóbb, ha azt mondom, hogy ő dugott meg. Semmi extra nem volt, olyan, nem is tudom, egyszerű volt végig! Előtte még mondtam neki, véletlenül magyarul, én hülye, hogy nincs nálam koton, de ő azt mondta, *keine Sorge*, meg még valamit, és már csináltuk is. Hú, hallod. Kurva jó

volt. De nem fogok hazudni neked: kábé egy perc alatt el is mentem. A Bianca meg csak kuncogott, jól szórakozott rajtam, a kurva anyját! Hát mit várt, gondoltam, húzza ott az agyam fél éjszaka! De nem, normális volt amúgy, szavam se lehet. Leszállt rólam, beszélgettünk még, amennyire tudtunk, ő elszopogatta a bor maradékát, majd addig simogatott, amíg fel nem állt még egyszer. És akkor újra az egész!

Márton nem akarta tovább hallgatni. Átfordult a másik oldalára. Norbi egy darabig még elmonologizált a sötétben, aztán szép lassan álomba dicsérte magát. Ő viszont képtelen volt aludni, kijózanodott hirtelen, és elment a kedve még attól is, hogy egy szobában legyen Norbival. Ezúttal már egyértelmű dühöt érzett magában, és hiába nem látta a legjobb barátját másfél hónapja, most legalább ennyi ideig nem akarta viszontlátni, elege volt belőle. Azért menjen már a picsába, tényleg! A saját nyarára gondolt, a végeláthatatlan tescós műszakokra, az egyforma és magányos estékre, a hosszú hetekre, amikor azt sem tudta, mi van Norbival, és senkit nem érdekelt, hogy vele mi van (persze mi lett volna, semmi, de akkor is). Feldühítette, hogy így alakult a nyár, és megfogadta magában, hogy reggel megkéri Norbit, menjen inkább busszal, vagy ahogy akar, mert velük ugyan biztos nem megy!

Másnap persze, amilyen szerencséje volt, Norbi jóval korábban ébredt, és már javában kávézgatott a konyhában az anyjával, mikor ő egyáltalán fölkel az ágyból. Kitántorgott a fürdőbe, megnézte magát a tükörben. Muszáj lezuhanyoznia, így nem mehet el otthonról. A haja, mint valami elhagyatott madárfészek, az arca, mint többnapos újságpapír. Különös, hogy Norbi ilyen jól bírja az alkoholt, holott sosem szokott inni, ő meg időnként már korábban is megivott egy-egy vadászt a szüleivel. Beállt a zuhany alá, és vagy negyed órán keresztül folyatta magára a vizet. ■ ■ ■

■ **Moesko Péter** (1990, Esztergom) író. *Megyünk haza* című novelláskötete 2019-ben jelent meg a Műút-könyvek gondozásában. Első regényét 2022-ben adja ki a Kalligram.

tulipán és erdei gyümölcs között, sodrás és cigaretta közben

minden szálnak, amit azóta tekercsz. kócos a vége.
itt puhább, amott meg keményebb. akárcsak eddig.
és továbbra se sikerül a filtert mindig a legpontosabban
elhelyezned. figyelsz, ahogy figyelnek: ott figyelj, figyeld
meg, figyelj ide, csinálod, markodban a szaglás. fogdosod,
beletúrsz a struktúrájába, tapogatod, magadhoz
tekergeted, simogatod, látod. mind a tíz ujjaddal egyszerre
és mindig utoljára. nyálazod, belékerülsz, benne vagy.
bőröd az érintkezésben tűzként ropogtatja a papírt.
hallgatod a benne izzó sercegést. *forró tulipán-könnyek.*

között vagyok.

amikor rágyújtasz, mindig csak akkor jössz
rá, hogy nem is kellene elszívnod, hogy nem
ezért csinálod. közben a sodrás is legalább
ennyire van. legalább ennyi van a parázsban,
a slukkolásban, a nikotin-szétáradásban,
a kilégzésben. legalább. csak most. nem azt figyeled.

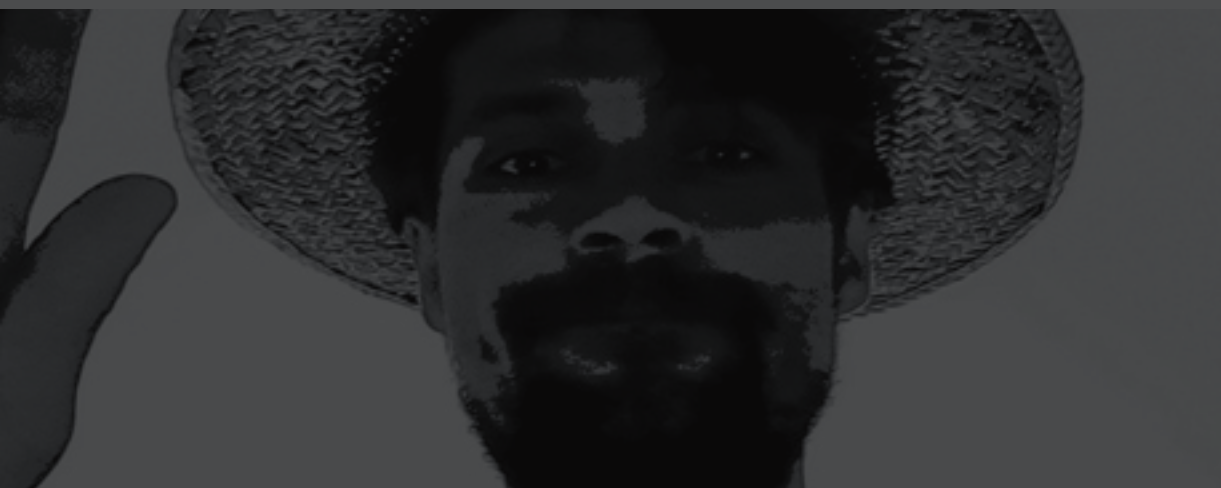
a pulzusod. ahogy sodor. cigi tölti ki és be a pillanatot.
ki és be. helyette inkább képzeled, hogy soha
többé nem csinálsz mást, csak cigarettát.
szembogárban erdei gyümölcsök egymásnak feszülő boldogsága.

közben vagy.

idővel, minél és mindennél jobban minden
egyes szílat. nemcsak a cigarettagyár olajos gépeit,
nemcsak a zakatolást, az éles karmok vágásait, nemcsak
az aprítást. dél-amerikai napszámosok magzatvize,
halott dédapák izzadsága a friss dohányban.
nemcsak a fényes föld, a nedves levegő, nemcsak
a száradásban a gravitáció. mégis egyre inkább,
egyre jobban, napról napra, szálról szálra ugyanaz
a cigaretta sodor magával egy időtlenig kitartott tiszta pillanatban:
lebegtetik a szavak itt és most ebben a versben:

*tulipánok és erdei gyümölcsök között, sodrás és cigaretta közben:
nem kell kezdeni vele semmit:*

benne történünk

Mellár Dávid (1992) költő, irodalmár. A pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékének doktorandusza, a Dunszt portál szerkesztője. Első verseskötete, a *Vagy valami egészen más* 2020-ban jelent meg a Kalligram gondozásában.

ZONGORAégetés

(a *Bábukák – kisvárosi mendemondák* c. ciklusból)

Óriás volt az Öreg. Talán két méternél is magasabb. Még így kissé hajlottan is. Ott lakott egy deszkafészerben, a kert végén, szilvafák közt. Ő akarta így. Még ezt is túl kényelmesnek mondogatta.

– Feküdtél volna futóárokban, semmit se szólnál! – ezzel ütötte el, ha gyerekei kérlelték, költözzön be legalább a nyári konyhába. A saját fia félt is kicsit tőle, csak ő, az unoka, a kis zenész, ő nem. Ő akkor is be mert menni a sufniába, amikor érezhetően pálinkaszag terjengett onnan. Amikor az Öreg német vezényszavakkal dirigálta magát rohamra, s elfagyott lábujjainak csonkjaival dobolt a poros padlón. Ilyenkor is bement hozzá, és ha azt látta, homályos az Öreg szeme, elkezdett neki szájharmonikán játszani. Valami kis ügyetlen, lassú dallamocskát, amit éppen akkor talált ki, vagy valamelyik sokszor hallott bakanóta dallamát, s ettől a zenéléstől a vénember mindig elcsitult. Minél tovább hallgatta, annál jobban lett. Zavaros szeme fokozatosan kitisztult, elhagyta a reszketés, ami ilyenkor akár órákon át markolta. Ha tudott, akkor végre remegő kézzel megcsavart egy cigarettát, és köhögösen, motoszkálva rágyújtott, mélyen tüdőre szívta le a füstöt, s apró karikákban engedte ki. Ez az utolsó volt a legszívósabb, a legborzasztóbb rohama a vénembernek. Ekkor még ő, a szájharmonikás kis boldogságügynök nem tudta, hamarosan vége az Öregnek. Tavasz volt, a szilvafák virágpattanásának ideje. A sufni egész csinos zöld védőfalat kapott maga elé, a sok magról szóródott vadhajtástól. Egy ideje már nem irtotta ezeket az Öreg. Csinos kis kupola nőtt belőlük.

– Ilyen magról hullott, vékony vadszilvafára nem lehet embert akasztani, ahhoz gyenge. Addig jó. Míg nem lehet! Sok a vadszilva Galíciában, sok a bodza, berkenye... Azoknak is gyenge az águk... Azoknak is! – így mondogatta. De most az utolsó roham után nem beszélt, csak zihálva cigarettázott. A gyerek lassan ment be hozzá, a szájharmonikát letette a hokedlire, leült a földre és kíváncsian nézte a ráncos kopasz vénember arcát. Még nem tudta, hogy ez az utolsó együttlétük, még nem látszott abban a pillanatban semmi. Hosszas köhécselés után megszólalt az Öreg.

– A futóárkok, kisfiam, nagyon hosszúak, irtó mélyek, hidegek és sárosak. Soha ne menj futóárokba! Ne játssz katonásdit, marhaság! Vadszilvák. Azok jó fák. Szép fehér kis menyaszszonyok ők tavasszal. Rajtuk kel ki a madárdal. A madarat néha megfogja a macska, olyankor a dal elhallgat. De te ne bántsd a macskákat, még ezért se. Ne adja az isten, de ha egy-

szer megéled azt, hogy az egerek a kezedből eszik el a kenyeredet, akkor rájössz, miért ne bántsd a macskát. Ne állj le olyan emberrel beszélni, aki nem szereti a zenét, a virágzó fát, a madarat és a macskát! Azt is jegyzed meg, kisfiam, hogy legvastagabb húr a végén pattan el! Így van ez, mindig! – mondta alig hallhatóan az Öreg. Aztán adott neki egy dobozt, de rábízta, csak másnap este nyissa ki. A gyerek nem kérdezett, tudta, nem érdemes, ilyenkor csak hallgatni jó. Másnap hajnalban megint üvöltözött az Öreg, hörögve, fuldokolva, hol visszavonulásra, hol meg szuronyrohamra adott parancsokat. Aztán egy „rajvonalba” parancs kiadása után hirtelen elhallgatott. A gyerek ebből alig hallott valamit, a dobozt szorongatva aludt. Pizsamában vitték ki hozzá, de akkor már hideg volt a keze. Gyerek volt, kisgyerek. A szájharmonika is elveszett, már régen elveszett.

Hogyan múlik el fél évszázad? Jó lenne tudni, ez hogyan működik! Hová lesz, ami lesz? Na, és ők? Hová és hogyan bújnak el? Hogyan másznak elő? Miért? Miért, hogy pont ma reggel álmában megint megjelent az óriás vénember? Háborúval, kopasz hadirokkanttal álmodni rossz ómen volt az anyja saját álmofejtései szerint. Ez az egész rossz ómen! Ez a ma hajnali zavaros történet, mintha az Öreg mesélte volna, de a valóságban nem emlékezett arra, hogy bárki is ilyen történetet mesélt volna. Szomorú volt tőle. Az egész látványtól. Egy óhajtott, soha övé nem volt világ díszletét megálmodni, s bele egy drámát. Megálmodott egy valahol biztosan létező szobát, amelynek a közepén egy régi hangszer áll, ezen kívül semmi más, csak széttört bútorok, kormos könyvek, és ez a barnára lakozott, bécsi mechanikás páncélos zongora. Ez az elhagyatott hangszer pedig mélyen és hosszan zengett az álomban, mint az ég villámlás után a hegycsúcsok közt, nyári zivatar idején. Aztán egy pillanat alatt fellobbant a díszes faragású zongora. Mint amibe villám csapott. Pattogás, szikrák, maró szag. Felhorkanó izzás, zúduló forróság! Nem lehet, nem lehetett ilyen, soha sehol nem látott ilyet! Nem lehet nyári zivatar az álomban! Hiszen ő még régen télen indult el, hogy újra megismerje a várost, amikor elesett, akkor még a jeges hóban esett el! Akkor rázódtak össze az emlékek, akkor lett szilánkos a mindenség, akkor el és átcúszott ezer és ezer álmon, sajátán és mások mesélt megélt álmain. Csak lázasan feküdt, csak vegetált, kórházi ágyhoz kötve, eszméletlenül. Tél volt még akkor. Most már tavasz van, talán jární is fog tudni újra, mégsem olyan súlyos az egész. Miért is indult el azon a téli estén? Miért is akarta megkeresni ebben a városban a siket falak közt elveszett dallamokat? Amikor elindult, szájharmonika szólt a fejében, régi bakanóta dallamának töredékeit játszva. De miért kellett az a dallam? Mire lett volna neki jó megidézni azokat a mindenféle régi szellemeket, akikről régen biztosan tudta, hol laknak, melyik éjjel, milyen holdállásnál bújnak elő, s melyik csalogató dallam halk pengetésére hajlandóak megmutatkozni? Mi a csodát lehetne mégis tenni, ha megkeresné, megidézné azokat a nőket, akik ha ránéztek, szikrákat csiholtak a tekintetükkel, s akik mégis hidegen és egymásra tett lábakkal jelezték neki, nem nyitnak felé? Határozottan jelezték, soha nem fognak felé nyitni, csupán kacérkodtak.

Hová lett az a régi? Maga sem értette ezt a hirtelen feléledt vágyakozását abba a régi világába, abba a fiatakorba. Elvénült a teste. Mire lenne jó megint ott zsidbadni a söntéspultokat koptató jasszokkal, bolondos fazonokkal, csélcsap és sehonnani figurákkal, akik neki egy korszakot, a fiatalságát jelentették? Mire lenne, jó lenne, ha lenne? Nem tudott választ adni a saját kérdéseire.

Megint kiszáradt az ajka. Tél volt, tavasz lett, megverték vagy elesett, most már úgyis mindegy, az ettől keletkezett és idültté vált fejfájás a mindennapjainak vezérlésévé vált. Fuvallatot érzett, borzongatót, de frissítőt. Mint ablaknyitáskor, gyerekkorában érezte a téli gyors, alapos szellőztetéskor a sarkig kitért ablakból rá hirtelen bezúduló hideget, persze nyakig a dunyha alá bújva, csak az arcán érezte a hideget, a gyűlöletes fagyot. Az óriás vénember mesélte, milyen az igazi hideg. Hogy amikor vizelsz, a belőled gőzölögve kitörő folyadék a magas óra már jéggyöngyökként lehullva szétgurul. Na, igen, az a hideg! De azért a friss levegő, ami lecserélte a szoba állott nehéz gomolygását, az mindig olyan jó volt. Az már olyan fájdalmasan régen volt. Most is milyen jó! Hideget érezni. Nem olyan vize-

letfagyasztó, persze, csak éppen friss! A saját arcát érezni tudta. Ébredni kellene! Jó lenne valamilyen angyali érintésre. Lehet, mégis tudott a másik világgal valahogy kommunikálni, mert valaki ebben a pillanatban az arcához ért. Határán ébrenlétnek, túlpártján e világnak, roncsolt testébe zárva érte ez. Csekély, biztató javulást jelentő érintés.

Ahogy eszmélni kezdett, valamit hallani vél. Motoszkálást, finom kis zajokat. Halk cipősurrógást, bizalomgerjesztő szelíd zúgást, bugyborékoló levegőt, monotonan pityegő figyelőberendezést. Ébredni kellett! Huszonnégy óra, hetvenkét óra, százhatvannyolc óra, ki tudja, hány óra szundikálás, pontosabban ájulás, eszméletvesztés után, mélyaltatás után. Némi külső szelíd noszogatásra. Kissé fejfájósan. Mint aki másnapos, de közben pontosan tudja, semmit nem ivott. Bordaközi szúró érzéssel, hányingerrel, szédüléssel, kettős látással sújtva. Így nem jó az ébredés. Jellemző agyrázkódás, mélyaltatás utáni tünetek, mondaná doki barátja. Mégsem mondhatja, hiszen másfél évtizede meghalt egy síbaletben. Ócska, rossz történet a doki története. Húsvét napján síbaletben meghalni! Feltámadáskor. Jól van doki, tehát te megmondtad, hogy ezek jellemzően az agyrázkódás utáni tünetek. Most ez a doki is elmondja. Hozzá kis körítésnek bordaközi szúró fájdalomról, hogy a leginkább az oktanul használt sokkolónak és gumibotnak betudható. Ébredni kellett. Kinyitni a szemet, azonosítani a létezést. Megállapítani, hogy ez itt a létező világ. Inni egy korty vizet, megvárni, míg néhány feleslegessé vált csövet némi fájdalommal eltávolítanak, aztán végighallgatni pár perc alatt egy orvosi beszámolót. Szinte külső megfigyelőként hallgatni a tényeket: nyolc napon túli a gyógyulás, egy hétig tartott a mélyaltatás koponyaduzzanat miatt, a leleteket dokumentálták, külsérelmi nyom bőven megtalálható volt, az eljárás indítása hivatalból megkezdődött. Eljárás. Járn kell a világban! Folytatódó nap. Reggeli. Még folyékony, de étel. Újabb orvosi konzílium. Hogy a fogakat is drótozták baloldal. A biztonsági kamera szerint az egyik túlbuzgó egyenruhás rúgott is. Bakancsos láb. Nos, így aztán annál több lesz a kártérítés, ezzel biztatja a harmadik doki. Már ezt a kis eseményort, amibe végül is majdnem belehalt, csak így, balesetnek lehet majd értelmezni, ha épésszel túl szeretne lenni az egészen az ember. Túl lehet ezt élni? Nyomok biztos maradnak. Muszáj túlélni! Inni a folyékony pudingot, zsibbadt, drótozott szájjal. Gondolkodni. Megint a csípős füst rémlik fel, valami ijedt hideg, valami hátgerinche fúródó jeges érzés. Halott házban ködszerű fluidum gomolyog, maga a megsűrűsödött félelem. Megrázni a fejet, nem erre gondolni, másra gondolni, elhessegetni! Visszaaludni. Most már kényelmesebben, tisztább fejjel. Kedvenc regényekbe süppedve, azokat átírva, átélve. Halni, azt még nem! Majd, egyszer. Ráér! Minden is ráér!

– Haj, élet, élet! – mondaná a híres Szindbád, és vagy rágyújtana egy pohár veresbort kortyolgatva, vagy beleharapna egy jól átsült libafertályba, amihez csemegeuborkát is kérne a dinsztelt káposztához meg a krumplis lángoshoz, mert ugyan ki szólhatna bele az ő étkezési szokásaiba, hogy mihez mit eszik s mikor? De jó! Kár, hogy egyik opció sem valószínű. Se bor, se liba. Marad a félig lehúzott redőnyön átszüremlő fény, meg a halk cipősurrógás, háttérnek valami bizalomgerjesztő szelíd zúgás, száj előtt bugyborékoló levegő, fej mellett monotonan pityegő figyelőberendezés. Életjelek. Még tizenkét órán át így marad. Eltelik. Félálom. Félebrenlét. Fáj. Csillapodik. Hullámozás. Regény és film képsorai. A regények sorai élesen bevésődnek. Félálomban bevillanóak!

– Vajon miért tisztítják olyan dühödten a sárgarépat a nők? – s indul a kép, ott látja maga előtt a filmet. A kötényes, konyhai kézilány arca, amint kipirulva, saját bimbózdó szépségének tudatában félmosollyal szája szegletében és a hideg víztől kipirosodott kézzel kaparja a méretes leveszöldséget. Úgy fogja, mintha valami nagyon kemény, nagyon érdekes, titokzatos és eleven dolog lenne az a répa. Vajon miért pucolják olyan dühödten? Miért tartják mindig maguk előtt a kezüket, mintha védenék az ágyékukat? Miért húzzák magukat össze, titkolják a formáikat? Másik történet, bármelyik regényben benne lehetne. Sikoltások, vad röhögés, pálinka és fegyverolaj szaga. Füst, és félelmetes zúdulás. Már megint ez az átkozott hömpölygés, ettől nem látni semmit tisztán. Csak a hangokat fogja, csak azo-

kat érzi. Egy nap, egy éjjel. Két nap, két éjjel. Harmadik nap. Feltámadás. A csövek torkolatjában kicsi fény. A ki és bevezetések nagyobbik része, megfigyelő érintkezők jórészt eltávolítva. Kinyitni. Ki kell nyitni a szemet. Már nem csíp a füst. Valahová elhessegették. Felülés segítségével. Angyali érintés. Pokoli fájdalom. Vége lesz.

– Hajón vagyunk? Úgy billeg az egész. Messze van az ablak, pedig talán csak egy karnyújtás. Ordít a tavasz. Mikor ment el a tél? A jégsárból maradt foltokat lemosták, a mosás nyomai is leszáradtak a hajról. Elporlik, szétperreg, ezek az igék, úgy látszik, ezek érvényesítik a folyamatosságot. Át, odébb gurulás egy másik szobába, óvatos ágyfoglalás, vackolódás, majd megszokni a fényt. Motozás. Csend. Bámulás. Életjelek. Zörejek a folyosón, nyikorgó kerekesszék síkítanak a linóleumon. Fehér, barna, zöld, neon, kék. Fehér, barna, zöld, kék s ez ritmikusan ismétlődve. A legvastagabb húr zengése. Ez messziről jön. Ezt megint mintha az Öreg mesélné. Közben mindig rámutat a kert végén bozóttal eltakart kastélyra. Ott történt. Pattogás. Hasogatnak. Reccsenések, harsanó szállkák, sercenés, lassan és nyalakodva elhatalmasodó tűz. Akkor leégett a sufni őse is. Valaki figyel. Mindent hallhatott, ha hangosan álmodta. Élte vagy álmodta? Ki volt ott? Kivel beszél? Ki beszélt hozzá?

– Emlékszem, apám ugyanígy volt bekötözve, mint most maga. A kezeit is így tartotta. Azt is eltörték neki. Mind a kettőt. Neki is egész elegáns turbánt csináltak akkor abban a tábori kórházban, még '45 februárjában. Fegyvertus nagyot üt. Míg élt, zúgott a feje. Még negyedszázadott kínlódott. A történetek után már soha többé nem tudott megszólaltatni semmilyen hangszert. Járt csak bottal tudott, ha időváltás volt, akkor egész testében reszketett és beszélni csak lassan, mintha kaktuszt forgatott volna a szájában, úgy beszélt szegény. Mennyire fájhatott! Hogy vége mindennek! Háború előtt harminc évig kántor volt, városi zenedében zongoraoktató, multságokon meg bálokon afféle botcsinálta igen jókedvű és a közönség kedvence bázongorista. Ha tehette, még ott is inkább klasszikus zenét játszott, főleg Strauss keringőket, Chopin mazurkát. Emellett ő volt a templomi orgonista, harmóniumon is játszott, meg harmonikázott is, a munkás iparoskórust vezette. Fejbeveréséből való gyógyulása után, ha zongorát, vagy bármi más hangszert látott, mindig elsírta magát. Durva dolog, ami megesett vele, más tán túl se élne. Szegény! Nyugodjék! De ne ezzel kezdjük. Régimódi mese ez. Én meg Jókői vagyok! Jókői és nem Jókai. Jó napot, kedves fiatalember! Jobban van már? Hogy érzi magát? Négy napja a szobatársa vagyok. Semmi gond, rossz alvó vagyok, nem zavart egy percig sem. Ha jól tippelem, maga az a híres lázadó. Az ember, akiről a helyi lapok írtak. Az esete miatt állítólag nagy botrány volt, de gondolom, majd elolvassa, ha lesz hozzá kedve. Féltettem a lapokat, amelyekben írnak magáról. Azt gondolom, nyeresre áll, itt valaki igen mellé nyúlt, amikor magába fogott és minden ok nélkül így elbánt magával. Hogy hol van Jókó? Az egy vár, messze van innen, majdnem a Fehér Kárpátok tövében, a dédapám még a gróf Erdődy családnál volt számtartó tiszt. Hogy kerültünk ide? Hosszú mese lenne. De azt gondolom, az ősök miatt kötöttünk ki mindig éppen ott, ahol ki kellett kötnünk. Az ősök évszázadokon át mindig csak költöztek, meg vándoroltak. Hol grófoknál tisztartói állás, hol mindenféle megyei vagy állami hivatalok után ácsingóztak, gondolom, meg akartak élni. Tehetségből. Meg a zenéből. Mindegyiküknek jó hallása volt. Ha nem is lehetett mindig egyértelműen abból a zenélésből megélni, akkor gazdatiszti állással vegyítve próbáltak elhelyezkedni. Nálam, sajnos megakadt ez a zenei tehetség. Botfülem van, hangszeren sem tudok játszani, de zenét hallgatni, azt szeretek. Ha gondolja, hogy jó lesz, hogy ezt a régi történetet elmondjam, akkor szívesen. Az apám turbánját, a vonatokat, a zongorát, a legvastagabb hűrt, az acéltőke fontosságát. Ha úgy gondolja, akkor inkább maga meséljen! Ha jobban van, ha kedve támad, szívesen hallgatom. – szólt biztatón egy szép arcú öregúr, aki nyolc évtizedet már biztosan magáénak tudott. Inas, szálás öregember volt, úgy feküdt, mint csípőprotézis műtét utáni betegek szoktak. Az a fajta igen békés, imádkozós, olvasgatós, szófogadó, soha nem nyafogó páciens lehetett, akit távozás után is dicsérnek a nővérek.

– Utas vagyok. Örvendek. Kicsit nehéz beszélni. Inkább még hallgatnék. Jókői mesét. – nyögte ki nehezen a frissen áthelyezett beteg.

– Jó, akkor mesélek. Maga meg dőljön hátra akkor, és igyon, pihenjen! Sokat kell inni! Ha szívószálon is, de muszáj! Hol is kezdjem. Szóval az apám turbánjáról, igen, hogy azt azért kapta, mert leütötték. Orosz utászok. Puskatús, meg talán gyalogsági ásó. A zongora miatt. Ismeri ezt a várost, gondolom. Azt írták magáról, itt született, meg itt is lakott, csak aztán elment, mikor azok a rossz idők kezdődtek, azzal a furcsa emberrel a város élén. Nos, így van vagy sem, ez most lényegtelen! Ha itt élt, biztos tudja, merre volt a régi zenede. Igen, az a háború után csúnyán átépített szecessziós régi polgárház volt az, amit aztán még jobban elcsúfítottak az új rendszerben. Felismerhetetlenné téve! Apám ott tanított. Tehetőséges, de kicsit tutyi-mutyi, sőt kissé mamlasz ember volt, így mondták ezt az idősek. Már majdnem agglegény maradt, amikor végre harminc éves kora után elvette a mamát. Pedig legkevesebb öt évig egy templomi kórusban énekeltek, de sokáig csak bámulta őt a templomi karzatról. Anyám nagyon szép, különleges lány volt. Olyan mindenki megfordult utána típus. Mint a korabeli filmszínésznők. Hullámos haj, szép ívelt száj, darázsderék, formás volt mindene. Ezt a régi fotók alapján tudom csak. Én nem emlékszem rá, három éves voltam, mikor meghalt. Apám a front közeledésekor félt elhagyni a várost, ahol született, félt az ismertelentől. Anyám menteni akart minket, valahogy meggyőzte, hogy meneküljenek, emiatt ők a fővárosba, a nagynénékhez indultak. Hat óra vonattal, akkor annyi volt az út. Mi apámmal később indultunk volna, de ők már nem akartak várni, félt anyám nagyon. Így néhány nappal korábban mentek el a nővéremmel. Aztán volt az a hét. Minden nap légitámadás. Akkor kapott találatot a városháza utca is. Apámmal már nem indultunk el. A vasútvonal a főváros felé tönkrement. Anyámról, testvéremről semmi hír nem jött. Csak majd egy év múlva. Addig apám szerintem félig megtébolyult. Talán emiatt a veszteség miatt változott meg. Anyám elutazása után hirtelen nem félt többé semmitől és senkitől. A legmagasabb rangú tisztekkel, hivatalnokokkal is pattogósan, szinte parancsolva beszélt. Kézen fogva cipelt magával zenedébe, boltba, piacra, hivatalba, sőt még a kereső műveleteire, meg a telefon és sürgönyállomásra is. Na, ezekre a helyeke, látja, érdekes módon egészen jól emlékszem, a sok idegen arcra, ahogy mindenki sajnálkozva nézett ránk, hozzátartozókat keresőkre. Naponta kétszer jártunk a postára sürgönyözni, vagy a városházára telefonálást megpróbálni, de a vonalak a front miatt egyre gyakrabban süketek voltak. Hiába próbált apám sok régi kapcsolata révén valami értesülést szerezni anyámról, semmire nem jutott. Aztán odaért a front. Félig zárójelben anyámékról annyit, hogy bő egy év múlva, már a reszketeg fejű apám kapott egy hivatalos levelet. Ebben arra utasították, utazzon el a fővárosba. Azonosítani két kihantolt személyt, akiknek emberi maradványait, holmiját a fő pályaudvarhoz közeli bakterház romjai alatt találták meg. A romeltakarításban egy év után értek odáig. Mellékvágány bakterháza, gondolom, a légitámadás elől oda húzódtak be. Ott érte őket a vég, Félig zárójel bezárva. Mi itthon maradtunk. Azt is el kell mesélni, ide is ideért a front. Karácsony előtt két nappal a ruszki tarackok dörgésére ébredtünk. A házunkban mindenhol máshol hideg volt, csak a nagyszobát fűtötte apám, mert ott volt a zongora. Kényes egy hangszer, az nem szereti a hideget. Olyan természetes nagy cserépkályhánk volt a nagyszobában, ez, meg a szülői háló a térre nyílt. Egy lélek sem volt kint az ágyúdörgéskor. Katona akkorra egy szem se maradt már a városban, még az ünnepek előtti nagy havazás előtt felhúzódtak a város feletti dombokra. Persze minden hidat, tornyot gondosan lerobbantva maguk után, az állomáson a bejövő-kimenő fő váltót is tönkretették. A dombokon sündisznóállásokat építettek, ha jobban keresgél az ember, akkor némelyiknek ma is nyoma van, ha megkaparja a beomlott árkok falát, ezerszám találni lőszert, hadianyagot. Szóval ott toporogtunk apámmal az ablaknál, néztünk ki a térre, ahol a templomnál egyszerre csak emberek kezdtek el gyülekezni. Kabátjuk hajtokáján fehér szalaggal, vagy zsebkendővel. Apám akkor hirtelen – mivel csak pizsamában voltam – rám adott egy bekecset, fuszeklit húzott rám, majd kitérta az ablakot és odaült a zongorához. Kis házikabátját csak a vállára dobva elkezdett a zongorán játszani. Ez volt az utolsó nyilvános fellépés, mondhatni. Karácsonyi dalokat játszott, majd szenténekeket, s ahogy játszott, egy-

re többen jöttek a térről a házunk elé. Néhányan énekelni kezdtek, a párafelhők ütemesen gomolyogtak a tiszta ég felé, s közben valami félelmes, morajló zaj erősödött egyre jobban. Úgy nyolc óra tájban megszólalt a nagyharang, s a tér keleti sarkán egy tank csöve nézett be az alól sarokház mellől, ahol cukrászda volt. A tank tiszta véletlenül kicsit betörte a kirkakat, a csörömpöléstől megriadtak az emberek. A félénkebbek hazaszaladtak, néhányan a templomban kerestek menedéket. Apám csak játszott, rendületlenül. Zsoltárt, majd hirtelen Chopint, aztán Csajkovszkijba fogott bele. Akkor már a térre zúdultak a járgányok, hörögtek a motorok, ordítottak a katonák. Zúdult be a hideg az ablak helyén. A zongora szólt rendületlen, apám Beethovent játszott, a patetikus szonáta második tételét. A hangok a kinti zajok felett kígyóztak, teljesen uralva a lakás belsejét. Apám arca elváltozva, mintha valami földöntúli bátorság, megszállottság vett volna rajta erőt. Ujjai már fáztak, a szoba kihűlt, a zongora hangján is hallatszott, a hirtelen hőmérsékletváltozás nem tett jót neki. Kezdet elhangolódni, torzult negyedhangok csúsztak ide meg oda, de apám játszott tovább rendületlenül. Aztán ránk törték az ajtót, idegen, ugató ritmusú beszéd hallatszott, ordítás, röhögés, szitkozódás hallatszott. A zene még mindig szólt. Az ablaknál álltam kicsit a függönyök takarásában, amikor a nagyszobához értek. Gyalogsági ásóval ütöttek a kezére, az utolsó akkord széthullott, a zongora felsikoltott, ahogy a következő ütések már a fekete lakkozásra zuhogtak. Puskatus villant, apám lehangeredett a zongoraszékről, aztán már csak azt láttam, a kottákat tépik, s tüzet gyújtanak a zongora belsejében. Székek, párnák, könyvek záporoztak a fellobbanó máglyába, a díszes faragásokat láng nyalta körbe. Pattogtak a húrok, olyan sikoltó, fémes hangot kiadva, mintha élőlény kiáltozott volna. Jókora halmot raktak bútorokból, s már égett, lobogott a fél szoba, azok meg röhögve dübörögtek le a lépcsőn. A legvastagabb húr utoljára pattant el. Kunkorodva lógott ki a zongora felizzított páncélja mellett, Beethoven arcképe lángoló kottacímnap formájában libegett az egész esemény felett. Az Örömóda kottája volt az. Ismertem. Szerettem, ha ezt játszotta nekem apám. A szerző arcképéről tudtam, ez az a kotta.

Később hallottam, állítólag máshol is égettek zongorát a városban. A páncélos típusút kivált szerették ezek az utászok. Hogy az jobban tartja a meleget, míg ég, hogy emiatt. Felizzik az acél, tartja a hőt, sugározza még sokáig. Így volt. Nem fáztam még órák múlva sem, mikor végre elkezdtek keresni minket. Apa se fázott, ott feküdt két méterre a zongorától. Ilyen dolgok voltak, ilyenek akkoriban. S hogy állítólag az is megtörtént, hogy a templomi orgona billentyűzetébe az egyik részeg fickó, már bocsánat a kifejezésért, de készakarva belecsinált. A mocskát nem is lehetett kitisztítani teljesen onnan soha többé. A háború után ki is cserélték azt a részt, a bemocskolt billentyűk a harangtoronyba kerültek. Valami émelyítő, gyomoremelő penetráns szaga volt még évek után is. Apám? Én? Hogy maradtunk életben? Látja, ezt nem tudom pontosan. Ez nem maradt meg, gondolom, akkora sokkot kaptam ettől a látvány és hangkompozíciótól az eseményektől, hogy ezekre a részletekre nem emlékszem. Vagy nem akarok, nem tudok emlékezni. Az maradt meg, a szomszédok jönnek, és úgy szedik fel apát, s nyalábolnak fel engem a nehéz függönnyel együtt. A tábori kórház az újabb kép, addig elszakadt film, az élet, a sok pillanat. Pár nap után vannak emlékképek. Látom az apám. Abban a turbánszerű fejkötésben, kezei begipszelve, ujjai lilák, formátlanná dagadtak, arca érzelmek nélküli. Szeme üres. Én etetem őt, aki hároméves vagyok. Kanalanként. Egyet ő, egyet én. Valami meleg levessel lakunk jól, sok idő után végre. Kicsit sós az egész, de vannak benne valami húsdarabok, meg krumpli és zöldség. Étel. Kenyér hozzá. Apám könnye folyik, a körmei alatt kormos csík, úgy etetem. Élünk. A zongora meghalt. A lakás kiégett. Ruhánk, bútorunk nincs. Aztán arra emlékszem, egy ablaktalan, kormos, huzatos lakásban járunk, keresünk valamit. Aztán egybemosódik a sok dolog. A vonatok, az utazás, az a végtelen hosszú, hideg és álmoságot hozó utazás. Ahogy a reszkető fejű tehetetlen roncs, az apám pár hét után eszmélni tudott. Apám. Mentünk. Azt mondta akkor, ha ez megtörténhetett velünk, akkor bármi megeshet ezután, és nincs más hátra, innen menni kell. Elmentünk. Én harminc évvel a halála után tértem haza. Alig két hete, amikor hazahoztam. Az elégett zongora páncéljából akarok ké-

szíttettetni neki síremléket. Valami csoda folytán ez a páncél megmaradt, lent volt a pincében évtizedekig. Anyám és a nővérem is hazakerülnek nemsokára, bár némi macera árán, de végre már együtt lesz majd a család. Felettünk az a zongorapáncéldarab lesz az emlék. A szomszéd, sokáig nem is tudtam mi okból, de megőrizte. Már megtudtam az okot. Az egyik géppisztoly által vert lyuk a páncélon, egészen jól megmaradt. Ha majd kész lesz az emlék, ha kint járok és fúj a szél, akkor biztos vagyok abban, hogy majd megszólal. Síp. Jól behangolt síp, a szépen rovátkol páncéllemezen. Karácsonyi ének első hangját fogja zengen, úgy gondolom. Apám játszotta, a Csordapásztorok dallama lesz az. Szólni fog. Halkan. Lehet, csak én hallom majd. Jó lesz! Biztosan!

– Majd ha jobban leszek, megmutatja, hol lesz ez a furcsa emlék, Jókői úr? Ha jobban leszünk?

– Kivel beszélget Utas úr? – rezzent fel az osztályos nővér hangja.

– Hát Jókői úrral!

– Ne tessék velem viccelni, hiszen maga VIP szobán van, teljesen egyedül. Nem csak álmodta ezt a Jókői urat? Lázat mérünk, vérnyomást, kérem, tartsa a karját!

Fúj a szél. Mindjárt március vége. A temetőben új sort kezdtek, a kolumbáriumot is meg kell magasítani és hosszabbítani. Szicíliában kitört az Etna. Tíz éve volt a fukusimai földrengés. Radioaktív halak századik generációja mutálódik az olajos halkonzervben, amit vacsorára szerzett be a kórházi konyha anyagbeszerzője. Halas kenő lesz a vacsora, margarinnal kikeverve. Még egy molekulát hozzáadva elmegy üzemanyagnak is. Jó is ez! Mindenki szépen megvacsorázik, árad az erő majd bennük, belőlük. Nem kell éjjel világítani! Maguktól sugároznak a betegek! ■ ■ ■

■ **Szászi Zoltán** (1964) költő, író. Legutóbbi kötetei a *Szokott helyen hatkor* című regény (Kalligram, 2015) és a *Bábukák – kisvárosi panoptikum* című novellagyűjtemény (Madách, 2016). Zeherjén él.

Ars

(Elizabeth Bishopnak)

Az elvesztés az én művészetem.
Gyakorlom mindenhol: metrón, utcán,
repülőtéren. De a legnehezebb egy zárt szobában
eltüntetni a pénztárcámat vagy a fésűmet.

Keresem, keresem, keresem.
Aztán legyintek.
A szellemek.

Gyerekként elvesztettem a napot és a holdat.
Vagy ők vesztettek el engem?
Metrón, utcán, repülőtéren.
És most keringenek körülöttem,
meglesznek akkor is, ha engem eltemetnek.

Van-e okom búslakodni?

E1

Apa, anya,
anya, apa,
nincsenek.
Elfújta őket a szél,
a felejtés, a divat, a betegség,
vagy csak elkerültük egymást egy repülőtéren.
Ők már akárhová.
Hiszen nem léteznek.

Épp ezért nem tudom,
kik azok a hatalmas emberek,
akik fölém hajolnak álmomban?
Rám szólnak, hogy siessék vagy álljak meg,
utánam kiáltanak: „kész az ebéd, gyere!”

Fehérlevest eszünk, fehérhúst, fehérgyümölcsöt
(a túlvilágon még a ribiszke sem mer megpirosodni),
ártatlan, ízetlen ételeket. Ők halottak. Én még élek.

De nem merek ellentmondani.

Harmonia Mundi

Szókratészt – egyebek mellett –
a daimónja miatt ítélték el.

Hogy neked van egy ilyen láthatatlanod,
egy lelkiismereted, aki nem fizet adót,
nem ölt testet, nem szabad ember,
de nem is rabszolgája senkinek: egy Hang.
Csak egy hang. Beszél, beszél,
de rajtad kívül nem hallja senki sem.
És ha téved ez a szerencsétlen? Ha a titkainkat
kiszolgáltatja az ellenségnek? Ha más gyanús dolgot tesz?
Felgyújtja a várost... Vagy ugatni támad kedve?

A lélek épp ilyen gyanús lesz.
A jövőben, mikor a legmegbízhatóbb káderek
bevásárlóközpontokban szolgáltatják ki a szentségeket.
Egy kóla, egy hamburger, egy bűnbocsánat –
de csak a legmegbízhatóbb vendégeknek,
akik nem kételkednek, hogy Jézus
a legeslegmegbízhatóbb,
meg egyáltalán,

kitölti az összes kérdőívet,
és befizeti az adót.

Fekete Anna 1988-ban született a szlovákiai Komáromban. Budapesten érettségizett, majd rövid bölcsészkarai kitérő után orvostudományi egyetemen folytatta tanulmányait. Jelenleg aneszteziológusnak készül. Kötete 2015 júniusában a FISZ-nél látott napvilágot *Oda-vissza* címmel. Verseskötetével elnyerte a Makói Medáliák díjat. Írásai eddig többek közt a *Mozgó Világban*, az *ÚjNautilusban*, a *Tiszatájban*, az *Irodalmi Szemlében*, a *Holmiban*, a *Napútban*, az *Esőben* és az *Irodalmi Centrifugában*, a *Kalligramban* és a *Kulter.hu-n* jelentek meg. Jelenleg a braziliai Pernambuco-ban él.

Kicsi Bé

Amikor Kicsi Bé megszületett, még nem volt a testvérem. Külön szobában laktunk, de az ajtók egy közös udvarra nyíltak. A falakat feszes zsinegek kötötték össze, amelyekre Máli néni és anyám a mosott ruhákat teregették. Kicsi Bé egy mózeskosárban feküdt a száradó lepedők árnyékában. Néha visszaböfögte a tejet, amit aztán zsebkenővel gyorsan letöröltek a szája széléről.

Kicsi Bére sokszor mi vigyáztunk, mert Máli néni nem győzte egyedül. A mosás mellett takarítani is járt olyan családokhoz, akiknek nagyon sok szobájuk volt. Gyakran leültem Kicsi Bé mellé, és figyeltem az arcát. Szerettem, amikor ébren volt, mert a lábaival nagyokat rúgott, a kezével pedig megszorította az ujjamat, ha odatartottam neki. Amikor Kicsi Bé aludt, láncot fűztem a pityangok szárából, és feltettem a nyakamba. A pityangok a járdalapok közti résekből nőttek ki, sárga volt tőlük az egész udvar. Máli néni egyszer megmutatta, hogy koszorút is lehet fonnai a pityangból. A virágfejeket nem kell letépni, hanem a szárat kell összefűzni mindaddig, amíg körbe nem ér a fonat. Ha kész van, az ember felteszi a fejére, és egész délután viselheti, mert sokáig nem hervad el.

Kicsi Bé rettenetesen tudott üvöltöni éjszaka. Máli néni hiába csukott be minden ajtót és ablakot, Kicsi Bé hangja áthallatszott mindenkihez, egyedül Tánti nem hallotta soha, mert ő félig süket volt. Máli felkapcsolta a villanyt, felvette Kicsi Bét, és járkált vele körbe-körbe a szobában. A halványbarna függönyön át is kivehető volt az alakja. Ilyenkor felültem mindig az ágyban, és az ablakon át figyeltem Máli néni magas és vékony árnyékát, ahogy a szobában köröz, akár egy szúnyog a lámpa körül. Mi nem húztuk oda a függőnyt éjszakára, mert féltünk a koromsötétben, és így a kinti lámpa fénye beszűrődött hozzánk. Amúgy is szerettem nézni, ahogy visszaaltatják Kicsi Bét, de hajnalban rendszerint átaludtam azt az időszakot, amikor Máli néni kimosta és kifőzte a pelenkákat.

Egyik reggel anyám felöltöztetett, a kezembe nyomta a sötétkékre festett bádoggannát, amiről már pattogzott a festék, és azt mondta, hogy szaladjak el tejjért Mészáros bácsiékhoz. A nadrágzsebembe pénzt dugott, és kijelentette, nehogy elveszítsem, mert eltöri a fakanalat a hátamon. Mészáros bácsiék három kecskéjük volt és tizenegy tyúkjuk. A kecskék egy kicsi karámban szökdecseltek és legelésztek, a tyúkok pedig egy drótkerítéssel körbevett udvarban kapirgáltak. Miután odaadtam a pénzt, Mészáros néni megtöltötte kecsketejjével a kannát. Nem maradtam sokat, szaladtam hazafele, a tej ki-kilötytyent a zötykölődő kannából. Az udvaron már üvöltött Kicsi Bé. Máli néni hiába rázogatta, a feje ki volt vörösödve, a vékonyka kék erek pedig kiültek a halántékára. Anyám elvette tőlem a kannát, és beleöntötte a tejet a régi cumisüvegembe, azt adták oda Kicsi Bének.

Máli néninek elapadt a teje. Ezt anyám mondta apámnak, amikor este beszélgettek. Le van fogyva nagyon, nem is csoda, válaszolta apám, és levetette magáról a sötétkék munkánadrágot. Kicsi Bé az öreg Tánti lába mellett feküdt a kosárban. Tánti a kicsi széken ült, fémkeretes szemüvegével az orrán olvasta az újságot addig, amíg Máli néni hazajött. Máli néni váltott néhány szót Tántival, aztán felvette Kicsi Bét, és bementek a házba. Az arcom az ablaküveghez nyomtam, úgy figyeltem őket. Máli néni kisebb lett, mondtam anyáméknak. Soványabb lett, válaszolt apám egy kis idő múlva. Nem, nem soványabb, hanem inkább alacsonyabb, mondtam. Ez butaság, felelte rá anyám, és kitöltötte a vizet a pléhtálba, hogy megfürdessen.

Rajtam kívül ez az egész senkinek sem tűnt fel. Kicsi Bé a lepedők árnyékában aludt. Mellette guggoltam, és pity pangokat tépkedtem. Ha az ember letép egy pity pangot, a szárából ragacsos nedv kezd csöpögni. Fehér, akár a tej. Azon gondolkodtam, hogy vajon mi lenne, ha Kicsi Bé nem kecsketejet inna, hanem pity pangszárazakat rágcsálna. A számba vettem egy letépett szárat és ráharaptam. Az íze keserű volt, elzsibbasztotta a nyelvem. Anyám rám nézett, de nem szidott le, megengedte, hogy egyem tovább a szárat, mert azt mondta, hogy jó az epének. Köptem egyet, a nyálam az egyik virág fejére hullt. Anyám és Máli néni teregetni kezdett. Máli néni finom kezét felmarta a lúg. Régen nagyon szép, fehér keze volt, de most minden mozdulatánál vörösesen villant a bőre. Régen egy mozdulattal felterítette a lepedőt a zsinegre, de már nem ment neki. Láttam, hogy lábujjhegyre kellett állnia ahhoz, hogy sikerüljön. Kicsi Bé arcára egy légy szállt. Először összehúzta a szemöldökét, aztán kinyitotta a szemét, de nem kezdett el sírni.

Minden reggel én hordtam a kecsketejet Kicsi Bének. Máli néni ritkán kért kölcsön, általában a pontos összeget nyomta a zsebembe. A tejet azért mégis a mi kannánkkal hordtam, mert így szoktuk meg. Amikor visszaértem a tejjel, Máli néni mindig behívott hozzánk, és leültetett az egyik hokedlire. Ha a tej egy része kilötyögött, sosem szidott le, mindig megsimogatta a fejemet. Egy ilyen alkalommal találtam ki, hogy ne azt mondjuk, hogy Kicsi Bébi, hanem inkább azt, hogy Kicsi Bé. Olyan apró teste volt, kisebb volt, mint egy játékmackó. Nem is volt ő egész bébi, csak egy fél. Máli néni azt mondta, hogy azért van ez, mert koraszülött, de ne féljek, idővel megerősödik majd. Egyszer megmutatta, hogy varrt egy inget Kicsi Bének, és megkérdezte, hogy szerintem szép-e. Pici ing volt, reménykedtem, hogy ha Kicsi Bé kinövi, megöröklí az egyik babám, amelyet anyám varrt nekem. Az ingnek finom illata volt, mint a tavaszi virágoknak, és ez furcsának tűnt. Egy ideje Máli néninél büdösebb volt, mint máshol, mert Kicsi Bé gyakran bekakált.

Mielőtt Máli néni takarítani ment, a tükör előtt mindig befonta és kontyba tűzte a haját. A tükröt Tánti hozta egyszer, és felakasztotta az egyik sarokba. Azóta mindig mindenki azt használta. Anyám kivette Kicsi Bét a mózeskosárból, és a karjában ringatta, amíg Máli néni fésülte a haját. Anyám persze nem vett észre semmit, túlságosan lefoglalta Kicsi Bé gagyogása, de nekem rögtön feltűnt, hogy Máli néni oda kellett húzza Tánti kicsi székét a sarokba, hogy felérje a tükröt, pedig tavaly még be kellett húznia a nyakát, mert a homloka magasabban volt, mint a szög, amelyre a tükröt akasztották. Máli néni csendben vitte vissza Tánti ajtaja mellé a kicsi széket, és este hiába próbáltam elmagyarázni ezt anyámnak, nem értette, hogy miről beszélek.

Az első fehér fejű pity pangot én fújtam el. Tavasz végére megöregednek a pity pangok, a sárga hajuk megszőkül, azért lesznek fehérek. Aki elfújja a pity pangot, az kívánhat egyet, és nekem nagyon sok kívánságom volt, ezért minden nap arra vártam, válnak pihéssé a virágok, hogy szépen sorban az összes kívánságom elmondhassam. Láttam, hogy Kicsi Bé nagyon nézi a pity pangot a kezemben, ezért az arcába fújtam a kívánságot. Csak úgy röpködtek a pihék, ráhulltak az arcára, ő meg onnan egyet beszí pantott az orrlukába. Köhögni kezdett, majd

tikkadozott, a tikkadozása pedig sírásba fordult át. Anyám nagyon leszidott, és tíz percet a sarokban kellett állnom. Akkor jöhettem el onnan, amikor Máli néni visszajött. Az arca olyan volt, mint Kicsi Bének a tikkadozás után. A szemfehér enyhén bepirosodott, az orrcimpák vöröseslilák voltak. Máli néni akkora volt csak, mint én, eddig sosem láttam ilyen jól az arcát. Megsimogatta a fejem, aztán felvette Kicsi Bét. Alig bírta el. Figyeltem, ahogy éppen csak feléri az ajtókilincset. Anyám és apám úgy csinált, mintha nem vennének észre semmit. Soványka lett, dehát istenem, senki sincs jó húsban itt, mondták.

Az udvar fehér lett a pitypangoktól. Nem engedtem anyámat sepregetni, nehogy leverje a bóbítákat. Azt ígértem, reggel elfújom az összeset, és utána sepregetek én. Éjszaka Kicsi Bé megint rázendített. Felültem az ágyban, rákönyökölttem az ablakpárkányra. Máli néni sokára kapcsolta fel a villanyt. Hiába néztem a világosbarna függönyt, nem láttam sehol az árnyékát, csak a lépteit lehetett sejteni, amikor néha megreccsent a padló alatta. Kicsi Bé elhallgatott, a villany lekapcsolódott. Apám horkolása és anyám mély szuszogása betöltötte a sötétséget. Már éppen vissza akartam feküdni, amikor egy halk nyikordulással kinyílt Máli néniék ajtaja. Hunyorítottam, hogy lássak a félhomályban. Először alig vettem észre. Máli néni a küszöbön állt, olyan apró volt, mint egy verébfőka. Végignézett az udvaron, majd leugrott a küszöbről és az egyik fehér fejű pitypanghoz sétált. Hozzányomtam az arcom az ablaküveghez. Hirtelen felpillantott rám. Az ujját az ajka elé emelte, intette, hogy maradjak csendben. Nem mertem megmozdulni. Máli néni ráugrott a pitypang levelére, felkúszott a száron és mindkét kezét teleszedte a pihékkel. Néhány percig mozdulatlanul állt, aztán felerősödött a szél, felkavarta a pitypangok bóbítáit, felkapta Máli nénit, és elrepítette az udvarról.

Reggel anyám a kezembe nyomta a kannát, és mondta, hogy menjek el a tejért, ő addig átnéz Máli nénihez. Nem mertem szólni neki előre. Lassan lépkedtem hazafele a kánával, egy cseppet sem vesztegettem el útközben. Mire visszaértem, az udvar felbolydult, akár egy hangyaboly. A pitypangokat összetaposták, a fehér bóbítákat levették. Nem értették, mi történt, még anyám sem értette, csak én tudtam egyedül, hogy Máli néni elrepült az éjszaka. Kicsi Bé üvöltött, anyám a karjaiban ringatta, apám a mózeskosarat hozta. Tánti kikapta a kezemből a kannát, és szaladt, hogy a tejet töltse át a cumisüvegbe. Anyám a küszöbünkre ült, közben rázogatta Kicsi Bét. Elvette Tántitól a cumisüveget és Kicsi Bé szájához tartotta. Kicsi Bé mohón kapott az üveg után, kiitta az utolsó kortyig. Leültem anyám mellé. Már tudtam, hogy Kicsi Bé nálunk marad. Lehunyta a szemeit, anyám mellkasához simult. Kezdet elszenderedni. Anyám arca sápadt volt, a szeme vérmes. Mindketten Kicsi Bére néztünk. Az orra olyan volt, mint Máli nénié, de apró volt, akár egy szőlőszem. Mégis valahogy összességében, a talpától a feje búbjáig nagyobbak tűnt, mint máskor. Meglátod, nagy fiú lesz, mondta anyám. Nagy és erős. ■ ■ ■

■ **Fülöp Dorottya** 1997-ben született Erdőszentgyörgyön. Jelenleg doktori hallgató az ELTE BTK-n.

Első fejezet

A vihar nem érkezett meg.
Hiábavaló volt hát a kétségbeesés öröme, a sok-sok rozsdazáras pinceajtó,
A ponyvával letakart termés.
Az ég bársonyfekete, mégsem alakulnak esőcseppekké a csillagok,
Nem üldözik egymást a felhők, s nem
Facsarja ki a holdat a prérifarkas üvöltése.
A látvány magáért hallgat.

Fehér pulóver

Már csak azt nem értem, miért mindig fehér pulóverben jelensz meg. Vagyis, nem jelensz meg konkrétan, hisz nem találkozunk, megállapodtunk, hogy „vége”, amikor pedig mégis találkozunk, véletlenül, akkor láthatóan kellemetlenül érzed magad, mint aki valamit nem akar, vagy túlságosan szeretne, és merevvé válnak mozdulataid, mint egy bábunak, aki utánozza az életet, egy olyan életet, amelyet sosem akart élni, ám mégis kénytelen rá, mert valaki kirakatba helyezte, s onnan már nem léphet ki, nem viselheti azt, amit akar, vagyis: nem fedheti el testét akármivel. Nem tudom megérteni, hogy miért mindig abban a kötött, fehér pulóverben képzellek el, amit talán sosem viseltél, de amit nem tudsz magadról levetni.

Elmosás

Megágyazom neked.

Szeretnék ismét egy éjszaka öröklétében heverni, ahol a sötétség mindig derengés marad, ahol a nappal örületében ütköző pillanatok velünk együtt, vagy talán bennünk alszanak, semmiképp sem köztünk, közénk nem szüremkedik semmiféle zavar, ugyanazzal a pléddel takarózunk, kimossuk és megszáritjuk egymás ruháit, de csak éjszaka, csak akkor tűnik el a távolság, csak akkor nem tudom ellökni magamtól a gondolatot, hogy hét hónapja nem látlak, akkor válik a derengés sötétséggé, akkor terül rám óriásként a takaró, akkor mocskolódnak be ruháim, mikor eszembe jut, hogy elfelejtettelek.

Hátulnézet

Nem akarom, hogy lássatok.
Kék a bőröm, a gerincem,
Az arcom és a köpenyem,
Kék minden, amit meg lehet nevezni,
Nem vagyok már: a szín átvette lényegem,
Ha tudnék még beszélni, szavaim is
Kékek lennének,
Festettek és elkopottak,
Mint a háttér, mely kirekeszt,
Mégis magába fogad.
Ne lássatok.
Homok folyik szememből.

Tájkép

Néha megfoghatatlan és távoli vagy, mint a páragózós tájak egy angol festő képein,

Néha bizsergető, mint a lábaimban meginduló zsibbadás,

Néha táncoló és mozdulatában összeütköző, mint egy világűrben éppen születő részecske,

Néha aztán megbízhatatlan vagy, mint egy hepehupás felület, melyet valami ismeretlen szeszély kedvére alakít,

Néha maga a mámor, egy ígéret bódító ünnepe.

Néha magad felé fordítasz, és nekem ütközöl, táncolsz velem, és velem együtt pördülsz egy halál utáni éjszakában.

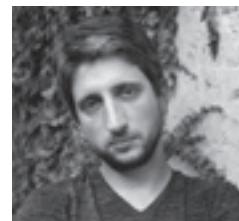
Néha elfelejtesz, aztán valamiért mégis örülsz, ha találkozunk.

Néha remélem, hogy csak elképzellek, vagy álmodlak, hogy majd ébredésem fényt derít kószaságodra, és összehajtogatja ágyamra dobott arany ingedet.

De néha – mikor nem gondolok semmire – újra érzem nyomaidat bőrömdön, újra hallom a vallomástól szelídült hangod, újra kibújok a vágy alól, újra megtörténik minden.

Csak egy dolog történik másképp.

■ **Sulyok Valentina** 1997-ben született Egerben. 16 évesen egy irodalomórán beleszeretett Horatius egyik versébe, ennek hatására később a Pázmányon szabad bölcsészetest, és esztétikát tanult. Takács Zsuzsa, Szabó Lőrinc és Rilke költészete alakította leginkább, valamint alakítja is versvilága körvonalait.

Werkfilm

Werkfilm

– Gyerekek! Hahó! Ugrunk a botrányjelenetre!

– De nem kellene megvárni, hogy elmúljon ez az égszakadás? – kérdi Janó, aki rövidgatyában és gumicsizmában álldogál a kamerák mögött.

– Már nem dörög. Tőlünk mehet – szól ki a pultja mögül a hangmérnök.

Előlép a vágó is. Robival konzultál az előzőleg felvett jelenet végével kapcsolatban. Robi bólint. Újabb instrukciók, újabb átalakítások.

András odalép a gyerekekhez. Kék lencsés nap szemüvegét leveszi a szeméről, és felülteti a baseballsapkája simléderére.

– Kiscsibéim. Figyeljete csak a bácsira! Most az a dolgotok, hogy nem abban a sorrendben a jeleneteket, ahogy korábban gyakoroltátok, hanem mert most máshogy. De az mindegy is, ugye, csemeték! Csak megfordítjuk az egyiket meg a másikat. Előbb jön a másik, aztán meg az egyik. Utána megint vissza, és ott folytatjuk, ahol abbahagytuk. Na, ennyit kell csinálni, jó?

András megfordul, és elviharzik. A gyerekek teljes tanácstalanságba süppednek, de mielőtt kitörne a pánik, Andi odaül a színpad szélére, és elmagyarazza, hogy kinek mi lesz a feladata.

János kisiet az épületből, átszalad a buszhoz, majd eltűnik a lépcsőn.

A bepárasodott buszablak mögött két fej dereng, épp csak pár hosszúra nyúló pillanatig. Aztán az idegen nő kilép a buszból, elsiet. Egy perccel később kifarol egy autó a parkolóvá alakított, mocsárrá vált mezőről, majd elhajt a főút felé.

János megjelenik a busz lépcsőin. Vár. Úgy érzi, nem látja senki.

Lelép a kavicsos földre, égnék emeli az arcát, aztán felfordítja a tenyerét.

– Már csak szemerkél. Lassan ki is süit – állapítja meg Ámbris, ahogy visszafordul az ablaktól.

Egy-két vágókép felvétele után végül visszatérnek a jelenethez, úgyhogy a gyerekeket megint összezavarják.

Sok az átállás, a pizsmogás, az üresjárat.

Újra megjelenik Attila; vonásait, fazonját többé-kevésbé visszaegyenésítették, óriásjelmezét kicsérélték, haját megszártották.

Mindenki elhelyezkedik a kezdőpozícióba.

FERENC

És ugyan miért háborgatsz te egy óriást? Nem félsz, hogy megharagszik, és valami rettenetes dolgot tesz veled és a kis pajtásaiddal?

KISLÁNY

Én ugyan nem! *(Kihúzza magát.)*

FERENC

És ugyan miért nem?

KISLÁNY

Azért, kedves óriás, mert van nekem egy varázslatom.

FERENC

Na és mi lenne az?

KISLÁNY

Azt nem mondom el, *(csípőre teszi a kezét, felszegezi az állát)* csak ha majd szükséges lesz. Elégedj meg annyival, hogy hatalmamban áll megvédeni magam és a pajtásaimat. Egyetlen szavamba kerül.

FERENC

Te szegény kislány! Jaj, te szegény! *(Tenyérébe temeti az arcát, de az ujjai között kiles a nézőkre.)* Elfelejtették neked elmondani, hogy az óriásokra nem hatnak a varázslatok. Ők varázslatmentesek.

KISLÁNY

Hiszi a piszi!

FERENC

De mondd már el nekem, hogy miben áll a te varázserőd! Hátha tudunk szövetkezni. *A kislány tétovázik, majd odalép a pajtásaihoz, és halk tanácskozásba kezdenek. Aztán egy határozott mozdulattal visszaperdül az óriás elé.*

KISLÁNY

Jól van, óriás! Te kedvesnek tűnsz, úgyhogy elárulom a titkomat, de cserébe kérek én is valamit.

FERENC

Parancsolj velem!

KISLÁNY

Segítened kell tüzelőfát hasogatni, hogy a nagymama tudjon főzni.

FERENC

Ezen ne múljon! És hol van a fa, amit felaprítsak?

KISLÁNY

Hát a nagymama kertjében.

FERENC

Én a faluba be nem megyek! *(Toppant az óriás, és mint egy dacos kisfiú, elfordítja a fejét.)*

KISLÁNY

De hát miért nem?

FERENC

Mert engem ott nem szeretnek.

Előugrik Norbi, hogy folytassa a mesét.

NORBI

A kislány, ahogy a kedves szülők is láthatják, ekkor megfogja a szomorú óriás kezét, és bátorítani kezdi. Azt mondja neki, hogy: „Nem is olyan rosszak azok a falusi emberek, hallja-e!”

Itt a kislány átveszi a szót, a jelenet újra megelevenedik, Norbi visszaperdül a színpad szélére.

KISLÁNY

Nem hát! Majd meglátod! Ők is félszegek, mint te. Akit nem ismernek, azzal bizalmatlanok. De ennyi az egész. Azért kell hogy megismerjenek, mert te jószágos vagy. És aki jószágos...

A közönség mögött keresztbe font karral áll egy helyi lakos, Bánár Antal, az egyik színész kisfiú apukája. Átvág a széksorok között, odamegy a gyerekéhez, és elkezd leráncigálni a színpadról. A gyerekek felsír. Ferenc odaáll a parasztember elé, és ráordít:

FERENC

Mit csinál maga? Azonnal hagyja abba!

BÁNÁR ANTAL

Ezt a bohóctréfát többé nem játsszák a gyerekekkel.

A gyerek ordít. A parasztember a vállára kapja, mint a zsákot, és elindul vele az ajtó felé.

FERENC

(*Ordít*) De hát egyszer már elengedte!

ANTAL

(*Foghegyről*) Akkor még nem tudtam, hogy ez egy pesti trógerság.

FERENC

Lacika szeret itt lenni!

Antal nem válaszol, már nyitja a művelődési ház ajtaját.

FERENC

És mi lesz a becsületszóval?

(*Lelép a színpadról, közvetlenül a nézők elé.*) Egyszer már megállapodtunk valamiben.

Vagy magával mindennap újra meg kell kötni ugyanazt az egyezséget?

Antal ledobja a gyereket a talpára, megfordul, és visszabaktat a székek között. Nem siet.

BÁNÁR ANTAL

Idefigyelj, te ganaj! Elkotródtok innen az egész cürhéddel, vagy bizonyisten felgyújtom a házadat.

A közönség tagjai már állnak. Egy szomszéd odalép Antalhoz, és erősen megmarkolja a vállát. Vonná, ha Antal engedné. Áll a polgármester asszony is.

POLGÁRMESTER

Antal, elég legyen!

A főszerepet játszó szőke kislány félelmében sírni kezd. Mindenki odafordul. A kislány, aki városi telepések gyereke, a színpad szélére áll, így valamivel Antal fölé magasodik.

KISLÁNY

(*Hüppögve*) Menjen most el a bácsi!

BÁNÁR ANTAL

Te nekem meg ne mondd, hogy...

A kislányból, mert szerepe szerint jobb nem juthat eszébe, visítva szakad ki a mese elhallgatott varázsigeje.

KISLÁNY

ISZKIRI!

– 'nyyi!

Egy órával az égszakadás után már majdnem teljesen felszáradt az eső.

A nap ragyog, a faleveleken még csillog a nedvesség, a stábtagek a sátor alatt ebédelnek a gyerekekkel és a szülőkkel.

A délutáni felvétel sikeres. András ugyan nem tűnik maradéktalanul elégedettnek Attila játékkal, de emiatt egyszer sem akad meg a forgatás. A gyerekek nehezülő figyelme miatt is csak egyszer.

A végecsapó után az ideutaztatott gyerekstatiszták és szüleik buszra szállnak, és visszautaznak Budapestre. Herbert Kata megy velük, és a kétórás buszút alatt végigmegy az ülések között, hogy kiosssa a névre szóló borítékokat. Mindegyikhez egy-egy buksisimogatás jár.

Kora este a stáb visszavonul vacsorázni a kemencei szálláshelyre, de a vacsora végeztével alakul egy különítmény, akik vissza akarnak menni Perócsényre, mert Sándor, az egyik falubelit alakító színész felfedezett egy halastavat a település mellett: tüzet akarnak rakni, beszélgetni, iddoggálni; egyszóval, szeretnének a szép tájban kikapcsolódni.

Janó, a gyártásvezető engedélyezi a buszutat azzal a feltétellel, hogy amikor Imre, a buszsofőr vissza akar indulni, a többiek is vele jönnek.

Erika már a vacsora alatt leül minden étkezőasztalhoz, hogy propagandatevékenységet folytasson.

„Átugrunk a perócsényi halastóhoz este. Gyertek ti is!”

Megállapodás szerint fél kilencig várnak az érkezőkre, utána – ha török, ha szakad – elindulnak. Erika ezt úgy módosítja a *zabálni való* Imrének, hogy: „Imre, épp három perc múlva szalad át egy őz az úton, úgyhogy még várunk öt percet, rendicsek?” „Persze Erika. Rendicsek.”

A buszban tizenötven-húszan vannak. Robi láthatóan nem tud megszabadulni a szerepétől, ezen az úton is a vezetőfülke mellett áll, szemben az utasokkal, és a mikrofont markolja. Igaz, most nincs miről tájékoztatni a többieket. Azért csak próbálkozik, a rendesnél valamivel barátságosabb tónusban.

– Janótól kaptunk pénzt szalonnára meg borra. Katal bevásároltunk rendesen. Bicskát hoztam, úgyhogy tudunk nyársakat faragni, ha gondoljátok.

– De hát most vacsoráztunk.

– Lemegy az hamar, ne félj!

*Kúdí, kúdí szalonnát,
Csak egy darab falatkát...*

– Kussoljál, Csipikém, köszi!

– Nem nagyon fogunk tüzet rakni. Minden tiszta víz.

– Te csak ne félj, Ádikám! Voltam én már katona.

– Erika.

– Mi az?

– Hoztál kártyát?

– Hoztam.

– Kösz, anyukám.

– És a picsádat is elhoztad?

– Azt most otthon hagytam száradni.

– Imre! Imre! Forduljunk vissza!

Imre lefékez.

– Imre, ne hallgasson ezekre a hülyékre! Csak unatkoznak. Nyugodtan menjen tovább – mondja Robi, de azért ő is mosolyog.

Középtájon előbb egy kar lendül a magasba – a marokban üveg rum vagy pálinka –, majd Csipi ércesen zengő hangja.

*Peröcsényben, Peröcsényben
Van egy kis halastó!
Úgy hívják, hogy, úgy hívják, hogy
Picsánbaszott Jankó!*

Itt még jobban kiereszti a hangját, fel is áll, és körbefordul – a dallam fölfelé modulál, a ritmus gyorsul.

*Há de' én elmennék
A Picsánbaszott Jankónak a bűdös faszára,
Ha vélem jönne, de vélem jönne a
Retkes lucskos anyámasszony Erikatonája!*

Füttyögés, taps.

Az utolsó sorokat már Erika felé fordulva énekli. Erika csókot dob Csipinek, aztán jelzi, hogy ő is kér az üvegből.

– Te, nézz már ide!

– Mi van?

Edit az ablakon mutat valamit Erikának, aki épp behúzza az üvegbe, aztán fintorog, és el-suttog egy büfögést.

– Mi az?

– Valami rajz.

– Lehelj rá!

Edit rálehel az üvegre, írás rajzolódik ki, bár olvasni nehéz.

– Ko-zák... Atti-la egy... haa... – ez mi?

Erika segít a kibetűzésben.

–...zug. Hazug...

–...sza-ar.

A két színész nő értetlenül összenéz.

– Aranycsillag! Add már tovább!

Edit gyorsan letörli alkarjával az üzenetet.

– Nesze!

A busz elmegy egészen a Petőfi utca végéig, és valamivel tovább, ahol még biztonsággal meg tud állni a földúton, épp egy gazdaság mellett.

A stábtagek leszállnak, és Erika vezényletével elindulnak a földúton a tó irányába. Még világos az ég alja, de a fák között nehezen látni: van, aki a telefonjával világít, van, aki elemlámpával.

Tíz perc múlva érnek a tóhoz. Szemben lankák és mezők derengenek az alkony sötétjében, a tó jobb partján fenyőerdő, emitt padok, kis konténerház, előtte hullámpalából tető, ami alatt esti horgászok ülnek és iszogatnak egy-egy olajlámpa fényénél.

– Jó estét! Szabad becsatlakozniuk a bunkó pestieknek? – kérdi Zsombor.

– Zsombikám, csitíts magadon!

– Jöjjenek csak! – röhög az egyik horgász. – Én is bunkó pesti vagyok – mondja, és közben vontatottan pakolja el a felszerelését.

– Akkor jó.

– Nem pesti az – szól oda valaki a sötétből.

– Az vót a Feri, de má' mi megneveettük – csatlakozik be egy újabb horgász.

– Hogyhogy? – kérdi Attila, aki egész úton szótlan volt. Szinte látni sem lehetett eddig.

– Hát úgy, hogy régen az vót. Aztán elszőkött ide mihozzánk, akkor eleinte még viselte a rossz pesti szokásokat, de idővel elhagyta. Nem így van, Pali bátyám?

– De így van! Már hogyné vóna így! – válaszol a nyüzüge falusi, mindenféle meggyőződés nélkül.

A stábtagek letelepednek a fából faragott asztalok köré, és itallal kínálják a helyieket. Megcsörren egy telefon. Pali bátyám koszos zubbonyából kerül elő; bütykös hüvelykujjával elhúzza a feloldógombot.

– Na! –... – Há jóvan, mennék én, de megjöttek a pestiek, úgyhogy most mi beszélgetünk még egy kicsit, Katikám. –... – Hogyhogy melyikek? Hát, akik itt csinálják a filmjüket, tudod, na! Jóvan, jóvan, ne aggódjál! Megyek majd. Te is, Katikám. Jóvan! – lerakja.

– A felesége? – kérdi Edit, és közben a Robitól kapott bicskával kockázza a szalonnát.

– Az, az.

– Na és mi ez a film? Meséljenek róla valamit! – szólal meg a harmadik egy félreeső, kisebb asztalnál.

– Jöjjön ide! Van még hely – a férfi feltápáskodik, átül. Töltenek neki is.

– Szalonnát akarnak sütni?

– Igen. Mi a baj azzal?

– Baj? Hát az éppenséggel nincs, kérném tisztelettel. Régen sütöttem szalonnát én is – válaszolja Pali bátyám.

– Azért, Palikám, mert a parasztok, mint amilyen te is vagy, méghozzá jó nagy, nem üldögélnék egy rakás tűz mellett darab botra tűzött zsírral.

– De mér nem? – kérdi Pali, mint aki maga sem érti, mit miért és miért nem tesz.

A Pestről elszármazott barátja röhögni kezd.

– Hogy miért? Hát mert hülyeség. Otthon vár a jó kis gulyás, füstölt csülökkel. Minek egyél akkor zsírt, meg üldögélj a hidegben? Nincs igazam? Ez megint olyan, hogy a pesti elképzeli, milyen lehet falun, és hülyeségekkel próbálja utánozni.

– De mér akarja utánozni a pesti a parasztot?

A másik megint röhög.

– Ne adjanak neki többet! Nem bírja az italt.

– Azt én körve hiszem! – szólal meg Csipi, és rögtön tölt még Pali bátyámnak, aztán folytatja a gallyazást és nyársfaragást. Attila az előbb tüzelőért indult a fák közé. Időnként hallani egy pattanást, egy reccsenést az erdőből.

– Egyébként épp erről szól a film – kezdi Robi, akinek időközben az ölébe telepedett Andi.

– Miről?

– Arról, hogy a pestiek kiköltöznek egy faluba, de nem értenek szót a falusiakkal, azok pedig megutálják őket.

– MÉR utálnák má' meg?

A másik horgász, az elpestietlenedett, röhögve felemelkedik, odamegy barátjához, két tenyere közé fogja Pali fejét, és nyom egy puszit a rongyos sapkájára. Aztán nagy kerek hasához öleli a törékeny, bajszos, hegyes orrú kis embert. Az lassan kiszabadul az ölelésből, megigazítja a sapkáját.

– Hát de Ottó! – mondja a harmadiknak. – De most mondjad már te is! Mi nem utálunk senkit. Mondjad te is!

– Dehogynem, Palikám, dehogynem. Csak nem jó erről beszélni.

Ottó összecukja a botot, bontani kezdi a szereléket.

– Bemutatkozom – hajol át az asztalon Edit, és nyújtja a kezét Palinak. – Komor Edit.

Pali nem áll fel, csak a szemöldöke emelkedik magasra, mint a megszeppent gyerekeknek. Aztán kissé sután a kezét nyújtja.

– Varga Pál, tisztelettel.

Majdnem egyszerre áll fel az egész társaság, és keresztbe-kasul nyújtja a kezét a másiknak. Kedélyes névzáró fut végig az esti tóparton.

– MeséljeteK arról a híres filmről! – kezdi Feri.

– Mit meséljünk?

– Hát mondjuk azt, hogy ma mit csináltak.

Attila és Zsombor ebben a pillanatban felegyenesednek az asztalok mögött. A tűzrakó helyre felállított farakás pislákolni kezd.

– Nem szívta meg magát vízzel, épp csak a külseje lett nedves.

– Száraz helyről hoztam.

– A mai jelenetnek az volt a címe, hogy *faluszínház*.

– OszT mér az vót a címe? – kérdi Pali a poharát bámulva.

Többen felnevetnek.

– Mindjárt mondom, Pali bátyám. Várjon egy kicsit! – folytatja Robi derűsen.

– Várok én. Várok.

– Szóval néhány pesti család, többnyire barátok, ismerősök, úgy döntenek, hogy elégük van a városi életből, és kiköltöznek ide, Peröcsénybe.

– OszT mineK? Nincs itt semmi – vág közbe Pali, még mindig a poharát forgatva.

– DehogY nincs! Itt van például ez a tó. Meg a csönd. Meg a hegy. Egy csomó minden. Szóval ideköltöznek, egyikük-másikuk kisgyerekekkel. De ez nem tetszik a helyieknek, úgyhogy pár hét alatt puskaporos lesz a levegő.

– Igen, ez valószínűleg így történne – állapítja meg Feri, és kiissza a poharát.

– Nem történne így – erősködik Pali. – Kemencén lehet, hogy így történne, de itt minálunk... – rázza a fejét.

Feri legyint egyet.

– De mi ez a faluszínház? A Szepesiék Lajoskája nem mond semmit.

– A történet szerint – folytatja Robi – van egy vezérürü, aki az egész csapatot összeszervezte és leköltöztette a faluba. Bocsánat, községbe.

– Ez a fasz volnék én – dörmögi a háttérből Attila, aki még mindig az éledő tüzet nézi.

– Annyi a lényeg – vág közbe Csipi –, hogy össze akarja hozni a helyi gyerekeket a városiak gyerekeivel, és a polgármester engedélyével közös színházi előadást rendez a művelődési házban.

– Évek óta nincs ott semmi.

– De a történet szerint most újra van.

– És van egy főszereplőnk is – szólal meg Andi Robi ölében –, egy furcsa figura.

– Hogy híják?

– László.

– A Kiss Laci?

– Nem, ez a film szereplőjének neve.

– Aha.

– És miért furcsa?

– Hát mert...

Itt Erika veszi át a szót.

– A filmnek az a címe, hogy *Második eljövétel*. Ez a László nevű figura egy kicsit olyan, mint-ha egy jézusi figura lenne.

– Miben olyan? – kérdezi Feri.

– Semmiben.

– Csipike, most tedd félre magad egy kicsit!

– Készen vannak a nyársak! Lehet döfködni.

Imre, a buszsofőr diszkréten felmarkol egy nagy kocka szalonnát, és odamegy a tűzhöz.

– Ez mi volt?

– Micsoda?

– Mintha valaki visongatna.

– Vannak itt vaddisznók?

– Vannak, de nem jönnek ide.

Gyerekek szaladnak a tűzhöz, aztán a távolban négy felnőtt jelenik meg.

– Szevasz, Zsolesz! – köszönti Feri az egyik kisfiút.

– Csókolom.

– Jó estét – köszönnek az újonnan érkező felnőttek.

– Jó estét.

– Hallottuk, hogy itt vannak. Na, gondolhatják, a gyerekeknek se kellett több.

– Jöjjenek csak!

– Hoztunk székeket.

– Elég ócskák – szabadkozik a feleség.

– Most miket mondasz má' megin! Ülni még lehet rajtuk, nem?

– Azt még lehet.

– Feküdni most még nem kell – elméskedik Kari.

– Gyertek, Sanyikám! Az urak épp a filmről mesélnek.

– Na és mit mesélnek? – telepednek le a beszélgetők köré.

– Hogy itt van a falunkban a Jézus Krisztus.

– Szüzanyám! És melyik az? A kemencei Bandi?

– Nem, ez csak a filmben van – magyarázza Feri –, na meg idejönnek a pestiek, és jól összevesznek velünk.

– De min vesznek össze? – kérdezi az újonnan érkező szülők egyike.

– Nem vesznek azok össze – mormogja Pali bátyám. – Én mondom, hogy nem vesznek össze.

– A falubeliek nem örülnek neki, hogy ideköltöznek az önelégült pestiek, akik azt hiszik, hogy nekik mindent szabad, hogy nekik minden jár.

– Aha.

– De a pestiek békülni akarnak.

– De most akkor mi van ezzel a Jézus Krisztussal?

Erika veszi át a szót.

– A pesti gyüttmenteknek van egy főnöke, a Ferenc, akit egyébként Attila játszik. Híres színész. Nem tetszenek ismerni?

– Nem.

– Na de van egy másik figura is, egy bizonyos László, aki magányos, csöndes, visszavonult, de nagyon éber, és mindenkinek segíteni próbál, mindenkivel együttérez. Ferenc próbálkozásai, hogy összebékítse a falubelieket a városiakkal, igazából csak még jobban elmélyítik a szakadékot a két tábor között. László az, aki mindenkivel szót ért, aki mindenkit megért, és aki összehozza a feleket. Ettől Ferenc, a telepések vezetője irigy lesz Lászlóra. Tudják, úgy, mint Júdás Jézusra.

– Aha.

– Na és ki játssza ezt a... Jézust? Ő is híres színész?

– Nem. Ő nem híres – kapcsolódik be a beszélgetésbe a tűz mellett ücsörgő Zsombor. – Még csak nem is színész. A rendezőnk találta valahol. Talán egy bokor alatt vagy egy kapualjban. Nem is igazán tud megfelelni a szerepének.

– De akkó minek játssza ő?

– Na, Pali bátyám, fején találta a szöveget! Ez az igazi kérdés! – csap az asztalra Csipi. – Nagyon jó kérdés, merthogy a rendezőn kívül senki nem tudja.

– Nem szeretik akkó... ezt a Lászlót?

– Ez nem igaz – szólal meg Erika, akinek a hallgatásában neheztelés gyűlt fel. – Csak egyesek haragszanak rá, mert elvitte előlük a főszerepet.

– Jaaj, Erikám, gyönyörű galambom, te olyan élesen látsz át az emberi pszichén, hogy a tekinteted mindenkit emberi kicsinyességére meztelenít – vágja rá Csipi.

A falusiak nem értik a helyzetet. Pár pillanatra kellemetlen csönd feszül rájuk.

– Zizukám, kislányom, ne nyúlkaljátok a tűzbe!

– De most akkor a színészt nem komálják, vagy azt, amit eljátszik? – kérdezi Feri, egyre nagyobb érdeklődéssel vagy talán értetlenséggel.

– Tudja, Feri, az a baj, hogy ez a pasas, amúgy Jánosnak hívják, egy tudálékos, különködő okostojás. Nagyon nehéz vele együtt dolgozni...

–...szerintem meg nagyon könnyű vele együtt dolgozni – vág közbe Erika, egyre nyíltabb dühvel –, én inkább azt mondanám, hogy egy kedves, szelíd és másokra odafigyelő pali, aki csak azért különc, mert a nagypofájú irigy hülyegyerek kiutálták az közösségből, amiről azt hiszik, hogy az az ő játszóterük.

Zsombor füttyent egyet.

– A kutyafejét! Egy újabb szerelmes asszony.

– Elmész te a picsába.

– Nem akkora fasz ez a János, mint hiszitek – szólal meg a tűz mellett Attila. – Tényleg furcsa, nem tagadom. Kikutatja az ember titkait, kérdez, vájkál. Ijesztő, ahogy állandóan adatokat gyűjt. Elfojt minden érzést, vagy talán nincsenek is neki. Szerintem szétveti a düh, csak jól tudja leföldelni. Inkább olyan, mintha... nem is tudom. Mintha pszichopata lenne. Amúgy meg... tényleg sokat basztatjátok szegényt. Nem mondom, én is basztattam eleget. De az milyen ember, aki megértő és együttérző azokkal szemben, akik basztatják? Én ezt nem is hiszem el.

– Szerintem is manipulál – veti közbe Robi. Andi hátrafordul az ölében.

– Most ezt miért mondd? Ennyire nehéz elfogadni, ha valaki kedves?

– Nem azt nem fogadom el, *hog*y kedves, hanem azt, *ahog*y kedves.

Egy újabb kislány szalad a társasághoz, papucsban. Odamegy Erikához, és csípőre tett kézzel tájékoztatja:

– Tudod, mennyit kerestem ma, csajsziám? – Lajoska az.

– Na, mennyit, te kis vagány csávó?

– Egy húszast – vágja ki Lajoska, és előhúzza a rövidgatyá pántja alól a pénzt, közben a tűz felé sandít, ahol a többi gyerek játszik.

– Az a csávó meg teljesen okés. Nem kell azt bántani.

– Miért okés az a csávó, kishaver? – kérdi Zsombor.

– Mert szereti a cigányokat. Aki szereti a cigányokat, az csak jó ember lehet. Na császtok! – vágja ki Lajoska a tanulságot, és hátraszalad a tűzhöz. Beszivárog a döbbszent csöndbe a gyerekek megélnékülő zivaja.

– Szevasztok, csajsziák! Na, ki hozott nektek kurva sok pénzt?

– Hát te már megint itt vagy? Miért nem mész játszani a magadfajttal?

– Zizukám, szépen játsszál! – szól hátra az anya. – Vagy megyünk lefeküdni.

– Húú, én is nagyon lefektetnélek – folytatja Lajoska az anyai intelmet.

– Hagyjál már! Olyan hülye vagy!

– Gyerekek! Láttam egy nagy farönköt az erdő szélén – kezdi Attila a körülötte zibongó gyerekekhez fordulva. – Segítsetek idehozni, és akkor mind le tudtok ülni.

– Jó, én segítek neked! – pattan fel Lajoska. – De csak akkor, ha felveszel a nyakadba.

– Nagyfiú vagy te már!

– De ilyen magas ember nyakában még nem ültem. Naa, légy szíves már!

– Ez tök hülye – vihogja Zizu a hógának.

Attila felveszi a nyakába Lajoskát, aztán elindulnak az erdő felé.

– Ne segítsünk, Atti? – szól hátra a cateringes.

– Kösz, Ádi, Lajoskával ketten legyőzzük a nagy fát.

Egy autó fényszórója tekereg ki az ösvényen a tópartra; billeg-inog a kerékvágásokban, hepehupákon. Aztán megáll, a fényszóró elalszik, csattan az ajtó.

– Hát jó estét mindenkinek! Nem mondom! – lép ki a sötétből András. Fején még mindig ott ül a baseballsapka, ellenzóján a kék lencsés nap szemüveg, fülében, nyakában apró ezüst-ékszerek csillannak. A tenyerét dörzsöli.

Egy pillanatig senki nem reagál, aztán mielőtt kínossá válna a csönd, Robi szólal meg.

– Szevasz, András. Csüccs le!

– Mi van veletek, kicsibék, mi? Janó mondja nekem, hogy tivornya van, meg minden jóféle, he? Hogy itt a tóparton. Hát ez mekkora egy...! – András csípőre tett kézzel, hátrahajolva bámul körbe a sötétben. Nézi a lankákat, a tófelszínen ringatózó csillagos égboltot. – Hát de ide egy jelenetet! Azonnal!

– Mi vagyunk most a jelenet, András. Ül le, ne dolgozz, igyál!

– Csipikém, én soha nem, tudod te azt jól!

– András, ezek az urak itt: Pali bátyám, Feri, Ottó... a többieknek még be sem mutatkoztunk. Megint mindenki feláll, és a kezét nyújtja.

– Kezít csókolom! Igen, igen. Szabó András. Endrú. Én vagyok a film rendezője. Jó napot. Endrú. Jó napot!

– Akkor hát emeljük poharunkat... – kezdi Robi.

–...várjatok, én is jövök! – kiabál Attila. Nyakában Lajoska, baljával egy kidőlt fatörzset húz maga után.

– Emeljük poharunkat a *Második eljövételre!*

– Hogy ne legyen szar!

– Milyen szar? Ez lesz a... – veti közbe András – na, majd meglátjátok, ti kis tamáskodók, az elmúlt sok-sok legesleg, ami valaha...!

– Ámen!

– A *Második eljövételre!*

– A *Második eljövételre!*

– Igyunk akkor... a *Második eljövételre*, kérem tisztelettel – teszi hozzá Pali bátyám.

– Zsombikám, odaég a szalonnád.

– Ó, a kurva anyját neki!

– Milyen tó ez itt? – kérdi Erika.

– Ez csak az Orsán-patak. Fel van duzzasztva, hogy tudjunk horgászni.

– Nagyon szép.

– És maguk mit csinálnak?

– Hogy érti?

– Hát a filmben.

– Én színész vagyok. Meg ő is, meg ez a bamba képű is, meg az a nagyszájú is. Ő például egy falubelit játszik.

– Aha.

– Ez az úr itt ételt főz a társaságnak, a hátam mögött az a sárga inges úr a szalonnájával, ő a buszsofőr, András itt mellettem, mint már hallották, a film rendezője. Kari gyártásvezető-asszisztens...

– Na és az mit csinál... az a gyártási vezetőasszisztens?

– Mindent – mondja Kari. – Mindent *is!*

– Mi mindent?

– Mi felelünk azért, hogy rendben menjenek a dolgok. Hogy elég legyen a pénz, hogy az emberek időben a helyükön legyenek, hogy mindenki megfelelő körülmények között tudjon dolgozni, hogy legyen busz azoknak, akik hazamennek. Adminisztráció, papírmunka, kommunikáció... egyszerűen mindent mi csinálunk, ami nem bent a díszletben történik. Úgy is mondhatnám, mi azért vagyunk, hogy bent a díszletben mindenki nyugodtan dolgozhasson.

– És maguk itt, turbékolók?

– Igen, ezek itt időközben összeturbékoltak. Mikor is? – veti közbe Zsombor.

– Ők az én kis segédeim – válaszol Robiék helyett András. – Rendezőasszisztensek. Az olyan, mint a karmester, a dirigens. Ők mindent tudnak: irányítják a színészeket, a technikai stábot, indítják a felvételt, felel azért is, na meg persze azért, hogy ne csússzunk, de azért alkotótárs is, meg minden. Ha egy kép például blikkzűrös, megállíthatja a felvételt.

– Jó bonyolultul mondja el – értetlenkedik Pali.

– Egy film nagyon bonyolult. Azért is dolgozunk rajta ilyen sokan – veszi át a szót Andi, miután kiitta a poharát. – Képzeld úgy, mintha egy nagyon magas épületet kéne felépíteni. Kell oda először is egy tervező. Vagy inkább több tervező. Évekig csak papíron dolgoznak: hogy fog kinézni a homlokzat, milyen talapzatra építik, hány emeletes lesz, hol lesz erkély, hol lesznek a vezetékek, ablakok, lépcsők, meg hogy egyáltalán hogyan illeszkedik majd a környezetébe. Utána kell egy kivitelező, aki összeszedi a rengeteg munkást, és napra előre megtervezi a sok évig tartó munkafolyamatot, aztán meg jön maga a gyártási rész, amikor nekiállnak. Akkor már tudják, hány ember kell, hány daru kell, hány munkagép kell, mikor melyiket melyik cégtől érdemes megrendelni, útlezárásokat engedélyeztetni, honnan érdemes az építőanyagot szállíttatni, meg ilyenek. Aztán jönnek az építőmunkások, a műszaki osztály, a kőművesek, a villanyszerelők, meg mindenki. És még egy csomó más folyamat. Egyezkedni az önkormányzattal, engedélyeztetések, millió-millió dolog, amit egy egész stáb intéz. És ha ez mondjuk lakóház, akkor a beruházónak, aki a pénzt adja rá, végül értékesítenie kell a lakásokat. Az is több évig tart. Bankokkal kapcsolatban lenni, hitelkonstrukciókat kínálni. Képzhetik, hány száz ember dolgozik az egészen, hosszú éveken át.

– És hogy mennyibe kerül...! – teszi hozzá Feri.

– Hú, de sokat tudsz te – öleli át Robi Andi vékonyka derekát, és ad egy puszit a nyakára. Andi hátrafordul, és egészen határozottan ezt mondja:

– Építész vagyok. Vagy már elfelejtetted?

– Hát a kisasszonynak hány házat tetszett már felépíteni, ha szabad kérdeznem? – szólal meg Pali, egy kevés dölyffel a hangjában.

– Hogy érti? Hogy én, a két kezemmel?

– Igen, úgy!

– Pali bácsi, én még egy szöveget sem tudok egyedül beverni a falba.

Néhányan kuncorognak.

– Na hát akkor csak azé mondom.

– Drága barátom – veszi át a szót Feri – felépített itt Perőcsényben vagy öt házat a két kezével. Büszke is rá.

– Persze hogy büszke rá! – szólal meg az egyik falubeli asszony. – Én is az lennék. Jól dolgozik a Pali. Nagyon jól. A mi házunkat is félig ő építette. Meg az Istiekét... – elkezd számolni az ujjaim. – Na, monddad má! – fordul a férjéhez – A Tóth Jóskaék, az három.

– A kis Fideléknek is.

– Igen, a Fideléknek is, az négy.

– Ja, igen, az Együd testvéreknek is. Mind a kettőnek.

– Tényleg. Akkor az már hatba van.

– Van az vagy nyóc is, Zsuzsikám. Van az vagy nyóc is. Csak mittudom má, hogy kinek mikó mit. Azé mondom... én is értek valamit az építkezéshez – morogja Pali bátyám, mint egy sértett gyerek, és közben le nem veszi tekintetét a poharáról, amit két kezében szorongat.

– Ez nem verseny – vágja rá Edit. – Egészen biztos vagyok benne, hogy Pali bátyám a legügyesebb kőműves a környéken. És abban is, hogy Andi egy szöveget sem tud egyedül beverni a falba. Ez inkább olyan, mint a munkamegosztás. Ha egy felhőkarcolót kéne építeni, akkor Andi megtervezné, utána Pali bácsi megépítené a tervek szerint. Így csináljuk a filmet is.

– Nem kellene tervek. Csak jó kell átgondóni az alapját.

Feri megint felröhög.

– Na, jól van már, te kisgyerek! Iszogasd a borocskádat, és ne zúgolódj! Jó ez a bor, jut eszembe. Miféle?

– Nem tudom. Ezt adták a kemencei közértben.

– Ó... kemencei?

– Nem hiszem – Robi vizsgálgatja a flakon kopott címkéjét. – Olaszrizling. Boglári.

– Hát már azok is csinálnak bort?

– Boglár nagyon jön föl az utóbbi években.

– Pancsolt szar az – morogja Pali bácsi.

– Akkó ne igyad, te elmebajos! – förmed rá a barátja, de a feddésnek nincs éle, inkább csak kedélyes játék marad.

– Neked meg mi bajod? – kérdezi Zizu anyukája.

– Nincs énnekem semmi bajom, csak az, hogy ezek azt mondják – mutat a stábtagokra –, mi nem szeretjük a másikat.

– Pali bácsi! – pattan oda Lajoska. – Figyeljen má' ide! Ez a falu hogy szeretne má' bárkit? Mindenki károg a másakra, úgy haljak meg! Mindenki mindenkit csak leszól. Hogy szeretne má' bárkit? Na, most mondja meg, igaz lelkére!

Pali bácsi rálegyint.

– Hát akkor a Pali bácsinak nem tetszik igazat mondani.

– Hé-kás! Vigyázzál a szádra te gyerek, mer' rá találok lépni! – szólal meg Zsuzsi, a másik falusi asszony.

Lajoska kiölti rá a nyelvét, aztán visszaszalad a tűzhöz.

– Azért a Lajoskának, hadd mondjam el, van igazsága – szólal meg nagy nehezen Ottó, a legcsöndesebb horgász. – Mogorva egy népség vagyunk mink. Csöndesek, de mogorvák. Ezt én mondom maguknak.

– És miért mondja? – kérdezi Attila, aki időközben átült az egyik asztalhoz.

– Talán az, hogy zsákfalu vagyunk. De ez már nagyon régtől így van. Tán mindig is így vót. Református falu, zsákfalu... mit tudom én. Nagyon magukba' vannak már itt az emberek... akik még akadnak. És akkó' jönnek a gazdagok a visítózó kölkeikkel, fővásárolják a házainkat, lekenik sárga meg kék mázzal, és mindenféle nyavalyákat meg garázst meg mi az úristent építenek a telekre. Minek az a garázs, kérdem én. Úgysem áll be soha! Fészernek használja, meg pingpongasztalt tesz bele. A nagy drága autója meg az utcába' áll, az Irénke csirkéi elé.

– Mit zavar az téged? – szólal meg Pali, és most belenéz Ottó szemébe. – He? Mi a nyüves fenét bánt az téged? Hát ha nem jönnek, akkó pár év, és úgyis kihal az egész átkozott falu. Hadd fessék! Hadd visongjon!

– Akkó inkább haljon ki! – vág öklével az asztalra Ottó. Aztán indulata visszahullik a csöndes komorságba. – Ez itt má'... nem Perőcsény többé.

Ottó feláll, végignéz a stábtagokon, és elmegy.

A társaság java része nemsokára buszra száll, hogy visszamenjen a szálláshelyre. András is visszavisz néhányakat. Csak páran maradnak még poharazgatni. A beszéd időnként megélenkül, olykor leül, és szélesebb mederben folyik a csöndes társalgás. A hajnalhoz közeledve pedig egyre gyakrabban akad el, hosszú percekre.

Attila már nem gyűjt fát; a tűz lassan elalszik. Már csak ő, Edit, Erika, Kari, Zsombor, Csipi és Ádám vannak jelen.

– Ki volt az a nő, aki miatt szarrá áztál, Attikám?

– Egy nő. Teljesen mindegy.

– Jó, csak mert ha nem dugod, akár kölcsön is adhatnád.

– Ahhoz előbb faszt kell növesztened, Zsombikám.

– Holnapra meglesz.

Rövid csönd után.

– Hogy fogunk hazajutni?

– Nem tökmindegy? Majd sétálunk.

– Akkor lassan indulhatnánk.

– Kussolj és igyál. Ismered a teleportálást, nem? Ha ezt megiszod, otthon ébredsz.

Valamivel később János áll meg a füstölgő máglya mellett. Az asztalon nyársak, szalonnadabok, égett kenyérhajak. Elnéz a víz felé. Énekesmadarak százai zsongítják az éppen most virradó, néptelen tájat. ■ ■ ■

valamit eldadogni

kollázs Tandori Dezső műveiből

„nyár” olvasta május 27-éről keddről
egy óriási repülőmenetrendben
a görcs ezúttal fejfájással indult
búcsúk jutottak az eszébe búcsúzások
nem tudta miért nevezhette így ezeket
mert szinte egyenértékűek a csenddel
pedig jó lett volna valamit eldadogni akármit

mindjárt odamegyek ahhoz a helyhez
ahol ez a nyári könyv fekszik a polcon
lassan úsztassuk ki a képből a gondolatot
s folytassuk e nyomon: tákol *magából*
a sárga virágos kalapra vagyis lapra
a keddi nyár képei önmagukban lebegnek
most csak a madaras és fás részeket tekintem

most május 27-én kedden a fejfájás
egy görcsrel elrepült menetrend szerint
csendek jutottak az eszébe vagyis az eszébe
fejfájós görcstől búcsúzások
a festő özvegye nem véletlenül
vette le a polcra a könyvet a csendről
nehéz lett volna valamit eldadogni akármit

tegyük idézőjelbe

kollázs Tandori Dezső *Madársoké* c. könyvéből

idézőjelbe a fontos szavakat

„határ vagyunk hasonul hasunk a hátunkhoz”

elmondhatom egy senkinek

nem mondom hát mindenkinek

a kocsmában mikor még jártam ily helyekre

de az életet szétszórja itt az élet

csak föl kell húzni két vekkerünket

és látjuk: egy láthatatlan vonal

van húzva a létezésen által

a ceruzajegyzet is élettelené válik

élettelené vélettelené

anyánk gyerekkori bölcsődalát idézi

a megismerhetőn túli tartomány

léptet fakó lován

a kocsmába mikor még járt ilyen helyekre

lovát a kocsmá előtt kiköti

hason ül hasonul háta az ülepéhez

amiről gatni kell arról hall

nem kell annyit gatni ha forró a platni

vagy épp ellenkezőleg?

huszonnégy napon át

egy sörözőbe se mentem be

egy sörözőből se jöttem ki

je t'aime Paris

je t'aime párizsi

nem is annyira erről van szó

csak föl kell húzni két vekkerünket

még előnyösebb fényben kell látnunk

a létezésen áthúzott láthatatlan vonalzókat

az ellőtt szárnyú madár

csak forog hátán-hasán a szőnyegen

rengeteg zöldet adunk majd neki

és anyánk gyerekkori bölcsődalát énekeljük

lemegyünk újságot vásárolni

megpaskolni a hal vízköpőfejét

hülye helyeken járunk – dehogy mondjuk ezt

kávédohány és rum vár (romvár)

mérgező malasztal

a megismerhetőn inneni

két vekkerünket csak föl kell húzni

és venni Gauloises-t a Cadet utca sarkán

(eredetileg Hongroises volt a neve)

a fejemben semmi se rendszereződik

aprószemű eső szítál az egészhez

a posztmodernen innen és túl

a boldogságnak már megint a vesztese lesz

tegyük idézőjelbe a fontos szavakat

tegyük idézőjelbe az idézőjelet

csak tudnám

(montázs T.D.-nek)

rohan a dögszekér
ez az arcél nem él
szellemi munkás a szél
jobb ha versfeneket
a dolgoknak nem kerekítünk

szederfán innen és túl
a létkúr türelme
amit nehezen tűr az elme
vaduljunk akkor napi élet
freccsenj lebbencsleves
elvesz vagy hozzátesz a hosztesz

járok-kelek
a lektúr türelme ahol nem tűr az elme
ahol a kis tolerancia siet beléje
mint a 0 anyja kebelére
de túl a fék-körökön
ott bőg a létkör-ökör

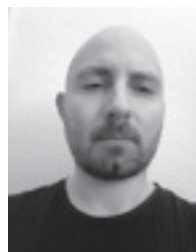
a szederfa oly simán oly szelíden
ballagott le a lebbencslevesbe
gyere mutasd a versfeneked
de ha nem

de ha nem
de ha nem kopogtatok
ne eressz be
ne kapaszkodj az ereszbe

szerelmi munkás a szél
a szél a szerelem mellékfolyója
több kisebb ágat magába gyűjtve
több nagy seb
több kis seb

erősen kavicsos hordaléka
olykor átváltozik homokossá
csak tudnám hová siet
csak tudnám hová siet

Debreczeny György (1958, Budapest) könyvtárosként dolgozik. Tagja a Szépirók Társaságának, valamint a Nagy Lajos Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Legutóbbi kötetei: *a zengőkövön szirmok zápora*, AJ Téka Kiadó, 2018; *ezen a szép napon: Thomas Bernhard breviárium*, AJ Téka Kiadó, 2019; *Három menetben, kollázs nélkül*, AJ Téka Kiadó, 2020.

Doktor Tódor

Doktor Tódor

Évek mentek el, percek, másodpercek. Ugyanott lakom, ugyanabban a lakásban, ugyanannál az íróasztalnál ülök, ugyanahhoz a cipősdobozzal magasított laptop-hoz vagyok láncolva, mint annak idején, amikor egyik este fölkerekedtem a Városligetbe, hogy letudjam a napi sétát: a kötelező, mégis élvezetes részét a napnak. Akkor járvány volt, most nincs, a kijárási korlátozások behatárolták az időmet, nyolcra haza kellett érnem, hétkor indultam, de koncentrálnunk: abban bíztam, ahogy elindítom a klaviatúrát, ahogy megszaladnak a karakterek, hirtelen kinyílik a történet, és virágba borul, de nem, és azért nem, mert nehéz ügyről van szó, a legnehezebb ügyről, ami emberi lényt érinthet, sőt, egyszerre a kettő legfontosabbról, de ne szaladjunk előre, hanem tartsuk a ritmust. Az ügy jelentősége miatt így kétszer is át kell gondolnom, amit leírok, mert ahogy a szavak kikerülnek bentről kintre, megtörik rajtuk a valóság fénye, és tapasztalatból tudom, hogy a legtöbbször arra vágyunk, bárcsak ki se kerültek volna, mert összekavarják a viszonylagos békét. De mégis: van, amit nem lehet nem elmondani.

Mindent elmesélek, talán többet is, az olvasó a fejét csóválja majd, hogy azért a mindenél többet nem kellett volna. Erről azonban, egyrészt az ügy önmagát meghaladó természetéről, másrészt a közlési kényszerről nem tehetek, velem született adottság, nem beszélve arról, hogy újságíróként dolgozom: hozzászóktam az egyszerű, sallangmentes nyelvezet-höz, elnézést érte, ha sérti a kifinomult ízlést, ezt a kettőt velem együtt mindenki másnak el kell viselnie, az egyszerű nyelvet és a túl sokat.

Fölkerekedtem hát 2021 márciusában, napi sétámra készültem a Városligetbe, tartottam magam ahhoz, ami a korlátozások alatt nyilvánvaló: a legrövidebb utat választjuk a parkig, hogy megszabadulhassunk a maszktól. Már nem emlékszem, miért, de a délutáni séta nem jött össze. Sötétben caplattam a Damjanich utcán, már a zebrán átkelve, egy mozdulattal lekaptam a maszkot gömbölyű, kopasz fejemről, és a zsebembe gyűrtem. Átvágtam a Városligeti Promenádnévre keresztelt sétányon, nagy levegőt vettem a hangulatos fények és modern ülőbútorok között. Aztán folytattam utamat a megszokott módon: rátértem a futókörre, mert rejtélyes okból úgy éreztem, megfigyelőként vehetek részt a Liget életében a vörös csíkon sétálva, mégsem vagyok része a parknak. Ugyanennek a kívüllevős készítésnek engedve tértem aztán le a futókörrel, elhagyva a botanikus kertet. Emberek alig, néhány esti sétáló lézengett, meg futók, akik a közelben lakhattak. Hirtelen bevágtam a piknikes részre, ami akkor készült el. Mivel nappali látogatásra találták ki, hiányoztak a sétányokon általános lámpák: messziről idevetődő fényük arra volt elég, hogy botorkálva ha-

ladjak a fákkal és bokrokkal megszórt terület mélye felé, ahol mit is sejtettem? Semmit se. Nem jártam még errefelé, nappal sem, amikor indokoltabb lett volna.

Szóval nem volt indokolt, abból a szempontból sem, hogy később járt, ami a korlátozókat illette: elmúlt fél nyolc, indulnom kellett volna, hogy visszaérjek a vészhelyzeti rendelet által kiszabott időre. Engedélyeztem magamnak pár percet és valóban, akkor felfedezést tettem: egy bokorcsoport rajzolódott ki előttem, a szívében apró mécses, de ez még semmi. A bokorcsoporton belülré léptem, ami laza csoportot jelentett kör alakzatban, nappali világosságnál rá se hederítetek. Ahogy beléptem a bokorkörbe, ott állt középen egy síremlék, tövében az említett mécses, ami a fényt adta: ez a gyertyasugárzás vonzott ide. Gondolatok nem igazán voltak bennem, amitől könnyűvé váltam, utólag belegondolva évek óta nem éreztem magam annyira könnyűnek. Közelebb léptem a felmagasodó márványtáblához, legalább kettő méteres volt. Mivel a mécses kevésnek bizonyult, előhalasztam a mobilomat, és általános fényével pásztáztam a sima kőfelületet. Várjunk csak! Sehol semmi. Micsoda síremlék az ilyen? Ilyen régies kifejezések jártak a fejemben, amikor letévedtem a márvány alsóbb részeihez, igen, csak figyelmetlen voltam, ott sziporkázott a mécses világánál is kivehető négy betűs, latin szó: FUIT. Ennyire még emlékeztem az egyetemi latinról: a FUIT magyarul VOLT. Vagyis volt és most már nincs.

A szó pedig kettéosztotta a világot. Fölvillanyozott a síremlék, kis képzavarral élve: a bölcs halott miatt máshogy tekintettem a környezetemre szinte azonnal, már hazafelé. Megmásztam a városligeti dombot, a tetejéről még körbepanorámáztam az óriásparkot a szemeimmel. Nettire gondoltam, a szeretőmre, egyben a szerelmemre, vártam, hogy elmeséljem neki az egész kalandot, aprólékosan leírjam az érzéseimet, legközelebb pedig lefotózom a síremléket, és átküldöm neki, fogadkoztam. Viszont a turistamentalitás megbosszulta magát, és amikor nagy nehezen hazaértem, épp a kijárási korlátozás életbe lépésekor, csökkent bennem a lelkesedés.

Igen, szerelmes voltam Nettibe: készen született bennem, mint a kamaszkori vágyak, vagy Pallas Athéné, vagy amikor felkapcsolják a villanyt a nappaliban. Évekkel azelőtt pillantottam meg először, az önvédelmi edzőteremben, ahova belépett, ahol én voltam az instruktor. Megértettem: nem találkoztam soha szebb lánnyal. A második pillanatban megértettem azt is, hogy a lépcső tetején várakozó szépség kezdet és befejezés nekem, mire leért a lépcsőn, és bemutatkozott az edzés vezetőjének, már elkezdtem izzadni, ráadásul büdös, irodai izzadással, ami kizárólag leküzdhetetlennek tűnő csapásokat kísérve jött rám. Mi ez az egész, gondoltam. Persze a válasz készen állt, mégis fél évbe telt, amíg bejelöltem Facebookon, aztán visszajelölt, és elkezdtük az utazást: ő volt az egyetlen, akivel a szerelem fogalma nem változott bennem az idő múlásával. Végig ugyanazt a falubeli kamaszkoromból kinövő képet jelentette, mint amikor megpillantottam: a szántóföldek, a patakpartok, a bitumenes foci pályák látomását, amit, ha jó formában voltam, egészen a dinoszauruszokig vezettem vissza, aztán megijedtem saját hülyeségemtől, és maradtam az emberi lét belátható egységeinél. Hosszú, illatos, barna haj, belezuhanós fekete szem, csókra rajzolt, dús ívű száj, csajos hang, kemény hús, lágy, harmonikus mozgás, amiből süttött az életvágy. Odáig voltam, na.

Egy baj volt, de annál jelentősebb: Netti aránylag stabil párkapcsolatban élt Ervinnel, aki középvezetőként dolgozott a Lidl egyik fővárosi üzletében. Vagyis szeretői viszonyba kerültünk, de nem jártunk, sőt, nagyszabású szervezkedéssé vált az életünk. Felerészt a közösségi oldalak csetes felületei tartottak lélegeztetőgépen minket. Ráadásul Netti szeretete Ervint: csodálatos apa lesz, szokta mondani, életem szerelme. Ez az alaphelyzet persze meg is adta kapcsolatunk hullámművészetének ritmusát. Írtam az odalevős verseket Nettinek, az imádat morzsái álnéven jelentek meg szerte az országban, irodalmi folyóiratokban, de nem oszthattam meg őket a Facebookon. Titokban növekedtünk mindig nagyobbra. Netti élvezte a múzsaszerepet, és féltékeny volt rám, nem akart múzsaütöközést: akadt olyan, hogy két hónapig csak az edzőteremben találkoztunk – és nem voltam másik nővel. Mégis, nehezen viseltem. Nettit akartam, az egészséget. A járvány során, amikor a város a sarokba szorult, amikor megszűntek az edzések, akkor csak egyre érett: lépni kell.

Akkor este összekapcsolódott bennem Netti ügye a titokzatos síremlékkel. Bár a túlzásba vitt turistamentalitás visszavetette spirituális oldalamat, és már arról is lemondtam, hogy közöljem Nettivel azt a nyilvánvaló baromságot, amit kitaláltam hazafelé, hogy tudniillik

a síremlék egy 18. századi ügyvédé volna, azért nem hagyott nyugodni az ügy. Azt találtam ki, vagyis azt láttam magam előtt, hogy a nagy műveltségű, élettől gyötört ügyvéd, vagyis a bölcs halott annak idején megvetette a földi örömöket, még asszonyt sem vett magának élettársul. Az egyetlen elfogadható megoldásnak a következő tűnt számomra: az ügyvéd, akit mindeközben elneveztem doktor Tódornak, hölgyek társasága helyett könyvtárban időzött, ami nagy volt, és „válogatott nemes lelkek szellemi kincseivel volt megterhelve.” Igen, kicsit olyan volt az egész, mintha diktálták volna. Doktor Tódor a különködéseivel már korán magára vonta a figyelmet: tükröt, pipereholmit nem tartott lakásában, divatos ruhákat nem hordott, a templomot nem látogatta, a papokkal hadilábon állt. Ha vallását kérdezték, kurtán felelte: „a becsületes emberek vallását követem”.

Nekem nem igazán tetszett doktor Tódor puritán elfogultsága, mivel jóval inkább a bűn gyermeke voltam: szeretők, sok esetben örömlányok rabságában töltöttem korábbi éveimet (Netti előtt), a vallást pedig, a hitbéli magot, mint a kultúrák alapzatát különösen sokra becsültem. Mégsem volt mit tenni: doktor Tódor megszületett, nem tagadhattam.

Netti háeres volt, ennek ellenére, vagy éppen ezért, ahogy mondani szokták, megmutatta nekem, hogy éltek régen, és hogy élnek mások millió év múlva. Ezt le is írtam neki egy versben, amiben poszthumán létről és bányatavak mellé hányt homokkupacról értekeztem, és Nettinek minden félelmem ellenére kifejezetten tetszett a vers. Aktív volt aznap este a Viberen: röviden írtam, szakadozottnan, ahogy a Viberen rajongunk – beszámoltam doktor Tódorról. Igen, összekapcsolódott Netti ügye a titokzatos síremléssel: valamiképpen doktor Tódortól, a Városliget szellemétől reméltem a megoldást. Ha nagyon nem akarom becsapni magam, akkor azt kell mondjam: csodalámpásan nézett ki az egész, csodalámpa és a Kelet atmoszférája nélkül. Hittem Tódorban, Nettiben, a Városligetben. Nettinek megemléstettem, hogy holnap este újra meglátogatom Tódort, gyűjtök egy gyertyát a márvány előtt. Szerinte kicsit túltolom, mondta, de tegyek, ahogy jónak látom. Így is történt.

Következő este épp egy hangyányival indultam korábban a ligetbe. Zsebemben az apró méccsessel szaporáztam, hogy megtorpanjak egy percre a Spar előtt: a szokásos, torzonborz figura akadályozta a lakosokat, akik a boltba ki-be jártak. Azt mondták róla, a városligeti sátrak felszámolásakor került utcára, hogy úgynevezett Ligetvédő volt (ez egy idióta politikai fogalom), ami nem igaz: nem került utcára, csak az utcán élt, a legdivatosabb, harmincezer forintos cipőkben és tisztának tűnő, kapucnis pulcsikban járt, vagyont érő napszemüveggel. Az igaz, hogy végeredményben ocsmányul festett (főleg a kisugárzása miatt), és nem tudta senki, hova jár „haza”. Kábítószeres, szakállas, torokhangú figura volt, imádta a politikát, és zaklatta a járókelőket. A „király geci” volt a szavajárása: kiderült, hogy az ország miniszterelnökéről beszél. Sötét, számomra érthetetlen politikai manipuláció következtében el kellett hagynia a liget sátrait, mesélték a környékeliek. Egy biztos: rendszeresen a Spart és az autótutat elválasztó sövénybe hugyozott, fényes nappal, egy dokumentálható alkalommal pedig oda is szart (két szememmel láttam), amikor kisgyerekes családok vonultak el mellette, és azt hiszem, élvezte is. A rendőrök szerint eltávolítani jogilag képtelenség (a jogilag számomra a politikailag szinonimája volt), pár órára bevihetik, aztán kötelesek kiengedni, magyarázták. És priusza van, mondták, hosszú, mint a történelem. Akkor is a sövénybe hugyozott. A dobozos sör vagy az energiatál (ezt a kettőt fogyasztotta) az aszfaltra állítva, már sötétedett, és ahogy elhaladtam előtte, fölnézett a torzonborz fejjel, elkapta pillantásomat. Király geci, sottogta rekedtesen, miközben elrakta a faszát, és szinte azonnal lehajolt az energiatálért (vagy sörért). Siettem tovább.

Tegnapi módszeremmel közelítettem meg a bokorkört, közepén doktor Tódorral. Letértem a vörösén kacsaringózó futókörrel, botorkáltam a majdnem sötétben, végül beléptem az ügyvéd lakóhelyére. Akkor előhalasztam a méccsét, és meggyújtottam, ami amúgy is magától értetődött, mivel a márvány ezúttal megvilágítás nélkül maradt, szinte éhezett a fényre. Kénytelen vagyok rendkívül egyszerűen fogalmazni: ahogy a méccsét a síremlék tövébe helyeztem, felvilágolt a négy betű, a VOLT, olyan módon, hogy nem a gyertyafény tette csupán láthatóvá, de a megjelenésbe plusz energiák csatlakoztak: és akkor megjelent doktor Tódor szelleme. Lehet, hogy előtte megérintettem a márványt, lehet, hogy csak a jelenés után támaszkodtam rá közvetlenül, az ijedelem miatt. Nincs jelentősége: már nem voltam egyedül. Doktor Tódor nem fizikailag, de nem is a fejemben jelent meg, hanem vala-

hogy a kettő között. Vibráló fényként létezett a négy betű környékén, apró zizzenésekkel: nyilvánvalóvá tette, hogy jelen van.

A doktor Tódorral szárbá szökkenő kapcsolatunk jellemző tulajdonsága lett, hogy képes voltam beszélgetni vele. Nem hosszú körmondatokban, csak röviden, tegeződve. Először semmiségekről beszélgettünk. Megkérdezte, mivel foglalkozom, mire mondtam, hogy újságíró vagyok, amire azonnal lecsapott: imádja az újságírást, sugallta a kimondott szavak és a zizegő jelenés között egyensúlyozva szellemével. Milyen témában utazom, kérdezte möhön. Jelenleg egy cikksorozaton dolgozom, mondtam, hozzászokva doktor Tódor világok közti stílusához, a magyar őstörténet témáját járom körül. Szigorúan a legfrissebb eredmények alapján, tettem hozzá. Doktor Tódort kifejezetten érdekelték a legfrissebb eredmények. Nos, mondtam, úgy tűnik, a potcsevasi régészeti kultúra a megfejtés kulcsa, onnan indult a történet, pár ezer éve. Akkortól mi vagyunk mi, kérdezte élénken doktor Tódor, aki egy közös történet részesének érezte magát, ami egészen felvillanyozta, minden puritánsága ellenére. Arra, hogy mikortól vagyunk mi mi, nem tudtam választ adni, hirtelen az egész téma bonyolultnak és lényegtelennek tűnt, egyrészt, ami az egyéni, hát még ami a közösségi identitás megjelenését illeti. Nem világos az egész, zártam rövidre a témát. Aztán a bölcs halott avatott be ebbe-abba, a leginkább arról beszélt, hogyan élt, a márványlap alatti korszakát inkább hanyagolta, szerintem úgy volt vele, úgysem érteném meg, amiben teljesen igaza volt. Ahogyan élt, az nagyjából megegyezett azzal, ahogy elképzeltem doktor Tódor hétköznapijait: puritán, nemes lelkű könyvmoly volt, értelmes, bár kissé üres város-lakó, amely ürességet a vallások iránti érdektelenségével magyaráztam.

Aztán a lényegre tértem. Megtudakoltam, hogy szellemként, vagy nevezük bárhogyan ezt az állapotot, egyszóval nagyobb összefüggések tudójaként, segítene-e vajon nekem hétköznapi problémák megoldásában. Doktor Tódor nem zárkózott el a segítségnyújtástól, de óvatosan megkérdezte, milyen problémára gondolok. Váztam hát olthatatlan szerelme-met Netti, a háeres lány iránt, kitérve Ervinre, aránylag stabil párkapcsolatára. Hm, hm, mormogott a halott ügyvéd a négy zizegő betű környékén, a klasszikus, de annál nehezebb esetek mintapéldánya, mondta végül. Ezekre a helyzetekre nincsenek hagyományos megoldások, vázolta, de jöjjenek el holnap hasonló időpontban, és kitalálunk valamit, fogalmazott többes számban, ami mögött jogászai észjárását gyanítottam. Ebben maradtunk.

Este Nettit nem terheltem a részletekkel, különös tekintettel arra, hogy lelkizős alkata ellenére meglehetősen józan gondolkodású szépség volt: nem akartam kockára tenni a működőképes, sok Viberen, rajongó verseken és kevés, de minőségi szexen alapuló szerelmünket. Csupán a méceszt meséltem el, hogy a márványlapot felékszereztem vele, és Netti ijesz-tőnek nevezte a dolgot, kérte, hogy ne kattanjak be. Ezt meg is ígértem neki.

Másnap esett az eső. Már kora délután elkezdte, és esett egyfolytában, néha szemerkél-ve, aztán begyorsulva. Jóformán egyedül voltam az utcán, amikor a fontos látogatásra indultam doktor Tódorhoz. A Spar környéke is kihaltak tűnt, lézengő bevásárlókkal és her-nyómódon araszoló, parkolóhelyre vadászó gépkocsikkal. A Ligetvédő a Spar bejáratához húzódott, az üvegerem alá, rátapadt egy-egy vásárlóra, rekedt hangja áttört a szemerkélő vízfüggönyön. Siettem a ligetbe, maszkomat jóval a zebra előtt zsebre vágtam, ilyen időben nincs ellenőrzés, meg különben is, borzasztóan untam az egészszet. A Városligetben tény-leg nem volt senki, egészen addig, amíg a futókörig értem, legalábbis: ott hirtelen megpil-lantottam egy futókörön sétáló alakot, nem sokkal előttem. Kicsit felgyorsítottam, így ké-nyelmesen, lépésről lépésre megközelítettem, mire a piknikes részhez értünk. Akkor dőb-bentem rá, hogy a fekete esőköpeny mellé cilindert visel. A cilinderes alak hirtelen meg-torpant, majdnem a hátának ütköztem. Doktor Tódor volt.

Az ügyvéd a cylinder széléhez nyúlt, ami köszönésféle lehetett. Hangokat nem hallot-tam, mégis, hamar visszatáltunk a kommunikációs csatornánkhoz: halk zümmögés ér-kezett a cylinder alól, ami a fejemben tegnapról ismert hangokká állt össze. Arca a sötét, az eső, a cylinder karimájának árnyéka miatt kivehetetlen volt, de úgy véltem, fölösleges is egy márványlakó arcáról fantáziálnom. Nincs sok időm, szögezte le doktor Tódor, ahogy tovább haladtunk a futókörön araszolva. Köszönöm, hogy eljött, mondtam hülyén. Nem tesz semmit, mondta a bölcs halott, és megtorpant. Mint mondtam, a problémára nincs orvosság, vette suttogóra, amit nem érttem, hiszen seholy nem volt senki. Egyetlen lehe-

tőség merül fel, amit megoldásnak is nevezhetünk, közölte csavaros ügyvédi észjárásával. Minden megoldás érdekel, suttogtam a fejemen belül, ugyanakkor ajkaimon kívül, és valóban, Nettit akartam, és minden más jelenség a hang- és fényszennyezés visszhangja volt. Az áldozat az egyetlen megoldás, suttogta doktor Tódor, majd azonnal pontosított: a legnagyobb áldozatot kell meghoznod, ami elképzelhető. Holnap estig találd ki, mi az, mondta, majd megpöckölte a cylinder karimáját, és bevágott a bozótos felé. A beszélgetés véget ért.

Mivel a megoldás ígérete a miénknél nagyobb energiájú, felkészültebb helyről érkezett, ahol átfogóbban látják a világot, nem kételkedtem az ügyvéd szavaiban. Azon sem kellett sokat gondolkodnom, mit áldozzak föl: az egészségemet. Tudni kell, hogy akkor már évek óta gerincérvem volt, a fájdalom és a közérzet romlása pedig csaknem tönkre tett, aláasta a személyiségem vidám, szeretni kész oldalát. Mégis, az utóbbi időben, új gerincgyakorlatoknak köszönhetően rohamos javulást mutattam. Pár hónap alatt nagyobbat léptem előre, mint korábban évekig, így joggal reménykedtem: van kiút. Mire hazaértem, már tudtam, hogy milyen áldozatot említék doktor Tódornak.

Netti este kilenckor jelentette be Viberen, hogy szakítani akar. Volt már hasonló próbálkozás részéről, de aztán illatosan, belezuhanós szemeivel, kemény húsával bukkant föl a lakásomban, és szó nélkül ejtettük az ügyet. A bejelentés eddig előjátéknak tűnt. Netti ezúttal egyértelművé tette, hogy szó sincs előjátékról. – Ervin üzletvezető lett – mondta. Megbeszéltük, hogy több időt töltünk együtt: én kevesebbet viberezek, Ervin kevesebbet csüng a lövöldözős játékain, aztán időben lefekszünk az ágyba – mesélte tovább a történeteket. Ahogy Ervin fogalmazott: rendberakjuk ezt az egészet. Netti nem mondta ki, de arra gondolhatott, hogy ebben a rendezett egészben nem jut számomra hely. Ezzel együtt még inkább eltökéltté váltam. Éreztem, hogy dadognak a képernyőn a karakterei: imádták, hogy imádják, és legbelül engem akart. De nem az imádat miatt, hanem azért, mert megszeretett. Viszont Netti ezt még nem tudta pontosan, én pedig nem árultam el neki. Meg akartam hozni az áldozatot. Rendbe akartam rakni az egészet: úgy tűnik, ez ilyen férfi-dolog.

Következő este vihar készült, de legalább nem esett. Hangtalan villámok csapkodtak az égbolton, bevásárlócsapatok cikáztak ide-oda a Spar parkolójában, mindenki sietett, még a Ligetvédő is felszívódott. A maszkot föl sem tettem, apokaliptikus hangulatban mentem végig a Damjanich utcán, ami megfelelt az időjárásnak és doktor Tódor ígéretének. Szinte egy szempillantás alatt futóköron találtam magam, amikor irtózatosan eldördült az ég, de még mindig nem esett. Bár a cylinderes alakot nem találtam, tartottam az irányt: a halott ügyvéd szavatartónak tűnt, életrajza feljogosított az optimizmusra.

Hamarosan a bokrokkal megszórt, piknikes részhez értem, szinte otthon éreztem magam, már ami a fizikai cselekedetek egymásutánját illeti: ismertem már a buckákat, a távoli fákat, a feketén lapító zöldek árnyékait. Csak léptem és léptem egymás után. A bokorkörbe érve azonnal meggyújtottam a mécsest, egyetlen másodpercet sem vesztegettem, de nem történt semmi. Vártam egy kicsit, majd elfújtam a lángot, és újra meggyújtottam. Semmi. Talán elaludt az ügyvéd, rémlett föl az ide nem illő hétköznapi tévképzet, de elhessegettem. Végül úgy döntöttem, már a kommunikáció előtt megkezdem a vallomást: hátha „magához tér” doktor Tódor, másrészt, ha nem, azzal sem veszítek semmit.

Imádom Nettit, és ami azt illeti, a harcművészetet is, kezdtem suttogva a vallomást, mert ez a suttogás közben intézményesült, azóta sem értem, miért. A teljes Nettiéért pedig hajlandó vagyok feláldozni a teljes egészségemet, arra gondolok, hogy a gerincérvem akár életem végéig kísérhet, ha ezen múlik, pontosítottam. Mivel továbbra sem érkezett válasz, gyorsan kiegészítettem a vallomást, mert úgy éreztem, követelőző hangnemet ütöttem meg, akaratlanul: a harcművészetet csak azért említem, folytattam hát, mert annak gyakorlásában ugyancsak visszavet a sérv. Tehát, melegegtem bele, az egészségem mellett részben a harcművészeti pályafutásomat is feláldozom. Féltem, hogy válasz híján egyre követelőzőbb leszek, ezért elhallgattam. Akkor mintha gonosz röhögést hallottam volna a márványon túl, majd hirtelen föllángolt a négy betű doktor Tódor emlékművén, a világot kettéválasztó

VOLT szó, és egyszerre leírhatatlan fájdalmat éreztem nyaki csigolyáimnál, a sérvem környékén. A tarkóhoz kaptam, és elvesztettem az eszméletemet.

Amikor magamhoz tértem, még mindig lángoltak a betűk a márványablán, alulról fölfelé pillantottam doktor Tódor kijelölt lakhelyére, és pillanatnyilag nem éreztem fájdalmat. Közben vezényszóra elbődült az ég, az eső is rákezdett. Továbbra sem észleltem az ügyvéd hangját, se zümmögés, se suttogás formájában, de parfüm- és hajléktalanszag áradt be orrlyukamon, és valaki a zsebeimben matatott: a következő pillanatban arcomba bámult a Ligetvédő. Fölöttem támaszkodott, épp a nyolcvanezer forintos mobiltelefonomat rángatta ki a farmerzsebemből. Hirtelen mozdulattal terveztem lesodorni magamról, de nem hagyta magát, a zsákmányt szorította, Ray-Ban napszemüvegével a borostás arcomnak feszült. Halálfélelemem volt. Az lehetett a terve, hogy teljesen kirántja a mobilt, de mivel félig az oldalamba gördültem, beszorult a keze a szétázott föld és a combom közé. Nagyjából akkor nyertem vissza a lélekjelenlétemet: gyilkos düh és valami emelkedettség volt bennem. Automatikus mozdulatokat alkalmaztam, ezeket az edzőteremben kifulladásig gyakoroltuk: behúztam a térdemet a Ligetvédő ágyékába, háromszor, amitől felkapta a fejét és torokhangon kiabált. A térdemmel, alkarommal toltam el magamtól, aztán, ahogy feltápáskodtam, rátérdeztem a kézfejére, és egy ütéssel eltörtem a könyökizületét.

A Ligetvédő gecinek hívott, ép kezében megpillantottam a kést, amit láthatóan nem akkor húzott elő, hanem jóval korábban, és talán használni is akarta. Köríves rúgással ki-röpíttem a kést a belassult Ligetvédő markából, közel léptem hozzá, megkapaszzkodtam a vállába, és megrántottam lefelé, miközben az orrába térdeltem: feje doktor Tódor márványlapján koppant, aztán könyökkel megismételtem ugyanezt, és reccsenő hang érkezett a Ligetvédő koponyájából: a Ligetvédő útja véget ért.

Halk, bölcs kuncogást hallottam akkor a vérrel festett, lángoló betűk felől: mindent láttam, mindent hallottam, mondta doktor Tódor. A szerelem és az ölés komoly dolgok, szögezte le, miközben jómagam a Ligetvédőt vizsgáltam, de nehogy azt hidd, emelte föl mutatóujját a suttogó hang, ha szabad így kifejezmem, nehogy azt hidd, mondta jogászos hanghordozással, hogy bármelyik többet ér a másiknál. A kettő fenomén, meg mernék esküdni rá, hogy ezeket a szavakat használta, a kettő fenomén ugyanaz, mondta szigorúan a tágabb szempontú világ hanglejtésével, ugyanaz, ismételte meg.

Szóval öltél érte, állapította meg doktor Tódor csöppet atyáskodóan, mintha megenyhült volna, öltél a szerelmedért. Nem kifejezetten őérte, reagáltam őszintén, mert félttem, hogy a megbocsátás csupán egyfajta próba. Nem őérte, de úgy is vehetjük, mondtam: így próbáltam megőrizni a kedvező ítéletet. És az sem biztos, hogy meghalt, suttogtam, bár ahogy elnéztem a Ligetvédő szivárgó koponyáját, eloszlottak a kétségeim. Akkor most mi lesz, tettem föl a végső kérdést, mert az az igazság, hogy a küzdelem alatt, a zuhogó esőben sem tévesztettem szem elől azt, amiért jöttem, és leszámítva a lila ködöt, ami a harc közben ereszkedett rám, Netti szemei uralkodtak rajtam. Ezeket ilyen régies kifejezésekkel közöltem, hogy doktor Tódor is megértse, és szavaim célba találhattak, bár a puritán ügyvéd a következőképpen zárta le a történetet: minden mást szavak nélkül intézünk. ■ ■ ■

Kecöli K. Gergő egy rábaközi faluban nőtt fel, filozófiát és történelmet tanult az egyetemen, jelenleg újságíróként dolgozik. Irodalmi folyóiratokban jelentek meg novellái és versei, a *Kasmírpillangók* című készülő novelláskötete a Kalligram Kiadó gondozásában jelenik meg 2022 első félévében. Az írás mellett meghatározó szerepet tölt be az életében a harcművészet.

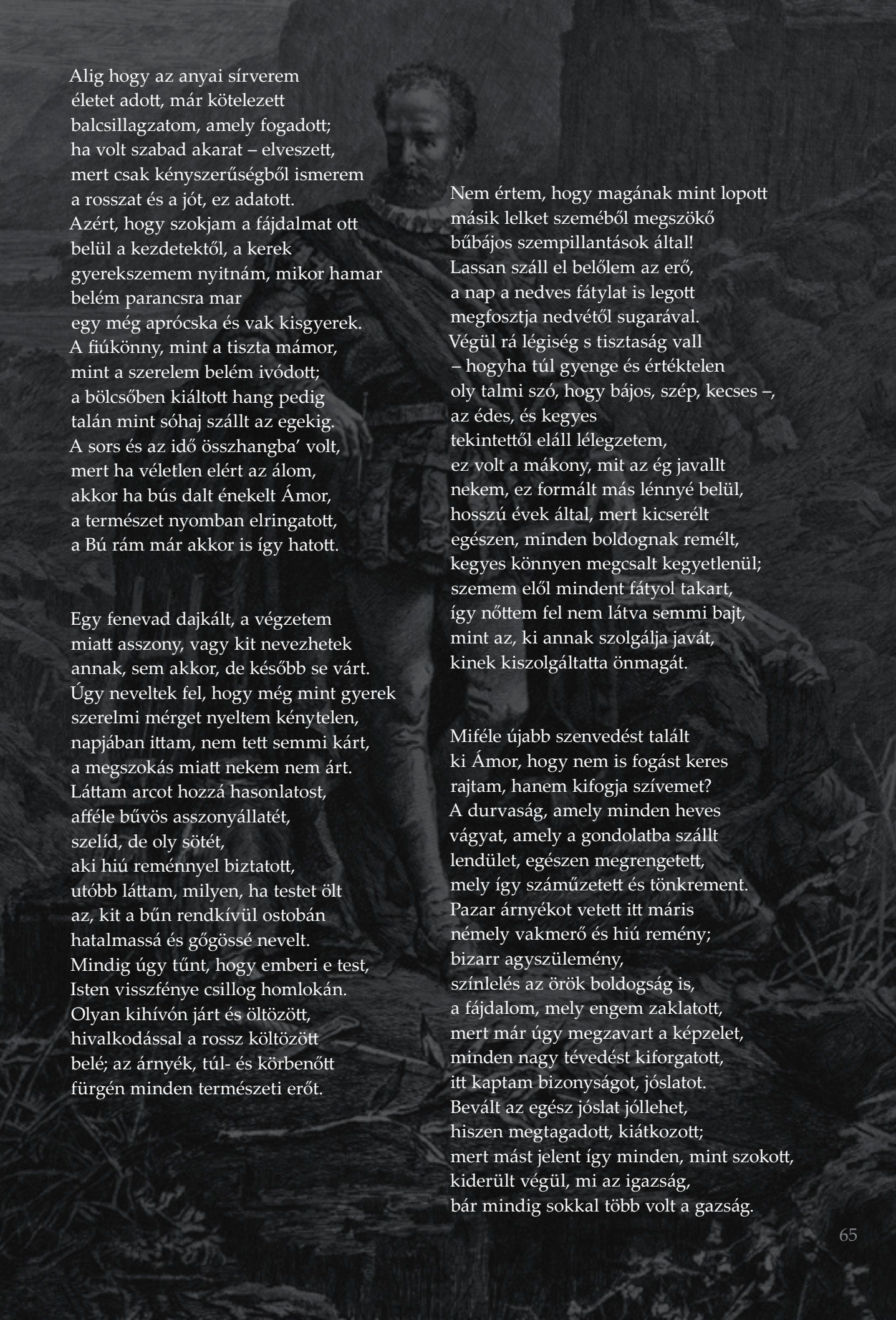

Jer csak hamar, örökre hű szolgám

Vinde cá, meu tão certo secretário

Jer csak hamar, örökre hű szolgám
a bajban, amely csak árad folyton,
jó papíros, csitítsd a bánatom!
Oktalan fogják rám, hogy a sorsom
kérelhetetlen és kegyes voltán
kihalt belőlem a könny s szánalom.
Szórj vizet a tűzre, mely ég nagyon,
rögtön felsistereg a szenvedély,
oly hatalmas, mit ember nem hisz el.
De lássuk, mit felel
Isten és a világ, a kerge szél;
bár hányszor elmondtam, mit szenvedek,
most is hiába minden mondatom,
mert tévhitekben élni végzetem,
nem kétlem, hogy most is csak vétkezem.
De boldogulni nem volt alkalom,
jaj lesz, ha az útról letévedek.
És bár mást már nem is remélhetek:
szólok, vétlen hibázom szabadon.
De hogy ezzel beérem, siralom.

Csalódtam, s tudom kár jajonganom,
gyógyírt úgysem kapok, a szenvedő
pedig kiált, ha fáj, mert azt muszáj,
kiáltozom: hangomban nincs erő,
bár múlna el e szörnyű fájdalom,
mely kiáltás közben mindegyre fáj.
Ki adja meg leírnom mindahány
örök sóhaj, könnyet, hasonlatost
a gonoszhoz, mely a lelkemben él?
A mérlegen ki mér
könnyekkel s jajokkal teli gonoszt?
Elmondom végül, rám mit mérhetett
a bű, az emlékezés és a düh:
kegyetlenebb és belső szenvedést.
Gyertek, tartson velem, kit bű emészt,
fusson, ki hinni nem túl keserű,
vagy az, ki még táplál reményeket,
Ámor és Sors révén eldöntetett,
az embereknek annyi ész dukál
amennyit a balsorsuk indukál.

Alig hogy az anyai sírverem
életet adott, már kötelezett
balcsillagzatom, amely fogadott;
ha volt szabad akarat – elveszett,
mert csak kényszerűségből ismerem
a rosszat és a jót, ez adatott.
Azért, hogy szokjam a fájdalmat ott
belül a kezdetektől, a kerek
gyerekszemem nyitnám, mikor hamar
belém parancsra mar
egy még aprócska és vak kisgyerek.
A fiúkönny, mint a tiszta mámor,
mint a szerelem belém ivódott;
a bölcsőben kiáltott hang pedig
talán mint sóhaj szállt az egekig.
A sors és az idő összhangba' volt,
mert ha véletlen elért az álom,
akkor ha bús dalt énekelt Ámor,
a természet nyomban elringatott,
a Bú rám már akkor is így hatott.

Egy fenevad dajkált, a végzetem
miatt asszony, vagy kit nevezhettek
annak, sem akkor, de később se várt.
Úgy neveltek fel, hogy még mint gyerek
szerelmi mérget nyeltem kénytelen,
napjában ittam, nem tett semmi kárt,
a megszokás miatt nekem nem árt.
Láttam arcot hozzá hasonlatost,
afféle bűvös asszonyállatét,
szelíd, de oly sötét,
aki hiú reménnyel biztatott,
utóbb láttam, milyen, ha testet ölt
az, kit a bűn rendkívül ostobán
hatalmassá és gőgössé nevelt.
Mindig úgy tűnt, hogy emberi e test,
Isten visszfénye csillog homlokán.
Olyan kihívón járt és öltözött,
hivalkodással a rossz költözött
belé; az árnyék, túl- és körbenőtt
fürgén minden természeti erőt.

Nem értem, hogy magának mint lopott
másik lelket szeméből megszökő
bűbajos szempillantások által!
Lassan száll el belőlem az erő,
a nap a nedves fátylat is legott
megfosztja nedvétől sugarával.
Végül rá légiség s tisztaság vall
– hogyha túl gyenge és értéktelen
oly talmi szó, hogy bájos, szép, kecses –,
az édes, és kegyes
tekintettől eláll lélegzetem,
ez volt a mákony, mit az ég javallt
nekem, ez formált más lénné belül,
hosszú évek által, mert kicserélt
egészen, minden boldognak remélt,
kegyes könnyen megcsalt kegyetlenül;
szemem elől mindent fátyol takart,
így nőtem fel nem látva semmi bajt,
mint az, ki annak szolgálja javát,
kinek kiszolgáltatta önmagát.

Miféle újabb szenvedést talált
ki Ámor, hogy nem is fogást keres
rajtam, hanem kifogja szívemet?
A durvaság, amely minden heves
vágyat, amely a gondolatba szállt
lendület, egészen megrengetett,
mely így száműzetett és tönkrement.
Pazar árnyékot vetett itt máris
némely vakmerő és hiú remény;
bizarr agyszülemény,
színlelés az örök boldogság is,
a fájdalom, mely engem zaklatott,
mert már úgy megzavart a képzelet,
minden nagy tévedést kiforgatott,
itt kaptam bizonyosságot, jóslatot.
Bevált az egész jóslat jóllehet,
hiszen megtagadott, kiátkozott;
mert mást jelent így minden, mint szokott,
kiderült végül, mi az igazság,
bár mindig sokkal több volt a gázság.

Ki bír távollétet sorsul jutott
meg nem elégedéssel festeni,
távol maradni onnan, ahol van,
úgy szólni, hogy a szót nem ismeri,
menni, nem sejtve már hová futott,
vágyni, nem tudva kié a sóhaj.
És mert elért ez a szörnyű rossz baj,
melyet legfeljebb poklok pokla szül,
s kínban túlszárnyal minden kínokat,
oly sűrűn látogat,
a durva düh bánattá szelidül;
most gyűlölet, dühös bánat sajog:
elhagyni, de szeretni sem lehet
bosszúból bennem más alanyra vált
az örökön remény nélküli vágy,
a rossznak a változás jót tehet;
most az én korábbi búbánatom,
az édes vágy, a tiszta fájdalom
majd parttalan egymásba ömlenek,
hullatják a krokodilkönnyeket.

Hányféle kifogás nem vakított
mikor szelíd Ámor nem tűrte el,
hogy a szerelmem ellen vétkezem!
Később a kintől való félelem
színlelte gyógyír még megtanított
becsapva elviselni életem.
Ezért így voltam élni kénytelen,
s ha volt egyáltalán csekély öröm,
elégületlen, romlott, percnyi csak,
félénk, kicsinyke mag,
ebből nőtt később nagyra az üröm.
Folyam a bánat, örök s szüntelen;
hiába hagytam mindenütt nyomot,
az a hatalmas vágy kihunytt, nem ég,
mit a lelkembe írt a józan ész,
mely szerelmes eszméket hordozott,
melyek nevelték lágy természetem,
mi a dölyftől, mely oly részvételen,
gyarló ember ellene nem szegül,
a bánatnak szolgál lakóhelyül.

Lassan kezdtem új életet tehát,
nem én, a vad balsors akarta így,
bár semmiképp nem kívántam cserét,
elhagytam az imádott óhazát,
hajszálon múlt a száz tengeren át
hányszor akár maga a pusztá lét!
Most, hogy tapasztaltam Marsnak sötét
dühét, láttam, ráment a fél szemem,
hogy rajta mindenik gyümölcs fanyar
– e seb lett csakhamar
ádáz tüzekben elnyert címerem –,
most, én bolygó vándorként szenvedő,
látva népet, szokást és nyelvet, észt,
másik eget, más minőségeket,
csak hogy téged fürgén kövesselek,
szeszélyes sors, ki az idővel élt,
és úgy mutatta, hogy elérhető
reménynek tetszhetett a drágakő,
melyről kézből kiejtve kiderül,
hogy az csak törékeny üveg belül.

Hiányzott belőlem az irgalom,
ellenséget láttam mindenkiben,
mikor veszélybe kerültem, nem volt
aztán a lábam megvetni hely,
még lélegezni sem volt alkalom,
idő és tér egyaránt hiányzott.
Minő titok, súlyos, nehéz és zord:
a Földre úgy születni, hogy a lét
híján a térnek, nem lehet egész,
de még csak el se vész,
bár elveszni lett volna mód elég.
Végül nem volt a sorsban oly veszély,
önkívület vagy kétes más eset,
jogsérelem, mit káosz, sorscsapás
a világban, szokásos túlkapás
a fontos emberekkel megtehet,
mely minden erővel meg nem soroz
a kín oszlopán, amit a gonosz
hajszájakor ezerszer felszabdál
egy nagy erő kezében a karddal.

Nem úgy mesélem a rossz bűneit,
mint az, aki vihar után mesél
a boldog kikötőben vakmerőn;
engem sorsom, amely csupa szeszély,
most olyan ínségre kényszerít,
hogy még csak lépni sincs elég erőm.
Már nem futok, ha jön, a rossz elől,
mindegy a jóból sok jut vagy kevés,
semmilyen praktika nem érdekel,
nekem csak annyi kell,
egy felsőbb erő, a Gondviselés.
Ezen töprengek olykor legbelül,
ez a vigasz, hogy ennyi sok a baj.
Ha az ember a jelenre tekint,
a látványt nem érti szokás szerint,
mert ez csak az, ami elmúlt tavaly,
a kenyér, a víz, mi elém kerül,
patakzó könny, mely meg nem édesül,
hacsak a képzelet meg nem teremt
magának egy másik, boldog jelent.

Bár lehetne, hogy olykor visszajár
az idő is, mint az emlékezet,
hogy lássam, milyen volt a kisgyerek,
hogy újrászöjön még a képzelet
sok édes tévedést, s az ifjúság
virágát újra magamhoz vegyem,
ezentúl a hosszú vágy végtelen
emléke lett a legfőbb élvezet,
amit kedélyes társalgás kísért,
ahol aranyat ért
nekem ez az új gondolatmenet,
könnyű léptek, jelzések, tág mező,
bájak, bűvös szemek, szerény, szelíd
szívek, az alázat és irgalom,
hű bátorság, amely minden nagyon
aljast, földit, szennyet fertőtlenít,
és nem volt még nála nagyobb erő...
Ó, ti üres emlékek, remegő
szívem hová, meddig ragadjátok,
hogy nem múlik el rólam az átok?

Megállj, Dalom, megállj, csak beszélék
majd mindig szenttelen. Ha még nehéz,
súlyos szavakkal vádol valaki,
feleld, hogy kis pohárba önteni
tengert nem képes semmiféle kéz.
Boldogságról nem lesz tőlem ének
hírnévre vágyva; arról mesélek,
ami igaz, s velem meg is esett.
Bár volna álom, s nem való eset!

Mohácsi Árpád fordítása

Luís de Camões (1524–1580) portugál költő, a portugál nemzeti eposz (*Os Lusíadas*) szerzője. Kevés valódi ismeretünk van az életéről. Úgy mondják, teológiát tanul, az udvarban szolgál, katona lesz, majd a gyarmatokra megy. Az egyik mórrok elleni ütközetben megvakul a fél szemére. Egy hajótörésben elveszíti a szerelmét. Hazatérve kiadja az eposzt (1572), de életében a várt elismerés elmarad, 1580-ban hal meg elszegényedve.

Mohácsi Árpád (1966) magyar–német–portugál szakon végzett az ELTE-n, verseket és prózai műveket alkot, műfordító. Kötetei a Kalligramnál: *Portugál tenger* (Fernando Pessoa válogatott versei), *Kígyóból a kanyar* (Gottfried Benn válogatott versei), *Hannibál búcsúja* (saját versek). Regénye *Párizsi befutó* címmel 2021-ben jelent meg.

ÉRZÉKENYSÉG

Toldy István: *Anatole* ÉS IRÓNIA

Toldy István korán félbeszakadt életművének irodalmi főműve, egyetlen regénye 2002-ben végre új kiadásban jelent meg – ez akár komoly irodalomtörténeti esemény is lehetett volna, hiszen ez előtt az utolsó edíció 1906-ban (!) látott napvilágot.¹ Az esemény azonban elsikkadt; igaz, ez az újrakiadás egy meglehetősen eldugott, kevésbé terjesztett, bár igen színvonalas könyvsorozatban jelent meg.² Az az ezzel a művel nem játszódtott le azóta sem az a folyamat, amelyet Eisemann György 1998-ban megjövendőlt: „nem kizárt, hogy ez a regény az Asbóth-műéhez [ti. Asbóth János *Álmok álmodója* c. regényéhez – Sz. M.] hasonló interpretációs sikertörténet elébe néz.”³

Pedig volt rá példa, hogy hasonló megtörtént az 1870-es évek irodalmának egy másik alkotásával. Amire ugyanis Eisemann is utalt, az Asbóth János esetében tényleg komoly kánoni pozícióváltozást jelentett. Asbóth szintén hosszú ideig hozzáférhetetlen regénye esetében ez nemcsak újabb szövegkiadásokat jelentett⁴ (az első 1990-ben jelent meg, jókora késéssel ahhoz képest, hogy Németh G. Bélának a regényt újrafelfedező, nagyjelentőségű tanulmánya 1958-as),⁵ hanem a szövegről szóló tanulmányokat, sőt, monográfiákat, amelyek időnként egymástól is markánsan eltérő regényértelmezéseket tartalmaztak. S ez a folyamat 1998 után, tehát Eisemann idézett tanulmányának megjelenése után is folytatódott.⁶

Toldy István regénye kapcsán azonban sem ez, sem az nem teljesült.

Szövegkiadásként azóta is csak a már idézett, egyetlen, Kiczenko Judit gondozásában, saját tanítványai

bevonásával elkészített edíció áll a rendelkezésünkre, pedig már ez is majdnem húsz éve látott napvilágot. Markáns újabb szövegértelmezésként is szinte csak Kiczenko tanulmányai említhetők,⁷ valamint az, hogy Harkai Vass Éva monográfiájában Toldy műve mint a magyar művészregény előzménye szerepel,⁸ s az új egyetemi tankönyvben is külön fejezet szól erről a regényről, párba állítva Asbóth János *Álmok álmodójával*.⁹

Más érdeklődését azonban az utóbbi évtizedekben ezek szerint nem sikerült a szövegnek felkeltenie.

Bár talán még most sem késő. Jelen elemzés legalábbis annak reményében született, hogy hozzájárulhat Toldy regényének és a regény környezetét jelentő, 1870-es évekbeli magyar prózaepikának az újragondolásához, s talán ösztönzést jelenthet egyéb elemzési kísérletek számára is.

Az *Anatole* többféle regénytípustól kölcsönöz elemeket, de talán a legfontosabb felismerhető előkép a 19. századi analitikus regény: itt is, mint az ilyen regényeknél (illetve a hasonló logikára épülő drámai műveknél) általában egy múltbeli rejtély jelenbeli, fokozatos föltárulása szervezi a cselekvényt.

Ez itt ráadásul egy több fázisú rejtély, legalábbis a regény elején felbukkanó, az egyes szám első személyű narrációt megtestesítő, névtelenül maradó narrátor számára több ágúnak tűnik. Megismer ugyanis egy számára korábban ismeretlen férfit, aki házasságának az elmesélésével szórakoztatja (illetve a narrátor alig

leplezett benyomása szerint: untatja), az újdonsült ismerős be akarja mutatni a feleségének, aztán a narrátor meglátja az asszonyt, akit rendkívül vonzónak talál, majd szembesül azzal, hogy az asszony elsápad, amikor meglátja a narrátor francia barátját.

A regény kezdetének erős ironiája, amelynek jelentőségére Kiczenko Judit joggal hívta fel a figyelmet,¹⁰ a névtelen narrátor ironikus és önironikus kommentárjai révén jelenik meg, s ez nemcsak az ekkor még név szerint nem is azonosított férjet mutatja eleve az ironia távlatában, hanem a csupán emlegetett feleségét is. S ezzel mindaz, amit a feleség korábbi életéről a férj elmond, súlytalan és mulatságos epizódnak tűnik.

Ezeknek az egymással látszólag össze nem függő szálaknak az egybeszőődését aztán a narrátor újdonsült francia barátjának, Achille-nek az elbeszélése tárja föl. Innen az is kiderül, hogy a férj elbeszéléseinek egyik eleme is része, mi több, talán centruma ennek a múltbeli rejtélynek: a férj ugyanis említést tett arról is, hogy az a férfi, akit a felesége lánykorában szeretett, öngyilkos lett. A férj ezt nem tudta és akarta megmagyarázni: „Nőm kedvese egyszerre agyonlővi magát. A bolond! Agyonlőni magát, mikor olyan nő szereti az embert, mint az én feleségem; és – ami fő, – minden józan ok nélkül! Ok nélkül mondom, mert ha lett volna rá komoly oka, kedvesének csak tudtára adta volna. Nem tette. Egy szép reggel szíven löve találták szobájában, anélkül, hogy valakinek megmondta volna, miért lett öngyilkossá.”¹¹

A regény címe, amely egy személynév, fókuszként persze ezt az öngyilkosságot állítja a középpontba, s a regény legerjedelmesebb része az, ahogyan Achille, a narrátor frissen szerzett ismerőse, aki Anatole életének a tanúja volt, elmeséli egykori barátjának az öngyilkosságig vezető útját. Ez azonban nem fölösleges keretvé teszi a történet elhangzását lehetővé tevő bevezetést,¹² hanem éppen a narratori pozíciót dinamizáló és értelmező szerepe van. S így a korábban különösebb jelentőséggel nem rendelkezőnek mutakozó, a névtelen narrátort sem érdeklő haláleset is átminősül.

Toldy regényének narrációs bonyolultsága ugyanis poétikai érdekű megoldás, s éppen ennek révén válik világossá, hogy a mű az érzékeny regények szubjektív közlésformákra építő, olykor ezt abszolutizáló narratív szerkezetét értelmezi át. Ez azért is fontos, mert még Németh G. Bélának a maga korában igen fontos Toldy-portréja sem vett figyelembe egyáltalán narratológiai szempontokat, s ezért meglehetősen rigid és rugalmatlan módon tekintette azonosnak a regény címszereplőjének nézetét a regény szerzőjének a véleményével. Ennek sokatmondó jelzése, hogy amikor a regény „meséjét” összefoglalta, akkor csak a regény betéttörténetének a szűzségét mondta föl, s nem is utalt arra, hogy mennyivel bonyolultabb mindez a fabuláris szinten, s a nézőpontok árnyaltsága hogyan

jelenik meg éppen ennek a történetnek a kommentálása és interpretálása során a műben.¹³ Pedig az igazán lényeges írói megoldás, hogy az öngyilkossá váló Anatole döntésének indokait nem egyetlen szubjektív közlésforma kereteiben (napló vagy levél idézése révén) ismerjük meg, hanem egy külső nézőpont beiktatásával, de még ennek a külső nézőpontnak sem adatik meg Anatole sorsának teljes birtoklása. Ezt csakis a regény keretében feltűnő, első számú narrátor rakja össze: róla, akinek még a nevét sem ismerjük, anynyi tudható, hogy magyar, s nem egyvalakitől értesül a történetekről. Maga a férj is elmond neki egy verziót, amely teljesen értetlenül, a lélektani mozgatórugók megismerése nélkül rajzol föl egy eseményort – ennek a lényegét az előbb idéztem; majd maga a narrátor is gondol valamit kezdetben (hogy ugyanis Achille és a feleség között volt valami viszony), s ezt helyesbítendő mondja el a történetet a rezonőr figura szerepét betöltő barát, Achille, aki több ponton Anatole naplóját is megmutatja a narrátornak. Ez így csak látszólag azonos a 18. századból ismerős „talált kézirat” ötletével, bár kétségkívül annak variációjaként is felfogható: a címszereplő szubjektív, az érzelmeiről árulkodó történetvariánsa jelen lesz ugyan a regényben, de nem egyedüli és végleges magyarázatként, hanem alárendelt szerepben, amelyet éppen a többi nézőpont lehetősége árnyal, sőt, időnként érvénytelenít. Toldy el is játszik a nézőpontok ütköztetésével. Kiczenko Judit pontosan leírja a helyzetet: „A különböző beszédeseleményekből kibontakozó variánsok és interpretációk, illetve a napló, a levelek és a zárókeret újságikkészletének összevetése ugyanakkor arról győz meg, hogy senki sem tud mindent, legkevésbé pontosan, hitelesen nem, még Anatole sem.”¹⁴ Erre jó példa Anatole naplójának az esete. A naplóról a férj értelemszerűen nem tudhat, az ott megpendített lélektani folyamatokról sejtelve sincs, de arról sincs értesülése, hogy a férfi halála után Odalie, a szerelem tárgya, elkéri a naplót az azt őrző Achille-től, s nemcsak elolvassa, hanem le is másolja. Ez egy igen intenzív olvasási aktust feltételez. Ami magában rejtje azt is, hogy olyan szempontból ismerheti meg a napló szerzőjét, ahogyan ő sosem láthatta – hiszen innen nézvést az Anatole-tól betöltött társasági szerep és ideológiai pozíció, amely Odalie számára megismerhető volt, csak álca lehetett. Éppen ezért lesz fontos, hogy a regény kerettörténetében a narrátor éppen egy bálon pillantja meg Odalie-t, s róla is ilyen félreértett, külső pozícióból alakítja ki először a véleményét, azaz összetéveszti az alakoskodásra készített helyet és alkalmat a személyiség igazi titkával, s erről majd csak a regény végi konklúzió árulkodik. Ez a situáció párhuzamos azzal, ami Odalie számára adatott meg, amikor Anatole naplójában a férfi mint szenvedő, szubjektív én nyilatkozott meg, olyan nyíltsággal, ahogyan Anatole soha nem tudott szerel-

mével beszélni. S maga Odalie is egy másik értelmezését kapja meg saját viselkedésének, amelyet Anatole – a regényben idézett részekben – többször is kacérságnak fog fel. Mindez azonban csupán felsejlő lehetőség, de nem kifejtett intenció, hiszen a regénynek nem része Anatole teljes naplója, azaz Odalie szembesülésének az élménye és traumája nem ábrázoltatik a szövegben, az olvasó nem láthatja mindazt, amit Odalie elolvasott. Erre a leginkább az a rövid reflexió utal, amelyet Odalie ír oda a tőle lemásolt naplóhoz:

„Te jobban tudtál gondolkozni, én jobban tudtam szeretni. Te bölcs voltál, én csak szerelmes. Ha kevésbé lettél volna előrelátó, még tán boldogok lehetünk volna!

– De hátha nem?

Mégis igazad volt Anatole.”¹⁵

Ezek a sorok arról árulkodnak, hogy Odalie nézőpontja ebből az utólagos pozícióból az Anatole-éhoz hasonlóvá vált – s ez magában hordozza a helyzet feloldásának hasonló módját, az öngyilkosságot is. Innen nézvést tehát már nem lesz meglepő Odalie-nak a regény végén bekövetkező halála sem.

Ha Asbóth regényével kontrasztban olvassuk Toldy művét, akkor még jobban feltűnik a különbség: ott a főhős, Darvady Zoltán nem tudja értelmezni szeretőjének, Mirának a viselkedését, s az egésze csak egy magyarázatot tud kiötlölni, a nyilvánvaló hűtlenséget és megcsalást, de hiányzik onnan az a finom ellenpontozás, amely az *Anatole*-ban következetesen elbizonytalanítja egy ilyen allegorézis lehetőségét. Megadva ezzel Odalie másfajta következetességének a lehetőségét is. Ezért is lehet Anatole és Odalie sorsa párhuzamos, s ezáltal Odalie viselkedése is Anatole-hoz mérhetővé válik: a férfi öngyilkos lesz, s voltaképp az asszony is ezt az utat választja, miután feltűnik előtte a római bálban Anatole barátja, Achille, s ezzel ismét jelenvalóvá teszi korábbi életét – Odalie ezek után egy eksztatikus táncba kezd, ami majd, ahogyan ezt a regény vége feltárja, egy pohár jeges víz felhajtása után egy halálos tüdőlob kialakulásához vezet. Azaz voltaképpen ez is öngyilkosságnak, de legalábbis tudatos önpusztításnak bizonyul, az utolsó tánc pedig, amelynek az elsődleges narrátor is bámuló tanúja lesz, haláltáncnak minősül.¹⁶

Az Anatole naplójában szereplő kérdés („Ah Odalie, daemon vagy-e vagy istennő?”)¹⁷ a mű végén látszólag egyértelműen megválaszolódik. A regény utolsó mondatai ugyanis ezek: „Ah Odalie! nem valál daemon, nem valál istennő. Asszony voltál tetőtől talpig, asszonyi szívvel és asszonyi gyöngeségekkel.”¹⁸ Csak hogy nem szabad elfelejteni, hogy a kérdést a szerelmes Anatole tette föl saját magának, s ő erre nem tudott választ találni, számára tehát nem volt megnyugtató lezárása a kétségeknek. A feloldó minősítés a regény első számú, névtelen narrátorától származik, de ő egészen más pozícióból és egészen más előismeretek

alapján fogalmaz: ő ugyanis nem szerelmes Odalie-ba (bár a nő szépsége őt is megérinti), hanem erre a következtetésre a teljes szerelmi történet megismerése, Anatole öngyilkossága és a nő öngyilkossággal felérő halála után jut. Ez pedig nem tekinthető azon dilemmák feloldásának, amelyek Anatole-t gyötörték. Igaz viszont, hogy a dilemma közösnek mutatkozik a narrátor és Anatole számára: a regény elején, amikor először bukkan föl Odalie alakja, a narrátor hasonlítja Vénuszhoz, azaz éppen ő nevezi istennőnek: „Vonásai nem voltak szabályosak, s az ókori szépségek királynője valószínűleg megtagadott volna vele minden rokonságot; de ha bámuljuk Vénust, melynek szépsége a vonások szabályos tökélyében rejlik, valjon nem kell-e vele egy polcra helyeznünk az oly nőt, kinek szépsége nem a vonások anyagában, hanem az arc szellemében, kifejezésében, a tekintet bájában s mosolya tiszta költészetében vakítólag lép elénkbe?”¹⁹ S a narrátor ezt a hasonlatot folytatta, immár minden feltételeesség nélkül akkor, amikor alig valamivel később a nő utolsó táncáról tudósított, s ennek fényében a korábban idézett mondat minősítése nem véletlen elszólásnak minősíthető: „Úgy nézett ki, mint egy elítélt istennő, ki leszáll a halandók közé, hogy agyontombolja elvesztett életét, – ott forog, táncol és élvez velök együtt és senki sem tudja megérteni, mit érez, mit élvez, minő kábító kéjt merít ő abból, amiben mások csak szórakozást tudnak találni – –”²⁰ Ilyen módon tehát a regényzáróban nem marad olyan jellegű rejtély a nő megítélésében, mint ahogyan ez Asbóth regényében történik, ám ez nem jelenti az Asbóthnál sokkal élesebben felvetődött, de itt is jelenlévő ismeretelméleti árnyalatú probléma kiküszöbölését: hogy ugyanis az ember (jelen esetben egy asszony) személyisége végsősoron feltárhatalatlan és kiismerhetetlen.

Ezen a ponton, közbevetőleg talán érdemes arra is utalni, hogy a nő rejtélyességének a kérdése évtizedek múlva is aktuális írói probléma volt: Füst Milán 1942-es regénye, *A feleségem története* ugyancsak e köré a dilemma köré épült, mi több, poétikai megoldása mintegy folytatja Asbóth és Toldy regényének kezdeményeit, ami közvetve azt jelenti, hogy az érzékenység reprezentatív regényformájának, az én-regénynek az alapproblémáját is. Störr kapitány feljegyzései is egyetlen nézőpont és egyetlen szólam abszolutizálását végzik el, s noha hatástörténeti értelemben vagy intertextuális jelzésként nem nagyon lehet kapcsolatot találni Füst regénye és a most említett irodalomtörténeti előzmények között, a közös poétikai problémából sok párhuzam következik: Störr én-elbeszélése azzal indul, hogy kételkedik a feleségében („Hogy a feleségem megcsal, régen sejtettem.”),²¹ s a regény végére sem jut el semmi bizonyossághoz. Persze, Füst regényének egyik domináns alakzata kezdettől az irónia – ami már abban is megmutatkozik, hogy egy holland hajóskapiti-

tány lesz a narrátora, mintegy komolyan véve a „bolygó hollandi” toposz minden elemét, de a regény számos megoldása és apró mozzanata is idézhető lenne ennek bizonyítására (noha a tölem ismert szakirodalom nem hangsúlyozza kellőképpen Füst regényének eredendő ironikusságát).²² Ebből a 20. századi regényből visszatekintve azonban jobban látszik az a sajátosság, amely Toldy (és Asbóth) regényének az egyik jellemzője: egyikőjük sem kívánja magát az én-elbeszélőt (Asbóthnál ez az egyetlen, Toldynál az egyik, címszereplővé is emelt, domináns narrátor) ironizálni.

Anatole öngyilkosságának a középpontba állítása, vagyis az analitikus regény feltáruló „titka”-ként kezelése előhívja a megítélés lehetséges erkölcsi vagy éppen morálteológiai dimenzióit is. Ez különösen a regény vége felé, Anatole-nak a halálra való készülése alkalmából kap külön hangsúlyt, mert korábban nincs szó Anatole-nak a tételes valláshoz való viszonyáról. Itt viszont a halál előtti egyik levelében, amely Achille-hoz szól (tehát egy szubjektív közlésforma keretében) Anatole hosszan érvel az öngyilkosság indokolt-sága mellett. Ám azt, hogy Anatole ateista, nem maga állítja itt, hanem Achille.²³ Híven a regény korábban már érintett, összetett, de áttekinthető narratív szerkezetéhez, ez sem abszolút érvényű, a végső minősítés bizonyosságát sugalló kijelentés, hanem csupán egyike a regény szólmainak, nem is a narrátor mondja ki, hanem az egyik szereplő, akinek értesülései korábban már korlátozottaknak bizonyultak. S valóban, a regény szövegének összefüggéseiben Anatole-nak a vallás egészével való szembenállása nem igazolható, ez a kijelentés csupán egy olyan, elsietett allegorézisnek tekinthető, amely az egyik, Anatole iránt elfogult, de őt teljes mértékben nem értő tanúnak az osztályozása.

Anatole-nak a levélben megfogalmazott, a vallást érintő passzusai ugyanis sajátos, s azt mondhatni, igen csak bensőséges viszonyról árulkodnak, de nem generálisan minősítik érvénytelennek az öngyilkosságot bűnnek értékelő nézeteket, hanem a vallás – s ezen a ponton fontos rögzíteni, hogy az érvelés alapján ez a katolicizmussal mutatkozik azonosnak – öngyilkos tendenciáit hangsúlyozzák: „Hol itt a logika? Vallástok a halált hídnak tekinti egy jobb, egy tisztább életbe, s ti bűnnek bélyegzitek, ha e hídra mielőbb rá akarunk lépni? Vallástok egekig emeli a keresztyénség vértanúit, pedig kilenc tizedrészők öngyilkos vala, öngyilkos fanatismusból. Vallástok elítéli az öngyilkosságot és csábít rá, midőn az üdv tökélyét a síron túl ígéri!”²⁴

Ez az érvelés – a maga negativitásában – úgy is felfogható, mint az öngyilkosság szakralizálása: a szentség aurájával felruházott személyekre hivatkozás, sőt, magának az üdvözülésnek az öngyilkossággént való felfogása ugyanis éppen nem vallásellenes érvelés. S ez nem is idegen Anatole korábban fölépített jellemétől: az Odalie-val való kapcsolata a szerelem érzését is a szent-

ség szférájába látszott emelni (szemben a korábbi két érzelmi viszonyával), s a személyiségválságot éppen az indukálta, hogy ennek az intenzitásnak a fenntartására és elviselésére érezte kevésnek az erejét.

Ezért is érdemes újragondolni azt a kérdést, amely a korábbi interpretációkba rendre beszüremkedik, s ez magának a szerzőnek a valláshoz való viszonya. A több, egykorúan nagy vihart, mi több, maradandó botrányt kavart röpirat²⁵ ellenére Toldy esetében sem egyszerűen ateizmusról volt szó, hanem az egyház társadalmi intézményeinek és szerepvállalásának a megítélésében elfoglalt radikális álláspont kifejtéséről. Ahogyan ezt a kérdéssel foglalkozó Császtvay Tünde tömören megfogalmazta: „Toldy valójában nem a katolikus felekezetet vagy annak vallási tanításait ellen lépett fel, hanem a katolikus egyház szervezeti megújulását és hatalma visszametszésének, valamint a szekularizációs törekvések elfogadását kívánta.”²⁶ Ezért nem olyan egyszerű a regény és a röpiratok egyszerű egymásba illesztése sem, illetve az utóbbiaknak a rávetítése az előzőre: a regénynek eleve más a poétikai struktúrája, mint az a gondolati szerkezet, amelyet a röpiratokban megfigyelhetni. S ezért nincs igaza Németh G. Bélának, aki az *Anatole* imént idézett, illetve ide most be nem iktatott passzusait egyszerűen a vallásos világnézet elleni állásfoglalásként értelmezte: „Különben ennek a byroniasan sötét, komor tónusú résznek az éle nem az életbe vetett hit, hanem a vallásos erkölcs ellen irányul.”²⁷ Aligha erről van szó. Ezeknek a szövegrészleteknek ugyanis lehetséges másféle értelmezése: az öngyilkosságnak és a szentségnek az egymásba játszatása éppen a tettnek a szentség szférájával való fölruházását állítja nagy erővel, s ez a kinyilvánított ateizmus immanens cáfolatát is magában hordozza. Ne feledjük: az ateizmus tényét nem is Anatole állította saját magáról. Ő csak az öngyilkosság vallás-erkölcsi alapú megbélyegzését minősítette képmutatásnak. Az már más kérdés, hogy Achille ezt kizárólag az ateizmus kategóriájába beillesztve tudta értelmezni...

A politika mint a feloldhatatlan szembenállások tünete szerepel az *Anatole*-ban, s a cselekvényben sokkal inkább ez indokolja, hogy a főhős miért érzi elérhetetlennek a szerelmét, mintsem a metafizikához fűződő viszony (a vallástalanság mint vád) – ez utóbbi csak másodlagosan, már az öngyilkosság megokolásának a problémája kapcsán merül csak föl. A politikai hitvallás, hogy ugyanis Anatole republikánus, azonban folyamatosan jelen van Achille történetvariánsában (bár feltűnő, hogy a regény elején a férj rövid változatában ez említést sem kapott). Mindazonáltal Anatole életének nem része a nézetei miatti kitzasztottság, sokkal inkább a cselekvésképtelenség, a tett előtti folyamatos megtorpanás. Ez persze az önismerettel, s ezzel együtt az identitás bizonytalanságával függ össze. Anatole ennyiben tényleg egy végzetesen pozi-

tivista meghatározottság halójában vergődik: úgy véli, azonos viszonyok ugyanazon reakciókat hívják elő az emberekből, s ha egyszer tanúja volt egy boldog házasságból a nyomorba való jutás történetének, akkor ugyanez vár rá is, ha szerelmével, Odalie-val hasonlóan szorongató helyzetbe kerül – ezt a szituációt korábban sátáni kísértésként írja le a naplójában: „Úgy hát mi vagy, az ördögbe! mi vagy? lépj elő, mutasd meg magadat, hadd szálljak veled szembe, – ne kísérs sátán, – ismerni akarlak ismerni –”.²⁸ Ez az, ami valóban bénítólag hat rá. Noha ennek a felfogásnak a korlátozottságára a nézet kifejtésének feltételezettsége, valamint Achille-nek mint másodlagos narrátornak a kommentárjai is felhívják a figyelmet, tehát aligha tekinthető ez szerzői álláspontnak. A determinisztikusság tehát Anatole korlátozottságában létezik csupán. Nem csoda, hogy a regény elejének az első számú narrátorhoz kötődő iróniája aztán a regény cselekvényének a szintjén is felbukkan: a regényből egyértelműen kirajzolódik, Anatole-nak csak néhány évet kellett volna várnia, hogy mind a császárság megbukjon (a regény jelenidejében ez már múlt idejű esemény), mind ahhoz, hogy a szerelem legfőbb akadályaként tételezett apa is meghaljon. Az érzelmi beteljesülés, azaz az ideál birtoklása tehát igen hamar bekövetkezhetett volna – ám éppen a felvázolt, a címszereplőre érvényes személyiségkép kizárta annak lehetőségét, hogy egy ilyen boldog végkifejlet bekövetkezzék. Anatole nem azért nem tudta elérni a saját ideálját, mert ebben a körülmények vagy a környezete megakadályozták – ezt egyébként a regényben az úgynevezett „politika” világa jeleníti meg, azaz ideológiai kérdések, de Toldy óvakodott attól, hogy Anatole és Odalie apja között bármilyen találkozást vagy éppen nyílt, konkrét vitát ábrázoljon. Toldynál ugyan erős a társadalmi ellentétek hangsúlyozása, ám ezek csak Achille szólamában felbukkanó diszkurzív kijelentések – ezt ugyanis jelenetезve nem ábrázolja a szerző, csak hangoztatja a diametris szembenállást a császárság és a republikanizmus eszméje között. Egy drámaira formált jelenet, egy (akár intellektuális, akár emocionális) összeütközés alighanem győn-gíthette volna az Anatole benső világában megképződő, s valóban áthághatatlanak bizonyuló okot. Toldy feltehetőleg ezért dönthetett úgy, hogy ezt a vonatkozást kihagyja a regényéből. Ideál és valóság dichotómiájának a feloldhatatlansága így csak egy sajátos, nem páros, de egymást követő, egymás miatt történő öngyilkosságban mutatkozhatott meg.

Ennek a poétikának a megvalósulása azonban elképzelhetetlen egy olyan mű előképként való felidézése nélkül, amelyre az *Anatole* akkor is visszautal, ha szövegszerű célzás erre nem is található a regényben. A regény ugyanis több szempontból is Eötvös József *A karthauzi* című regényének az újraírása, s az ott kidolgozott alapszerkezetet és motivációt idézi fel inter-

textuális eszközökkel, ám más poétikai céltételezés érdekében.²⁹

Toldy Eötvös-élménye szempontjából nem meglepő ez a párhuzam. Érdemes felidézni azokat a sorokat, amelyeket egy kortörténeti munkájában szentelt Toldy István az akkor már halott Eötvös József emlékének: „Eötvös egyike volt azon nagy politikai jelenségeknek, kik egy egész kort képviselnek népok történetében. Mint költő és bölcsész, mint ember és államférfi a nemzet szemefénye volt. Évtizedeken át a magyar szabadságmozgalom kiváló oszlopa, egyszersmind összekötő kapocs vala Magyarország s a nyugati civilizáció között. Eötvös alakjában Magyarország európaisága áll personifikálva előttünk.”³⁰ Persze, itt elsősorban Eötvös politikusi érdemeiről és jelentőségéről esik inkább szó, s csak a teljesebb jellemrajz kedvéért vannak utalások az írói életműre – mindazonáltal ez utóbbiak is nyilvánvalóan beszámíthatók az elismerés hőfokába. S noha az *Anatole* kifejtett formában nem idézi meg Eötvös első regényét, a párhuzam a két szöveg között aligha tagadható. A szakirodalom is fölvetette már ezt, bár azért ez nem tekinthető visszatérő és állandó közhelynek: Németh G. Bélánál például erre célzást sem találunk, Kiczenko Judit viszont már szóba hozta ezt. Bár inkább csak említette, de nem értelmezte részletesen, s ezért némileg szűkebb jelentést tulajdonított neki, mint amennyire ez a regényszöveget meghatározza: „Az elbeszélés fikciója szerint egy magyar külföldön hall egy külföldiről szóló történetet, majd annak – felhatalmazással – közreadója lesz. Ez, a meszternek, Eötvösnek szánt hommage teremt kapcsolatot szerkezetileg *A karthausival*, tematikusan pedig a Betty – Hélène párhuzam, melyet némiképp megváltoztat Toldy: Betty köznapiságát Hélène-nek, halálát (hideg vizet iszik, hogy meghaljon) Odalie-nek »adja«.”³¹ Innen nézvést úgy tűnhet, hogy ez csupán tiszteletadás és tematikus összefüggés, pedig itt a mű narratológiai felépítését is befolyásoló intertextuális kapcsolatról van szó.

A karthauzi főhősének, Gusztávnak az életét egy szinte szimmetrikus szerkezet jellemzi: mindkét periódusában egy nőhöz fűződő viszonya határozza meg az életét. Előbb a Júliához való viszony, amelyben saját szerelmét az törri ketté, hogy megtudja: a szeretett nő végig egy másik férfinak, Dufey-nek volt a szeretője – ezt a kapcsolatot szinte szimbolikusan zárja le Júlia eltűnése, amikor kiderül, hogy miközben ő mindent föláldozott ezért a tiltott kapcsolatért, Dufey egyszerűen elhagyja, valamint az, hogy Gusztáv párbajt vív legjobb barátjával, Armanddal, s a párbaj során majdnem halálosnak bizonyuló sebet kap. Gusztáv új élete ezután kezdődik – mintegy sajátos feltámadásként –, s ezután aranyifjává válván, fogadásból csábít el egy tisztalelkű, egyszerű származású lányt, Bettyt, aki a vele űzött csúfos játék kiderülése után eltűnik. Ebben

a második kapcsolatban Gusztáv voltaképpen annak a Dufey-nek a szerepével azonosul, aki első szerelmét tönkretette – ezzel függ össze, hogy a regényben elmarad Dufey részletesebb bemutatása, csupán emelkedésének és családi háttérének legfontosabb elemét tudhatjuk meg, nem pedig belső jellemzés mutatja meg tettének mozgatórugóit. Dufey ugyanis típusként, mondhatni szerepkörként kapja meg a jelentőségét: ő a forradalmak révén felemelkedő karrierlovag tipikus képviselője, az az ember, akinek sikerül kihasználnia amoralitása révén mindazt, ami a regény egyéb szereplőinek az életét tönkreteszi – ám éppen azért nem válik valamiféle ősgonosz intrikus megtestesítőjévé, mert Gusztáv sorsa azt mutatja, hogy ezt a magatartásformát rendkívül könnyű olyasvalakinek is magára vennie, aki ennek morális következményeivel egyébként tisztában van.

Ebben az értelemben a Betty köré épített rész aligha tekinthető „szerkezeti törés”-nek.³² Hatástörténeti értelemben még inkább látszik ez, hiszen jóval Eötvös regényének a megjelenése után is analóg eleme ez több későbbi nagyepikai műnek, ráadásul igen fontos poétikai elemnek tekinthető. Az a megoldás ugyanis, hogy a főhős viselkedésének a változását egy traumából vezessük le, fontos kiindulópontja lett későbbi, jelentős magyar regényeknek, ami egyébként Eötvös regényének tartós hatását is valószínűsíti.³³ Gusztáv sorsának ezt a két, egymástól gyökeresen eltérő fázisát használja föl Toldy regénye alapszerkezeteként a szűzse felépítéséhez, de voltaképpen – egy későbbi példát említve – Ambrus Zoltán *Midás királyában* (1891–1892) is hasonló megoldás figyelhető meg, csak ott nem egy megcsalás miatt, hanem szerelmének halála miatt lesz a főhős, Bíró Jenő a harmadik rész elejére teljesen új, cinikus és könnyelmű figura, hogy aztán ő is egy látszólag boldog (valójában, a férj oldaláról inkább érdekezérelte) házasság után az öngyilkosságot válassza. Visszatérve azonban az *Anatole*-hoz: Toldy regényében a – nyilván – Eötvöstől kölcsönzött szerkezet több ponton is magában foglal ráutalásokat (és elteréseket) *A karthauzitról*.

Ilyen mindkét regény francia környezetben való megmutatkozása is. Toldy éppúgy, mint Eötvös, francia szereplőkkel operál (bár Toldynál a névtelen narrátor jelzeten magyar) – csak hogy jelentős különbség van aközött, hogy Eötvösnél a forradalmak és restauráció közti hullámmás, s ezért a rendszerváltozásokhoz való alkalmazkodás a főhősök alaptapasztalata, míg Toldynál a moccanatlannak látszó császárság állapota.

S ez sem véletlen. *A karthauzi* azért szentel külön figyelmet a francia történelem utóbbi fél évszázadának, a francia forradalomtól a Napóleon uralmán át a restaurációig és az 1830-as forradalomig ívelő periódusnak, mert a történelem menetéről kialakított képéhez éppen ez az időszak szolgált látványos példaanyagot.

Hiszen a szereplők élete ezekhez a gyors, földrendészerű változásokhoz (forradalmakhoz és visszarendeződésekhez) méretik hozzá, s ezeket – részben narrátori szólamként, részben a szereplők megnyilatkozásaiban – esszéisztikus betétekben is reflexió tárgyává teszi. A forradalom lehetséges hatásának olyan aspektusa nyílik meg így az ábrázolás számára, amely a magyar történelem vonatkozásában nem lenne megoldható: a regényben ugyanis az válik alapproblémává, hogy a forradalom előidézte társadalmi változások mennyiben teszik lehetővé az egyéni boldogságot, s a nagy és állandósuló történelmi megrázkódtatások milyen feldolgozhatatlan tudati, mentális, érzelmi hatásokat okozhatnak. Eötvös regénye ebből a szempontból az egyéni érzelmek és az erkölcsre apelláló életstratégiák kudarcát konstatálja. Ennek az ábrázolását a regény készülésekor pilanatában a magyar történelem még nem kínálta föl.

Egészen más volt a helyzet azonban Toldynál, az 1870-es évek elején. Csakhogy neki egy olyan korszak ábrázolására volt szüksége, amely kiépültnek és változhatatlannak mutatkozott, s amelyben semmi megalapozott reménye nem volt bármiféle módosulásnak. A helyzet így viszont már kísértetiesen hasonlóan mutatkozott ahhoz, amit az 1830-as években Eötvös tapasztalt: egy ilyen életérzést kortársi tapasztalatként nem lehetett magyar kolorittal hitelesen megjeleníteni – viszont ismét kínálkozott a francia miliő igénybe vétele. Anatole öngyilkosságig elvezető életcsödjé így lehetett egy nemzedéki életérzés megfogalmazása úgy, hogy lehetetlenné tette a társadalmi célzatosságot mint olvasói stratégiát.

A nem jelzett intertextuális kapcsolat teszi még inkább sokatmondóvá a regény lezárását is. A főhős öngyilkossága fontos ellenpontot képez a mintának tekintett *A karthauzival* – ott éppen az Istennel való megbékélése és a bűnbocsánat a nyugodt halál feltétele. S Gusztáv maga természetesen nem is lesz öngyilkos. Eötvös regényében is jelen van azonban a saját élet kioltása mint egy életválság megoldásának az eszköze (Gusztáv tanúja lesz Arthur öngyilkosságának) – tehát ezen a ponton Toldy nem egyszerűen eltér Eötvöstől, hanem az ott jelen lévő elemeket kombinálja össze. Annál is inkább, mert az öngyilkosság közvetlen visszautalás az érzékenységnek arra a regényhagyományára, amelyet Eötvös maga is folytat és átértelmez: gondoljunk csak Goethe *Az ifjú Werther szenvedései* című regényére. Toldy regényét erős – közvetlen és áttételes – szálak kötik a 18. század végének reprezentatív regényműfajához, a levélregényhez. Ezt ugyan már érintettem a szubjektív közlésformák alkalmazásánál is (az *Anatole*-ban a levelek idézése éppúgy megfigyelhető, mint a főhős naplórészleteinek a cselekvényt alakító jelenléte), ám nemcsak erről van szó. Ezek az alakításmódok alárendelődnek egy más jellegű narrációnak, amelyik nem in-

nen, a szubjektum oldaláról kívánja ábrázolni a főhős halálba érésének a folyamatát, s mivel ez az újonnan kialakított, több nézőpontúvá alakított, csak kiindulásában az érzékenység jegyeit felhasználó szövegépítkezés erre lehetőséget ad, beleépülhet a regénybe egy páros pusztulás képze is. Tehát az, amivel a 18. század végének regényei – narrációs technikájukból következően – nem boldogulhattak, Toldy más hangsúlyokra épülő epikájában megvalósulhatott: nem kizárólag a másik fél miatt bekövetkező halált tudja ábrázolni, hanem a szerelem mindkét ágensének a másik miatt bekövetkező megsemmisülését.

Egy korábbi regényszerkesztési módnak ez az újraértelmezése, amely éppúgy kiterjed Eötvös regényére, mint ahogy a *Werther* is, egyfelől erősen őrzi az érzékenység hagyományát, másfelől viszont tovább is építi azt. S ez általánosabb jelenségként is méltó a figyelemre. Az 1870-es évek epikai kísérletei közül hasonló figyelhető meg egy, a Toldyéhoz a leginkább hasonló regény esetében is: Asbóth *Álmok álmodója* című regénye ilyen módon viszonyul Kemény Zsigmond *A szív örvényei* című elbeszéléséhez.³⁴ Mindkét esetben egy előző nemzedék reprezentatív műve jelenti a kiindulópontot, s az így létrejövő intertextuális kapcsolat az új művek értelmezésének is fontos eszköze lehet.

Toldy István *Anatole*-ja esetében ez a fajta viszony Eötvös regényéhez kiegészül még egy fontos dimenzióval: ahogyan ez a 19. század végének magyar regényeiben többször is megfigyelhető, mitológiai utalások teszik teljessé a regények allúziós technikáját. Az, ahogyan Eisemann György annak idején a századforduló prózaepikájának a Midász-mítoszhoz való kapcsolatát feltérképezte (s ebben egy rövid utalás erejéig még Toldy regényét is szóba hozta),³⁵ a felhasznált

irodalmi és kultúrtörténeti hagyomány rétegzettségére világított rá. S ennek persze van nyoma az *Anatole*-ban is: Kiczenko Judit joggal tett kísérletet arra, hogy megragadja és értelmezze a regény névadásában és ábrázolásmódjában bennerejlő mitológiai jelentésárnyalatokat, bár elemzésének ez a része jóval kevésbé szerves és meggyőző, mint korábban idézett narratológiai vizsgálatai.³⁶ Meglehet azért, mert az *Anatole*-ban ez mégiscsak inkább sporadikusan, s nem átgondolt struktúrával van jelen. Ennél sokkal jelentősebbnek érzem az Eötvös regényére való ráutaltságát, amely az elbeszéléstechnikában is komoly nyomot hagyott. S amely még ott is megmutatkozhatik ellenpontként, ahol egyébként Eötvös regényéhez képest ismeretlen területre lép: Eötvös például egyáltalán nem kezelte még csak árnyalatnyi iróniával sem a saját hőseit, miközben Toldy – ahogy erről már volt szó – rögtön a regény kezdetén megnyitja az ironikus távlat lehetőségét is. Igaz, nem megy el odáig, mint jeles kortársa, Arany László, aki szintén egy nemzedéki közérzet ábrázolását valósítja meg saját verses regényében, *A délibábok hőseiben*, s aki az egész művet egy ironikus világképbe ágyazva építette fel (s ezért aztán nem is volt szűksége az érzékenység regénytradíciójának a felidézésére, csak az eszmény és valóság állandó szembesítésére).³⁷ Toldy persze más utat választott. Nála a regény elején felvázolt „rejtély”, Anatole öngyilkossága, a történet egészének feltárulása után megőrizte a méltóságát és az elégikusságát, s ezt a hatást még inkább elmélyítette Odalie csak jelzett, de nem ábrázolt halálának a ténye. Ám az tagadhatatlan, hogy az irónia árnyalatának közelkerülése ehhez a történethez éppúgy az érzékeny regényszerkezet átértelmezésének az eszköze, mint ahogy az *Anatole* számos egyéb poétikai megoldása. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Toldy regénye először 1872-ben jelent meg: Toldy István, *Anatole: Regény*, Pest, Ráth Mór, 1872. Volt egy második kiadása 1878-ban, szintén Ráthnál, majd 1906-ban kiadták Mikszáth Kálmán előszavával a tőle szerkesztett sorozatban (Magyar remekírók képes kiadása).
- 2 Toldy István, *Anatole* = Toldy István válogatott művei, a szövegeket válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Kiczenko Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002 (Kötelező ritkaságok), 53–176.
- 3 Eisemann György, *Utószó* = A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX–XX. század fordulójának magyar prózájában, szerk. Eisemann György, Bp., ELTE XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 1998, 177–178. Az idézet: 178.
- 4 Asbóth János, *Álmok álmodója*, kiad. Bundula István – Kovács Zoltán, bevezető tanulmány Németh G. Béla, Bp., Szépirodalmi, 1990.; Régi magyar regények II. (Asbóth János: *Álmok álmodója*; Reviczky Gyula: *Apai örökség*; Tolnai Lajos: *A sötét világ*), kiad. Szilágyi Márton, Bp., Unikornis, 1994 (A magyar próza klasszikusai 20.); Asbóth János, *Álmok álmodója* = Asbóth János válogatott művei, kiad. Kiczenko Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002 (Kötelező ritkaságok), 77–186.; Asbóth János, *Álmok álmodója*, kiad. Szilágyi Márton, Bp., Osiris, 2008 (Osiris diákkönyvtár).
- 5 Németh G. Béla, A próza zeneiségének kérdése: Asbóth János regénye, az *Álmok álmodója*, MTA I. Osztályának Közleményei, 13. évf. (1958), 1–4. szám, 355–392.
- 6 Mint például Szajbély Mihály, Asbóth, az *Álmok álmodója* és Schopenhauer = Uő., *Álmok álmodói: Irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1997, 83–121. [a tanulmány először 1995-ben jelent meg folyóiratban]; Gergye László, A magyar művészregény kezdete: Asbóth János álmjai, *Világosság*, 37. évf. (1996), 5. szám, 48–64.; Lappints Eszter – Palkó Gábor, „Anyám, az álmok nem hazudnak...” (Asbóth János: *Álmok álmodója*), *Iskolakultúra*, 6. évf. (1996), 8. szám, 76–86.; Takáts József, A kötelességeszme regénye (Asbóth Já-

- nos: Álmodó), Holmi, 8. évf. (1996), 8. szám, 1123–1134.; Milbacher Róbert, „valamit jelenteni akartam” (Asbóth János: Álmodó), Alföld, 49. évf. (1998), 1. szám, 53–69.; Pozsvai Györgyi, Visszanéző tükörben: Az *Álmodó* ezredvégi olvasata, Bp., Argumentum, 1998.; Szajbely Mihály, Asbóth, az *Álmodó* és (most) Wim Wenders = Kolligátum: Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére, szerk. Devescovi Balázs – Szilágyi Márton – Vaderna Gábor, Bp., Ráció, 2007, 388–403.; Baranyai Zsolt, Az első magyar szecessziós regény (Asbóth János: Álmodó) = Médiuumok, történetek, használatok – Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbely Mihály tiszteletére, szerk. Pusztai Bertalan, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012, 191–203.; Lőrincz Anita, Asbóth és Schopenhauer, Irodalomismeret, 23. évf. (2014), 2. szám, 80–91.; Lőrincz Anita, A klasszikus eszmény regénye (Asbóth János: Álmodó), Bp., EditioPrinceps, 2016.
- 7 Kiczenko Judit, A lefokozás, a kifordítás, az egybejárás regénye (Toldy István: Anatole) = A kánon peremén: Az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX–XX. század fordulójának magyar prózájában, szerk. Eisemann György, Bp., ELTE XVIII–XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, 1998, 98–114.; Kiczenko Judit, Utószó: Egy arcél a „szárazra vetett albatroszok” regényéből – Toldy István = Toldy István válogatott művei, a szövegeket válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Kiczenko Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002 (Kötelező ritkaságok), 271–294.
- 8 Harkai Vass Éva, A művészregény a 20. századi magyar irodalomban, Újvidék, Forum, 2001, 88–90.
- 9 Szilágyi Márton – Vaderna Gábor, Ideál és való ellentéte (Toldy István: Anatole; Asbóth János: Álmodó) = Magyar irodalom, főszerk. Gintli Tibor, Bp., Akadémiai, 2010 (Akadémiai kézikönyvek), 576–580. A fejezet Vaderna Gábor munkája.
- 10 Kiczenko Judit i. m. (1998) 101–102.
- 11 Toldy István i. m. (2002) 59.
- 12 Császár Elemér vélekedett így: Császár Elemér, A magyar regény története, Bp., Pantheon, 1922 (A Pantheon ismeretára), 284.
- 13 Németh G. Béla, Toldy István (1844–1879) = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig, szerk. Sötér István, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története IV.), 483–492. Különösen: 488–489. Ennek az eljárásnak a problematikuságára, igen finoman és csak általánosságban, Kiczenko Judit is felhívta a figyelmet: „Ezért lehet téves minden olyan olvasat, amelyik egyértelműsítve Toldy programjáról, Toldy ateizmusáról, Toldy determinista felfogásáról stb. beszél e mű kapcsán, hiszen a meg többszörözött elbeszélők, a nézőpontok polimodalitása, a perspektíva- és hangnemváltások arról tudósítanak, milyen nehéz, ha nem lehetetlen, a megnevezés, a meghatározás, az állítás.” Kiczenko Judit i. m. (1998) 106.
- 14 Kiczenko Judit i. m. (1998) 102–103.
- 15 Toldy István i. m. (2002) 174.
- 16 Ezt Kiczenko Judit fogalmazta meg így: Kiczenko Judit i. m. (1998) 112–113.
- 17 Toldy István i. m. (2002) 131.
- 18 Toldy István i. m. (2002) 176.
- 19 Toldy István i. m. (2002) 61.
- 20 Toldy István i. m. (2002) 63.
- 21 Füst regényének hetedik kiadását használtam: Füst Milán, A feleségem története, 7. kiadás, Bp., Magvető, 1993, 11.
- 22 Schein Gábor nagyívű elemzése ugyan egy ponton kijelenti: „Maga a regény láthatóvá teszi elbeszélőjének vakságát, és ennek köszönheti alapvetően ironikus jellegét.” Schein Gábor, Füst Milán, Budapest, Jelenkor, 2017, 522. Ám ez itt sem válik az elemzés meghatározó szempontjává.
- 23 „De Anatole atheista volt.” Toldy István i. m. (2002) 174.
- 24 Toldy István i. m. (2002) 167.
- 25 Toldy István, Elmélkedések az egyházreformról: Az 1848-i törvények és a Katolikus Egyház Magyarországon (Egy ultramontán papnak ajánlva), Lipcse, Köhler K. F., 1868.; Uő., A katolikus egyházi autonómia veszélyei, Pest, Heckenast, 1870.; Uő., A jezsuiták Magyarországon és egybeült: A Jézus-Társaság szervezetének, tanainak, s működésének ismertetése és a jezsuita-kérdés Magyarországon, Bp., Aethnaeum, 1873.
- 26 Császár Tünde, Aki nem dobott cukkedlit a katolikus papoknak: Toldy István politikai vallásháborúja a 19. század utolsó harmadában = Uő., Erő tér erő: Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében, Bp., Ráció, 2017, 303–343. Az idézet: 330.
- 27 Németh G. Béla i. m. (1965) 490.
- 28 Toldy István i. m. (2002) 144.
- 29 A regény első változatának modern, bár nem kritikai igényű kiadására egyetlen példa van: Eötvös József, A karthauzi, s. a. r és utószót írta Gángó Gábor, Bp., Unikornis, 1996 (A magyar próza klasszikusai). A regény címét is ennek a kiadásnak a nyomán adom meg. A regény eredeti változatának és későbbi átdolgozásának a filológiai kérdéseiről lásd Gángó Gábor, Megjegyzések Eötvös József *A karthauzi* című regényének szöveggyománjáról = Visszapillantó tükör: Tanulmányok Lukács Sándor 75. születésnapjára, szerk. Kerényi Ferenc – Kecskeméti Gábor, Bp., Universitas, 2000, 160–166.
- 30 Toldy István, Öt év története 1867–1872, Új kiadás, Bp., Ráth Mór, 1891, 199.
- 31 Kiczenko Judit i. m. (1998) 108.
- 32 Ennek értelmezésére lásd még Veres András, Eötvös *Karthausija*: a kiábrándulás vagy a kibontakozás regénye = Uő., Távolodó hagyományok: Irodalom- és esztétorténeti tanulmányok, Bp., Balassi, 2003, 27–28.
- 33 A regény egykori népszerűségére vonatkozó, szórt és közvetett adatokat lásd Szilágyi Márton, Önösség és áldozat (Eötvös József: A karthauzi) = Uő., Hagyománytörések: Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmából, Bp., Ráció, 2016, 86–91.
- 34 Erről Pozsvai Györgyi i. m. 144–165.
- 35 Eisemann György, Midász a századfordulón = Uő., Ősformák jelenidőben, [Bp.], Orpheusz, 1995, 39–59. Az *Anatole* említése: 47.
- 36 Kiczenko Judit i. m. (1998) 110–113.
- 37 Ennek kapcsán lásd Z. Kovács Zoltán, Verses regény, humoros etika: *A délibábok hőse* értelmezésének etikai összetevőiről, It, 89. évf. (2008), 1. szám, 52–70.

Szilágyi Márton 1965-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, az ELTE Bölcsészkarán a 18–19. századi tanszék vezetője. „*Miért én életem, az már dúlva van?*” *Vörösmarty-tanulmányok* című kötete 2021-ben jelent meg a Pesti Kalligramnál.

SZOCIOGRÁFIA és/vagy TALÁLT TÁRGY?

Tar Sándor *Tájékoztató* című szövegéről

Tar Sándor legelső megjelent szövege a későbbi recepcióra nézve meghatározó jelentőségű, sokan és sokáig ugyanis az író teljes pályáját (de az első néhány kötetet mindenképp) a szociográfia felől vizsgálták, így az a Tar-szövegekről folyó diskurzus egyik alapfogalmává vált. A *Tájékoztató* című szöveg a *Mozgó Világ* szociográfiai pályázatára született, és el is nyerte a megemelt első díjat. Az 1976-ban keletkezett írás végül a cenzúra miatt nem jelenhetett meg a folyóiratban, de Kenedi János szerkesztette *Profil* című szamizdatban helyet kapott, majd az 1989-es Tar-kötetbe (*Miért jó a póknak?*¹) is belekerült, ekkor már *Lehetőség* címen. A harmadik megjelenés a debreceni Déri Múzeumhoz kötődik, 2017-ben fényképekkel illusztrált, látványos, albumszerű könyv alakjában adták ki, tanulmányokkal, Tar naplójegyzeteivel, *Szőke város* című 1969-es versével és fotókkal kiegészítve. A *Tájékoztató* vizsgálata azért különösen fontos, mert a pályakezdés, az irodalomba való belépés, a viszonylag kései indulás (Tar Sándor 35 éves a megjelenéskor) szövegének (újra)értelmezése, különböző dimenzióinak feltárása a teljes életműnek is új értelmezési irányokat jelölhet ki, kiegészítheti a domináns és kissé leegyszerűsítő (noha semmiképpen sem félreértésen alapuló) alapszólamot.

Az író 1967 és 1970 között egy drezdai gyárban (WEB Trafo- und Röntgenwerk) betanított munkás, majd 1975 szeptemberétől 1976 szeptemberéig ugyanitt otthonnevelő, aki az NDK-ban foglalkozta-

tott magyar munkások szállóin igyekszik rendet tartani és valamiképpen nevelni az ott élőket, például kultúrprogramok és közösségépítő összejövetelek segítségével. A közel négy év tapasztalatai alapján írja meg tárgyalt szövegét, melyben a munkásotthoni körülmények, az NDK-ban dolgozó fiatal magyarok helyzete kerül a középpontba. Az ottani élet- és munkakörülményeket első kézből ismerő szerző láthatóvá teszi a borzalmas állapotokat, az agressziót, az erőszakot, az alkoholizmust, az igénytelenséget, a bűncselekményeket, a depressziót, a sorozatos nemi erőszakot, egyszóval azt a deviáns életformát, amit a nagy reményekkel külföldre induló, többségében huszonéves fiatalok éltek. Tar Sándor a hivatalos propaganda ellenében tárja fel a valós körülményeket, címének megfelelően tájékoztat, reális képet akar a helyzetről, miközben a hivatalos ideológia minden lehetséges módon éppen elfedni igyekszik azt. (Írása éppen ezért is nem kerül el a cenzúra figyelmét.)

A *Tájékoztató* a legtöbb recenzió és tanulmány szociográfiként tárgyalja, a kritika alapvetően megegyezik ebben, még ha vannak is olyan megjegyzések, melyek szerint az író kiválóan mossa egybe a szépirodalom és a szociográfia műfaját, eldönthetetlené téve, hogy irodalommal vagy egy szociológiai/újságírói műfajjal áll-e szemben az olvasó. Lakner Lajos a 2017-es kiadás bevezető tanulmányában (melynek már címe is a műfaji eldönthetlenségre utal) „szociografikus írásnak”², Weiss János „kritikai leleplező szociográfia-

ának”³ nevezi, Kálai Sándor pedig elsődlegesen „irodalmi szociográfiaként”⁴ határozza meg. Darvasi Ferenc kritikájában⁵ felveti, hogy nem képes irodalomként olvasni a szöveget („Magam nem tudtam másként olvasni, mint szociográfiaként.”⁶), mely erős korlátokkal tekinthető csak szépirodalomnak.

Nemcsak a különböző irodalomtörténések, kritikusok explicit megállapításai, de a szöveg megjelenésének körülményei is magukban hordják az elsődleges szociográfiai értelmezést. A *Tájékoztató* eleve egy szociográfiai pályázatra készült, majd az, hogy nem engedték kiadni, szintén a szociográfiai értelmezést erősíti, hiszen a szöveget nem fikcióként, hanem egyértelműen valóságként értelmezték. A *Miért jó a póknak?* kötetbe való felvétel azonban mintha a szépirodalom felé billentette volna a mérleget. A Déri Múzeum nagyalakú kiadványa kidolgozottság és esztétikum szempontjából a műalkotásként, azaz szépirodalomként való értelmezést implikálja (a borítóterv, a grafika Vízvárdi András munkája), de a *Tájékoztatót* körülvevő szöveg-tenger (a kötetnek csak egy kis része maga az első Tar-szöveg), a naplórészletek, levelek, jegyzőkönyvek, beszámolók közreadása mind a szociográfiai olvasatot erősítik, hiszen valóságos dokumentumokkal, fotókkal bástyázzák körül az írást. Tar Sándor maga is érinti a szociográfia problémáját, a *Tájékoztatót* szociográfianak nevezi, és olvas is szociográfiaikat, de Károlyi Csabával készített 1999-es interjújából⁷ az derül ki, hogy maga sem pontosan tudja, mit jelent a műfaj: „Sejtetem nagyjából, mi a szociográfia, de azt nem tudtam, hogy mi az – lehet, hogy most sem tudom pontosan. De amit leírtam, gondoltam, talán belefér ebbe a műfajba...” Rádásul ugyanebből a beszélgetésből az is kiderül, hogy Tar Sándor a műfajt elég szabadon kezeli, és egyértelműen a fikció felé tolja el: „...az általam olvasottak nyomán úgy éreztem, hogy eléggé tág teret ad az írónak ez a műfaj, tehát lehet itt egy kicsit kalandozni, lehet dolgokat kitalálni is, nem kell riportszerűen mindent feldolgozni.”

Látható, hogy az elsődleges értelmezés szociográfiként tekint a szövegre, ugyanakkor többekben is felmerül, hogy nem lehetséges azt egyetlen (és egyébként nagyon nehezen körülhatárolható) műfaji kategóriába besorolni. Lakner már említett tanulmányában más értelmezési irányokat is kijelöl: „A *Tájékoztató* olvasható tehát szociográfiként, metaforikus önvallomásként és az emberi kapcsolatok hiányáról, a végzetes egymás mellett élésről, az önreflexió hiányáról számot adó írásként is.”⁸ Sinkovics László írása⁹ pedig még erőteljesebben veti fel, hogy a szociografikus felszín mögött talán még egyéb, vizsgálatra érdemes sajátosságok rejtőzhetnek: „...mert a felszíni struktúráján szociográfiként megjelenő szöveg valójában olyan narratív és retorikai stratégiákat alkalmaz, amelyek meglehetősen problematikusá változtatják ezt, de árnyalhatják

az élet és életmű egymásba játszhatóságának lehetőségeit, illetve a referencialitás és szövegszerűség kérdéseit más szövegekben is.”¹⁰

A szociográfia a társadalomtudomány „műfaja”, olyan szöveg, melynek célja valóság leképezése, annak feltárása – egyértelmű, szabatos definíciója azonban nincs. A magyar szociográfiai hagyománynak két nagy fénykora van a huszadik században, az első a harmincas években, a falukutató mozgalmakhoz kapcsolódó időszak, a „hősor”, az irodalomtörténetben is számontartott (és ez már önmagában jelzi nemcsak Tar szövegeinek, hanem a szociográfia műfajának problematikusságát, átmenetiségét) nagy művek időszaka. Ekkor született többek között Illyés műve *A puszták népe*, Nagy Lajostól a *Kiskunhalom* és Féja Géza jól ismert szövege, a *Viharsarok* is. A hetvenes évek a következő nagy időszak, a szociográfia reneszánsza, a Berkovits György által szerkesztett *Folyamatos jelen* című antológiában olyan szerzők írásai jelennek meg, mint Csalog Zsolt, Kőbányai János, Hajnóczy Péter és Tar Sándor. Nagyon érdekes, hogy Hajnóczy *Az elküldött* című szociográfiája ebben a kötetben éppen Tar *A 6714-es személy* című elbeszélése mellé kerül, holott a két szerzőt alapvetően két teljesen más hagyományhoz kötik: míg Hajnóczyt a szövegirodalom egyik korai képviselőjének, addig Tart, épp ellenkezőleg, a realista kódhoz való visszatérés emblematikus írójának tartják. A szociografikus értelmezés persze egyáltalán nem alaptalan, véleményem szerint nagyon is releváns interpretáció, hiszen a *Tájékoztató* valóban egy jól kö-

rülhatárolható társadalmi csoport életmódját mutatja be tényszerű módon, dokumentumok, interjúrészletek felhasználásával. Képviseletet igyekeznek elrejteni az emberek előtt, vagy legalábbis a valóságtól eltérően kommunikálni helyzetüket az állami propagandában.

Bár az elsődleges értelmezés továbbra is a szociográfia felől kell, hogy megközelítse a szöveget, hasznos lehet foglalkozni olyan értelmezésekkel is, melyek nem a valóság, a szociológia tudományos nézőpontja felől közelítenek hozzá. Tar valószínűleg nem csak társadalmi küldetésstudatból ír, megszólalásából és korai, hetvenes években keletkezett verseiből is nyilvánvaló, hogy írni akar, erőteljes írói ambíciókkal rendelkezik. Ezt a célját talán leginkább a szociológia irányából tudja teljesíteni, hiszen jól ismert, hogy sokáig kívül esik az úgynevezett értelmiségi, művész körökön, gyári munkásként éli mindennapjait¹¹. Egyébként pedig a szövegek erejét és hatását is egyrészt abból a jótékony feszültségből meríti, mely abból adódik, hogy a szociográfia és a szépirodalom határmezsgyéjén mozog. Mindezek ellenére azért fontos, hogy a *Tájékoztatóban* a szociográfia mellett más dimenziók is láthatóvá váljanak, mert az életmű egyik kiemelt pontjáról, kezdetéről van szó, ahonnan a későbbi szövegek is interpretálódnak, így akár azok értelmezési kereteit és bejáratott ösvényeit is kiszélesítheti, ha erre a korai művére nem csupán mint szociográfiára tekintünk, és a korai Tar-kötetekben sem csupán a szociográfiai vonulatot keressük.

A több mint száz darab, számozott szövegdarabkából felépülő szövegtest alapvető szervezőelve a radikális mellérendelés¹², jegyzőkönyvekből, levelekből, interjúkból vett idézetek egymás mellé helyezése, egyfajta montázs technika alkalmazása. A legkülönfélébb alanyok (orvos, munkás, otthonnevelő, diszkótulajdonos stb.) által elbeszél, leírt szövegfosztlányok mindegyikéhez más perspektíva tartozik, egyik szövegtöredék sem emelkedik a többi fölé, ráadásul ezeket a szövegszilánkokat nem fogja össze egy jól körvonalazható elbeszélői keret, olyan narrátor, aki értelmezné ezeket az egymás mellé szórt fragmentumokat. Tar elbeszélője néma, nincs önálló hangja, nem is reflektál a leírtakra. Szóban elhangzott és lejegyzett, valamint eleve írott dokumentumokból összeállított szövegvalkádót hoz létre, átengedi magán az összes hangot, de ő maga nem bírható szóra, egyedül az elrendezés aktusában érhető tetten. Töredékekből építi fel a szöveget, mely sokkal inkább dokumentumok összessége, mint klasszikus értelemben vett fikciós irodalom. Nem történetet, még csak nem is történeteket mond el, hiszen épp az a lényege, hogy *nem mond semmit*, csak felsorakoztat eleve kész dokumentumokat, interjúrészleteket (ezeket az interjúkat persze nagyrészt maga a szerző készíti, de ennek nincs igazán sok köze az elbeszélőhöz),

nem elemez, nem interpretál, nem reflektál. Mindössze annyi szervezőelvet érvényesít, hogy a részleteket valamiféle időrendiséget követve tárja fel – a munkások kiutazásával kezdődik, majd az NDK elhagyásával végződik az írás. Az értelmezés nélkül az olvasó elé zúdított szövegdarabok más-más nyelvi regiszterhez igazodnak, az interjú és a leírt részletek az élő megszólalások, az élőbeszéd szerkesztetlenségét, az írott dokumentumokból vett darabok (ezek mindegyike idézőjelben van) jó része a Kádár-korszak hivatalos nyelvét idézik. Az alapvető kronologikusság mellett a montázs technika a legszembetűnőbb: a meglévő elemekből való építkezés, a „hozott anyag” újrendezéséből adódó jelentéstöbblet megképződésére láthat példát az olvasó. Az egymás mellé állított részletekben gyakori az ismétlődés (hiszen az NDK-beli munkáséletnek megvoltak a visszatérő, nagyon jellemző élethelyzetei), és ez egyfajta dinamikát, ritmust kölcsönöz a szövegnek. Mindegy, kinek a nézőpontjából szembesülünk egy történettel, annak a centruma nagyjából ugyanaz lesz (alkohol, erőszak, agresszió, igénytelenség), és ezek egymásutánisága egyre erőteljesebbé teszi a hatást.

Az összerakás, összeszerelés gesztusában az ismétlődés uralkodik, különböző variációkban, más-más perspektívából, de rendre ugyanaz tér vissza, a szöveg mégsem válik monotonná, éppen a megszólalás módok, a beágyazott szövegtöredékek különbözősége miatt. Mindössze három szövegdarab lóg ki jelentősen ebből a montászból, ezek pedig nem véletlenül kerültek kezdő és záró pozícióba. A legelső szöveg, a címlet is (részben) megmagyarázó bevezető a *Tájékoztató* című írás, melynek feladata, hogy felvilágosítsa a Kelet-Németországba indulókat a rájuk váró lehetőségekről, állapotokról. A hivatalos álláspont, a tájékoztató szórólapocsként természetesen nem vesz tudomást a valódi állapotokról, így kiemelése a szöveg elejére kizárólag ironikusan értelmezhető. A másik paratextus nem mondandója tartalmában, sokkal inkább formáját, stílusát tekintve tér el a szöveg többi részétől. A népdalszerű idézet mind a hivatalos kádári nyelv, mind a melósok beszédmódjától eltér: „Indulok ködös messzeségbe / Gyönyörű istentelenségbe / Csattog a kegyetlen távol / Valaki kereszetet ácsol”. A bibliai értelmezést, Krisztus szenvedéstörténetét is az interpretációhoz kapcsoló kis szöveg az otthontalanság, a hazától való távolság problémáját veti fel hangsúlyosan, és bevezető helyzete előrevetíti az idegenbe szakadt vendégmunkások alapvető léhelyzetét is. Mindkét bevezetőként szolgáló paratextus (ha funkciójuk eltér is) azt támasztja alá, hogy tudatos szerkesztői munka eredménye ez az elsőre pusztán egymás mellé helyezett szövegdarabokból építkező írás. A záró sorok („éhezek messze utak reménytelen céltalanságára / a bizonytalanságra / éhezek az éhezésre / szomjazok a szomjúságra...”) líraisága szépen keretezi a teljes szöveget és a remény-

telenség, bizonytalanság alapvető léthelyzetként való értelmezését erősítik fel. Ez a bizonytalanság és céltalanság, reménytelenség tökéletes metaforája a szövegben megjelenő vendégmunkások NDK-beli életének.

Ennek a céltalanságnak, kaotikusságnak (melyben rendet legfeljebb a megérkezés és elutazás végpontjai jelentenek) strukturális szinten megjelenő metaforája lehet a Tar-szöveg alapvető rendezetlensége. Az egymásutániség, az egymás mellé helyezett szövegek az egymás mellé növe, célt vagy haladási irányt nélkülöző napok értelem nélküliségét tükrözik. De a montázs technika ezen kívül akár az avantgárd felé is mozdíthatja az interpretációt, még akkor is, ha az avantgárdnál és a szociográfiánál valószínűleg kevés dolog esik távolabb egymástól az irodalmi tudatban. A szövegdarabok akár a „talált tárgy” (objet trouvé) irodalmi jelentésének is megfeleltethetőek. Nagyon jó példa erre a *Tájékoztató* IV/17. szövege, mely nem más, mint egy munkások által hátrahagyott lakásról készített leltár¹³. A leltár hivatalos, jegyzékszerű és objektív kimutatás, leíró „műfaj”, mely abszolút tárgyilagosságra törekszik, ebben a kontextusban mégis egész más-hogyan viselkedik, egyértelműen irodalmi szöveggé válik, megtelik metaforikus jelentéstartalommal: „A kis szobában a lakók meztelen fotói a falon, amint éppen fecskendőt szűrnak magukba, lehuny szemmel, körtöttük primitív, dilettáns rajzok erotikus tartalommal, a plafonon lábnyomok vörös festékkel, a sarokban egy kétméteres magyar zászló, előtte egy farönk, belevágva egy balta...” Az egyszerű leltár belép az irodalmi szövegek regiszterébe, a hétköznapi elemekből építkező szövegben olyan összeköttetések jönnek létre, melyek a szürrealista szövegekre emlékeztetnek. Ugyan-így talált tárgyként működik az összes szöveg, kontextusból kiragadva és egy új szöveggörnyezetbe helyezve. A *Tájékoztató* irodalmi határhelyzetét már sokan értékelték, de elsősorban a szociográfia felől, ezt a pozíciót akkor is megvizsgálhatjuk, ha a *Tájékoztató* szövegeit, legalább egy gondolatkíséret erejéig a talált tárgy jelensége felől vizsgáljuk.

A talált tárgyak által felvetett esztétikai probléma kettős: egyrészt hangsúlyosan rákérdez a művészet mibenlétére, másrészt pedig a művészetértés kultúráját, hagyományát is vizsgálat alá vonja.¹⁴ Az alkotó és a befogadó felől is problémákat vet fel, hiszen rákérdez arra, mettől meddig tekinthető valami műalkotásnak, mi a műalkotás belső lényege (rendelkezik-e egyáltalán ilyenekkel), másrészt pedig elgondolkoztat azon, hogy *eleve* másképp értelmezzük, olvassuk, szemléljük-e azt, amihez műalkotásként közelítünk? Ha előzetes tudással rendelkezünk arról, hogy valami műalkotás (például azért, mert kötetbe szerkesztik, ahogyan tette ezt Tar Sándor is a *Tájékoztató*val, mikor helyet adott neki a *Miért jó a póknak?* című kötetében), akkor egyértelmű a kiemelés gesztusa, az alkotói gesz-

tus, melyet a befogadó nem hagyhat figyelmen kívül. Az objet trouvé művészeti környezetbe illesztése megkettőzött beszédhelyzetet hoz létre, hiszen a keretezés gesztusa (kiemelés az empirikus valóságból) egyben egy imaginárius beszédhelyzet megteremtését eredményezi. A talált tárgy beemelése műalkotásként mutat be valamit, ami valójában nem az, de a kiemelés és a beillesztés miatt a befogadói elvárás megváltozik, a tárgy (jelen esetben szövegtöredékek) metaforikus dimenzióba helyeződik, így olvasásmódja, értelmezése is metaforikus jelentésrétegekkel gazdagodik. Tar Sándor *Tájékoztatója* (leszámítva a már említett paratextusokat) ugyanezekkel a problémákkal szembesíti olvasóját, és ez a problémakör voltaképpen összefügg a szociográfia kapcsán már érintett kérdéssel: valóságként vagy irodalomként olvassuk a szöveget? A szociográfia felől közelítők kérdése, hogy tudományos/újságírói munkaként vagy szépirodalomként tekinthetünk-e rá, nagyban hasonlít az általam felvetett problémához: olvashatjuk-e irodalomként az egymás mellé montázsolt jegyzőkönyvrészleteket, jelentéseket, beszámolókat?

Akárhonnán is közelítünk a kérdéshez, a közties helyzet, az eldönthetetlenség adott, Tar Sándor első prózai szövege az eldönthetetlenség határmezsgyéjén

ingázik, nem tud nyugvópontonra jutni a befogadóban a kérdés, mit is olvas éppen. Irodalomként olvasva lehet egyrészt a realizmus, az objektivitás fokozhatatlan megszólalásmódjának tekinteni (ezt erősíti a későbbi kötetek realista kódja, az életmű értelmezése a mór-riczi hagyomány folytatójaként), de talán az avantgárd megoldások, gesztusok felfedezése sem a szövegek teljes „félreolvasása”. A már említett, a 2017-es *Tájékoztató* kiadásában meg is jelentetett *A szőke város* mindenestre alátámasztja ennek az értelmezésnek a létjogosultságát is, hiszen a szöveget vizsgálva látható, hogy Tar nem a realizmus és nem is a próza felől kezdi meg irodalmi tevékenységét (még akkor is áll ez, ha ez a szöveg nem biztos, hogy kifejezetten erős alkotásnak tekinthető). A drezdai tartózkodás alatt, 1969 májusában írott vers elsődlegesen egy német lányhoz írott szerelmi vallomás, de az egyes szám első személyben megszólaló lírai én nemcsak erről a szerelemről, hanem a kommunizmusról, Che Guevara haláláról, a lány öccséről, a hatvanas évek NDK-járól is beszél. A huszonkét gépelt oldalból álló, központozás nélküli szabadvers a visszatérő ismétlésekre épít, nem oszlik strófákra, nincs szabályos szerkezete, inkább egyfajta gondolatrítmus, vissza-visszaúszó sorok strukturálják. A szürrealista szövegtechnikát (és egyébként Kassák nagy avantgárd versét, a *Ló meghal, a madarak kirepülnek* címűt) idéző írásban gyakoriak a különös szóalkotások („moha-szakállam/ madártojás szemem”), az asszociatív kapcsolódások: „Szarvas-hús testű Sabine / amaz egy párdúc / szőke fenevad/ puskámmal lövöldöz szanaszét / égetett tábláimba / gyökérszobraimba / anyajegyét az erdő szellemének arcába / lehunyom a szemem hogy ne lássam”. Ez a vers - még ha komplex elemzését mellőzzük is – első olvasásra nyilvánvalóvá teszi, hogy Tar Sándor kezdeti, kísérletező időszakában bőven volt hely az avantgárd eljárásoknak, és nem a realizmus kódja felől tette meg első tapogatózó lépéseit.¹⁵ (Ironikus egyébként, hogy a vershez illesztett utóirat-

ban, a „SZERETLEK SABINE” sorhoz kapcsolódóan megállapítja, hogy „elég lett volna ez az egy mondat” – mintha későbbi prózapoeitikai elveinek, a sűrítettségnek, a kifejezésmód tárgyilagosságának első lépéseit látnánk készülőkben.)

Ha megadjuk a lehetőséget a talált tárgyként való értelmezésnek, akkor a szöveg nemcsak társadalmi problémák középpontba állításával foglalkozik hangsúlyosan (ez egyértelmű, és hangsúlyozom, hogy az általam felvetett gondolat nem érvényteleníti a szociografikus értelmezést, pusztán egy interpretációs lehetőséggel egészíti ki azt), nemcsak a valóságot szeretné megmutatni, de egyben rákérdez az irodalom és az irodalmon kívüli világ határára, reflektál a művészet mibenlétének, a befogadás előfeltételeinek igen összetett problematikájára is. Az irodalom és nem irodalom problematikus zónájában elhelyezkedő szöveg avantgárd felőli olvasása azért is fontos lehet, mert az induló, az irodalmi köztudatba való megérkezés jelentő szöveg többszempon- t- u vizsgálat- a talán a későbbi köteteknek, és elsősorban a klasszikus pályakezdet- s- e jelentő *A 6714-es személynek* az interpretációjához is további szempontokat adhat. Az, hogy az avantgárd egyes jegyeit magán viselő indulásnak van-e folytatása a későbbi szövegekben, természetesen már egy másik tanulmány témája. ■ ■ ■

Kolozsi Orsolya (Budapest, 1980) a Szegedi Tudományegyetemen végzett magyar és összehasonlító irodalomtudomány szakokon, ugyanitt a Modern Magyar Irodalmi Tanszéken folytatott doktori tanulmányokat. 2021 óta a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjasa, Tar Sándor prózájával foglalkozik. Középszintű tanár, kritikus.

JEGYZETEK

- 1 Tar Sándor: *Miért jó a póknak?* Szépirodalmi, Budapest, 1989.
- 2 Lakner Lajos: *Valóság/irodalom (?)* In: *Tájékoztató*. Déry Múzeum, Debrecen, 2017. 9.
- 3 Weiss János: „Rendben van minden”. *Jelenkor*, 2017/12. 1362–1368.
- 4 Kálai Sándor: „Pedig, ha lehetne, akkor én csak utaznék állandóan”. Tar Sándor és az utazás-tapasztalat. In: *Tájékoztató*. Déry Múzeum, Debrecen, 2017. 258.
- 5 Darvasi Ferenc: Tar Sándor: *Tájékoztató*. *Vigília*, 2018/5. 394–395.
- 6 Darvasi, i. m. 394.
- 7 „A tényekhez azért ragaszkodom”. Tar Sándorral beszélget Károlyi Csaba. *Élet és Irodalom*, 1999.
- 8 Lakner, i. m. 15.
- 9 Sinkovics László: A szociográfia szövegszerűsége. *Kalligram*, 2019/3. 89–91.
- 10 Sinkovics, i. m. 91.
- 11 Deczki Sarolta: Tar Sándor: író, melós, ügynök. In: 2000, 2017/04. 21.
- 12 Lengyel Imre Zsolt: „Nincs vége.” *Megjegyzések Tar Sándor Miért jó a póknak? című kötetének újraolvasásához*. In: *Jelenkor*, 2014/7–8. 877.
- 13 *Tájékoztató*, 2017. 43–44.
- 14 Orbán Györgyi: Talált tárgy a befogadása köztes beszédhelyzetében. In: Erdélyi Múzeum, 1999/1–2. füzet. <http://epa.oszk.hu/00900/00979/00017/06orban.htm>
- 15 A vers avantgárd olvasatát erősítheti az is, hogy jelen tanulmány írásával egyidőben Németh Hajnal médiaművész *Szimultán város* címmel kétszoros filminstallációt készített a szövegből, többek között Keresztes Tamás színművész és Andre Vida zeneszerző közreműködésével. A kísérleti előadás a hullámzó érzelmekre, a szöveg kísérletező voltára helyezte a hangsúlyt, feldolgozásában a német nyelv és az improvizatív zene is nagy szerepet kapott.

A FEHÉR TÉR KÉTSÉGESSÉ TEVŐ EREJE

A német nyelvű Esterházy-recepcióról (1996–2017)

„Az irodalom nyelve nem a megértetés nyelve, hanem teremtői nyelvé. Semmiből valamit létrehozni – ez nem gentlemaneknek való. Az irodalmat nem irodalmi díjakért állítják elő. Az irodalom nem a jogszerűséghez, nem a toleranciához tartozik, hanem a szenvedélyhez és a szerelemhez.”

(Esterházy Péter: Beszéd a Békedíj átvételekor)

Bevezetés

Köztudott, hogy Esterházy Péter kanonizációja a német nyelvterületen lényegében már a nyolcvanas évek második felében megtörtént, köszönhetően több műve fordításának és az élénk irodalomkritikai recepciónak. Ismeretes továbbá, hogy akkortájt a salzburgi illetőségű Residenz Verlag kötelezte el magát művei megjelentetése mellett, így a nyolcvanas évek végére a *Bevezetés a szépirodalomba* címmel egybegyűjtött szövegek jelentős része megjelent németül. A korai recepcióról Wernitzer Julianna készített látleletet Esterházy-könyvének utolsó fejezetében,¹ de Kulcsár Szabó Ernő is több utalással élt e vonatkozásban Esterházy-monográfiájában.² Így a befogadástörténet eme fázisát ez a dolgozat nem tárgyalja (terjedelmi okokból sem), hanem hozzávetőlegesen a kilencvenes évek közepétől próbálja feltérképezni Esterházy német nyelvű recepciójának főbb vagy fontosabb tendenciáit, formációit. Feltűnő máris e ponton, hogy a szerző 2016-ban bekövetkezett halála után igencsak megcsappant a műveivel foglalkozó cikkek száma, egyik napról a másikra jószerevel meg is szűnt az Esterházy-kritika. Nagyobb problémának tűnhet, hogy a kritika ilyenén elhallgatását nem követ-

te Esterházy műveinek irodalomtudományos reflexiója német nyelvterületen, továbbra sem „váltak részévé művei a sztenderd szaktudományi hivatkozásoknak”. Kulcsár Szabó Ernő 1996-os látlelete sajnos ma, negyedszázaddal később is érvényes: „A posztmodernség korának mérvadó szakirodalmában Esterházynek – mondjuk, Paviához képest – éppúgy nincs érdemleges recepciója, mint Hrabalnak, Danilo Kišnek, Nádasnak vagy Kunderának. [A felsoroltak némelyikénél mára alighanem más a helyzet, nem azonban Esterházy esetében. Amiben a magyar irodalomtudomány ún. hungarológiai szekciójának is van nem elhanyagolható felelőssége.] Voltaképpen még a legértőbb – és díjak dolgában legfigyelmesebb – német fogadtatásban is csak elvétve van nyoma a kulturális publicisztikát meghaladó érdeklődésnek.”³ Ezért jelen dolgozatnak lényegében nem marad más lehetősége, mint hogy az említett német nyelvű kulturális publicisztikában kirajzolódó Esterházy-recepciót próbálja meg áttekinteni.⁴

Ebben a befogadástörténetben a pozitív megítélés egyértelműen uralkodónak mondható. Esterházy virtuóz nyelv- és szövegkezelési képességeinek, művei széles világirodalmi, szövegközi és művelődéstörténeti horizontjának, jelentésrétegeik kivételes mélységé-

nek elismerése gyakorlatilag minden recenzió és kritika számára konszenzuális kiindulópontot vagy odaértett affirmatív gesztust jelent. Esterházyt irodalmi nézetben továbbra is elsősorban az intertextualitás, az idézés művészeként ünneplik, ez a mozzanat toposzá rögzült a recepcióban. Igényesebb, elmélyültebb kritikák hangsúlyozzák az Esterházy-művek nyelvi sokszólamúságát, regiszterközi jellegét, az idézés játékaival túl a vendégszövegekkel folytatott textuális-modális párbeszéd és utóbbi transzformatív funkcióinak jelentőségét, végül a szövegek implicittebb, lezáratlanabb jelentéstani rétegeinek és effektusainak felfejtésére is vállalkoznak. Természetesen előtérben álló vonulata a recepciónak az Esterházy-szövegek történelmi-politikai környezete és e szövegeknek mint erre a környezetre és korrelatív feltételrendszerre adott válaszai vagy maguk a szövegek (létrejött) mint válaszok.

Feltűnő a szerző alakjának kanonikus funkciója, amelynek odaértése ugyancsak szimbolikus fősodornak tekinthető a recepcióban. Gyakorlatilag nincs recenzió, amelyik nem mondaná fel Esterházy életrajzát, különös hangsúlyt helyezve az arisztokrata származásra, a család történetre (amely főleg a *Harmonia Caelestis* kapcsán szövegértelmező érvennyel ruházódik fel). Ez a mozzanat a német nyelvű befogadásban az európaiság emblémája lesz, mint Esterházy családi örökségének mondhatni kötelező érvényű habitusa. Többen viszont a „plebejusi” címkét is mellékelik a kékvérű szerzőt meghatározó egyes szociális tapasztalatok értelmezőjeként, például a megvalósult szocializmus életvilága vagy a futball kapcsán. Nem marad el Esterházy úgymond „perfekt” némettudásának pozitív valorizálása sem (a német kritikusok „magyar-osztrák”, „bécsi”, „k.u.k.” akcentusról tesznek említést Esterházy németje kapcsán, amely idiomatikus vonás nézetük szerint ugyancsak hitelességet ad a szerzői szubjektum képének). Sok kritika számára Esterházy fizikai megjelenése (főleg összetéveszthetetlen hajkoronája) mint perszonális aurájának összetevője is fontos támpontot szolgáltat művei méltatásához vagy legalábbis e méltatás alaphangjának megtalálásához. Jellemzően kiemelik szimpátiájukat a szerző verbális magatartás-mintáival, amelyeket felolvasásokon, beszélgetéseken gyakorolt egyszerre virtuóz és rutinos módon. Néhanan halkabban szóvá teszik Esterházy szóbeli reakcióinak, válaszainak, megjegyzéseinek nem mindig igazán funkcionális jellegét, sőt akad példa arra is, hogy a kritikus fanyalagva nyilatkozik Esterházy (német nyelvű) felolvasási képességeiről. Egy szó, mint száz: Esterházy szerzőségének biografikus vonásai is kiemelt hivatkozási pontjai a kritikák zömének. Olybá tűnik, mintha Esterházy biográfiája és megjelenése, valamint viselkedésana is szinte predesztinálta volna őt a kanonikus közép-európai író szerepére. Nem nagyon találni analóg példát más térségi szerzőkkel kapcsolatban az egyé-

ni biografikum⁵ és a szerző szociális viselkedésmintáinak ilyen mértékű fenomenalizálására és a kanonizációs gesztus szolgálatába állítására. Természetesen összefügg ez magának a szerzőnek a közösség- vagy miliókeresési önorientációs gesztusaival is, amelyekre nagy súlyt fektetett, ahogy ezt többször említi interjúkban.⁶ Arra is találni utalást, szinte mellékesen, hogy Esterházy kitűnően felépített és elsajátított szerepet működtetett nyilvános fellépései alkalmával.⁷ A kiadók által működtetett reklám szerepét aligha lehet túlbecsülni.⁸ Esterházy széles körű kanonizációjára nemcsak íróként, de entellektüelként is köztudottan a Német Könyvkereskedők Békédíja tette fel a koronát 2004-ben, ami kétségkívül a legmagasabb kitüntetés az Esterházy által elnyert számos díj közül, ugyanis egyesíti magában az irodalmi, történelmi, politikai, sőt morális szempontokat. Esterházy nemzetközi ismertsége ezzel a díjjal a tetőfokára hágott. Ugyanakkor amennyire egyöntetűen és széles körben ünnepelték Esterházyt életében a német nyelvterületen, a *Harmonia Caelestis* és a Békédíj nyomán aligha eltúlozható mértékben, olyannyira elhallgatott ez a recepció 2016–2017 után. Csend lett Esterházy körül. Lehet persze, a kiadók és a sajtó más aktuális sztárszerzőkkel vannak elfoglalva. Ebben azonban esélyt is lehet látni: eljött az ideje (sőt), hogy Esterházy műveivel, kevésbé a szerzővel (pontosabban: a szerzőhöz fűződő saját érzelmekkel) foglalkozzanak. Bekövetkezhetne az, amire az *Esti* egyik szöveghegye ironikusan-melankolikusán utalt? „Időnként --- a munkám szempontjából --- kifejezetten zavaró, hogy életben vagyok --- halott szerzőként nyugodtabban tudnék dolgozni --- szerelem, haza, barátságok, angyalok, pacal --- és nem tökölném el az időmet ugyanezekkel.

Marhaság --- ha igaz is.”⁹

A német nyelvű recepció fő irányvonalai

A német nyelvű recepció jelen összefüggésben a szövetségi német, az osztrák és a svájci befogadást jelenti, ahol az lehet a recepciótörténet kutatásának egyik érdekes feladata, mennyiben hangzanak össze, avagy szét ezek a kritikus hangok és diskurzusok közelebbi regionális-kulturális hovatartozási kontextusaik alapján. Milyen közös, ugyanakkor differens elvárás- és tapasztalati horizontok felől olvassák Esterházyt Bécsben, Bázelenben, Münchenben vagy Hamburgban? Itt adott esetben arculatképző különbségekről, de legalábbis nem-homogenitásról beszélhetünk az egyes regionális olvasási és megértési érdekeltségek között. Ezek a különbségek nem egy esetben jelentések, beszéde-

sek az irodalmi kommunikáció bizonyos regionális jellegű szociokulturális és történelmi háttérű keretfeltételei és formációi tekintetében.

A másik, ettől el nem választható szempont a következő: milyen szereppel ruházzák fel Esterházy szövegeit a kelet-közép-európai irodalmi diskurzus alakítását illetően, illetve milyen világirodalmi jelentőséget tulajdonítanak az életműnek, a világirodalom milyen formációival és műveivel hozzák összefüggésbe. Mennyi a regionális és mennyi a világirodalmi részesedése az életműnek, pontosabban hogyan jelentkeznek ezek az aspektusok a recepcióban – már amennyiben lehetséges vagy érdemes ezeket különválasztani.

Irodalmi tekintetben a legfontosabb szempont viszont mégiscsak az lehet, hogyan perspektiválják a kritikai diskurzusok az Esterházy-szövegek szoros értelemben vett irodalmi, azaz nyelvművészeti karakterét. Másrészt mennyiben határozza meg a kritika távlatát a regionális és magyar történelmi háttér szerepe, ennek reflektálása, mennyiben jelent ez a háttér olvasási, megértési motivációt a kritika számára. Hogyan közvetítik – amennyiben igényük támad erre, és megfelelő diszkurzív vértettséggel is rendelkeznek – az Esterházy-szövegek irodalmiságát a röviden „történelmi”-nek nevezett megközelítéssel, hermeneutikai diszpozícióval? A nyolcvanas években, mint sokan mások, úgy Esterházy befogadását is alapjaiban meghatározta a „Közép-Európa-diskurzus” és az ebben jelölt problematika (vagy álproblematika). A történelmi szempont hermeneutikai elsődlegessége azonban a politikai rendszer megváltozása, a vasfüggöny felszámolódása után sem tűnt el, hanem további táptalajt kapott maguk az Esterházy-szövegek révén is: a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* után kilenc évvel megjelent a *Harmonia Caelestis*, amelynek befogadásában előtérben állt a történelmi aspektus.¹⁰ Nem beszélve a *Javított kiadásról*, a *Semmi művészetről* vagy az *Egyszerű történet száz oldal* két könyvről.

Jelen elemzést az utóbb említett két szempont vezérli, tehát a regionális és világirodalmi távlat, valamint a történelmi és nyelvművészeti perspektíva kettősségének irodalomkritikai artikulációjára irányul. Ennek áttekintésében természetesen esetenként és tendenciák összefüggésében jelentéssé lesz az egyes kritikusi diskurzusok regionális hovatartozásának és az ebből fakadó jellegzetességeknél a szerepe is. Itt, legalábbis közvetett módon, az is kiderülhetne, hogyan olvassák nemcsak az irodalomkritikai diskurzusok az Esterházy-korpuszt, de hogyan olvassa utóbbi maga is a kritikai szövegeket és olvasatokat.

Összességében az a tényállás fémjelzi, egyszerre problematizálja és bonyolítja a német nyelvű recepciótörténet alakulását, hogy Esterházy korszakos műve, a *Termelési regény* csak 2010-ben jelent meg németül. Sőt a teljes *Bevezetés* is csak 2006-ban (vagy, ha

már itt tartunk: a *Fancsikó és Pinta* 2004-ben). Vagyis a szerző legösszetettebb, innovatívabb, úttörő jelentőségű, profilképző művei a *Bevezetés* egyes darabjai, továbbá a *Hrabal könyve*, a *Hahn-Hahn grófnő pillantása*, illetve főleg a *Harmonia Caelestis* (és az ennek alkotásfolyamatával párhuzamos kisebb könyvek, pl. az *Egy nő*) és persze a *Javított kiadás* után jelentek meg. Jobbára olyan szövegek után tehát, amelyek nyelvi és textuális komplexitásfoka elmaradt a hetvenes évek végi, nyolcvanas évek eleji műveiktől, melyeknek nyelvi és narratív megoldásai egyszerűbb változatokban reprodukálódtak az 1986 utáni művekben.¹¹ Párhuzamosan zajlott ez a fejlemény egy másik jelenséggel: a térségi, ezen belül magyar történelmi kontextusokra irányuló érdeklődéssel a vasfüggöny leomlása után, legalábbis a kilencvenes és korai kétezres években. Az említett befogadástörténeti anakroniák össze is kapcsolódtak a történelem írhatóságának és olvashatóságának hermeneutikai preferenciáival, és nem kis részben a történelem (legyen az nemzeti, továbbá regionális, illetve európai történelem, avagy családtörténet és persze ezek Esterházy-típusos összekapcsolódásának különböző chiffré-i) faggatásának terepeivé neveztek ki az Esterházy-műveket. Ugyanakkor a *Bevezetés* és a *Termelési regény*, majd az *Esti* megjelenése mintegy provokálta is ezt a hermeneutikai diszpozíciót és olvasási stratégiát, illetve további motivációt biztosított a nyelvművészeti szempontot is figyelembe vevő megközelítésmódok számára. – Ezzel együtt csak találgatni lehet arról, hogyan alakult volna Esterházy befogadástörténete a német nyelvterületen, ha olyan művekkel indul a fordítások sorozata, mint a *Termelési regény*, a *Függő* vagy a *Próza iszkolása*.¹² Egyáltalán nem vehető bizonyosra, hogy hasonló kanonizálás ment volna végbe, mint az *Agnes*, a *Fuharosok* vagy a *Szív segédigéi*, netán a *Hrabal könyve* vagy a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* által meghatározott recepciók helyzetben és kontextusban. Sőt, akár még azt is feltehetőleg tehetjük, az előbb említett szövegek olyan kihívás elé állították volna a befogadást, hogy ez közel sem csatlakozott volna rá annyira afirmatív módon az Esterházy-korpuszra, annak utóbb említett darabjaira. (Franciaországban a *Termelési regény* már 1989-ben megjelent, Esterházy egyik első könyveként francia nyelven, a francia recepciót ugyanakkor össze sem lehet hasonlítani a némettel, sem a fordítások számát, sem a méltatások sűrűségét, ezek minőségét tekintve – aminek persze más egyéb, [geo]kulturális, történeti, politikai, szemléleti okai is vannak.) 2006-ra, illetve 2010-re a német nyelvű recepció már volt annyira kondicionált (az Esterházy-szövegek nyelvhasználatára), felkészült és összetett, hogy a *Bevezetést*, illetve a *Termelési regényt* is be tudta fogadni, ugyancsak pozitív hangsúlyokkal, noha specifikus értelemben, amire lentebb kell kitérni.

Az Esterházy-korpusz regionális és világirodalom között

Esterházy transznacionális irodalmi jelentőségét a kritikában kezdettől fogva nyomatékkal hangsúlyozták, a szerző és művei európaiságát hozva fel nagyfokúan affirmatív hangsúlyokkal elsősorban a német recepcióban, középeurópaiságát erősebben reflektálva az osztrákban. Esterházy „világirodalmár”, „Weltliterat”, szolt az FAZ-beli nekrológ.¹³ A Der Standard cikke szerint Esterházy a posztmodern egyik „feltalálója”, a *Termelési regény* nem kevesebbet jelent, mint a kelet-európai irodalom belépését a posztmodernbe – nélküle sem az orosz Sorokin, sem az ukrán Andruhovics nem képzelhető el.¹⁴ Az *Esti* apropóján az NZZ am Sonntag kolumnistája azt írta, nehezen lehetne ma (azaz akkor, 2013-ban) Esterházyhoz hasonló formátumú német írórt találni.¹⁵ Ezek a vélemények a leginkább affirmatív állítások Esterházy kelet-közép-európai irodalmi jelentőségéről, más recenziók és kritikák inkább párhuzamokat hoznak játékba e téren. Így egyik legjobb kritikusa, a későbbiekben többször is idézendő svájci Andreas Isenschmid a Die Zeitban a *Termelési regény* kapcsán Esterházy művét Cortázzal (*Rayuela*) és Nabokovval (*Pale Fire*, magyarul: *Gyér világ*), vagyis erősen önértelmező, sőt az önródatást filológiai fikciók formájában színre vivő szövegekkel rokonítja, annak dacára, hogy szerinte Esterházy 1979-ben nem ismerte eme szöveget.¹⁶ Az osztrák Der Standard 2006-os cikke a *Bevezetés* teljes német megjelenése kapcsán ugyancsak szóba hozza a *Rayuelát*, de említi William Gaddis *J R* és Georges Perec *Az élet – használati utasítás* című műveit is.¹⁷ A Die Zeit recenzense nekrológiában Esterházyt az európai kortárs irodalom egyik legnagyobb szerzőjének nevezi, a világirodalomból Vargas Llosa, García Márquez, Cortázar mellé állítva, és megemlíti Raymond Queneau *Stílusgyakorlatok* című experimentális művét, „az elbeszélés minden hájjal megkent feloldása” kapcsán.¹⁸ Perec az említett könyvét egyébként Queneau emlékének ajánlotta, vagyis itt főleg a permutatív és aleatorikus szövegalkotás mozanata vezet a kritikusok világirodalmi asszociációit.¹⁹ Érdekes a Nürnberger Zeitung recensensének ítélete a „nouveau roman” emlékezetéről a *Bevezetés* kapcsán: Robbe-Grillet-nél „a szubjektivitás, amely mögött már nem létezik objektivitás, maga is mint (meglehetősen labirintusszerű) kvázi-objektivitás jelenik meg”. Robbe-Grillet viszont „nem játszik kiemelkedő szerepet a sok irodalmi favorit között, amelyekre a *Bevezetés* esküszik. Mégis labirintusba kerül az olvasó itt is, mégpedig nemcsak azért, mert az objektív idő- és térkoordináták hiányoznak, hanem azért, mert itt az elbeszélő többnyire nem tudja előre, ho-

gyan halad tovább a szövege.” Ezért a szövegkezelésért – jegyzi meg a recenzens – „sejthetőleg nem lényegtelen mértékben felelős a számítógép mint íróeszköz is” (Esterházy nemhogy a *Bevezetés* idején, de később sem élt a számítógépes szövegírással, ettől függetlenül ez a megjegyzés érdekes viszonylatokat pendíthet meg a posztmodern szövegalkotási technikák mediális önszimulációjáról).²⁰ A recenzens finom és találó megállapításait annyival érdemes kiegészíteni, hogy a „nouveau roman” emlékezete nagyon is fontos szerepet játszik *A próza iszkolásában*.²¹

Másik fontos és nívós kritikusa, az irodalomtudós Lothar Müller (a Süddeutsche Zeitung kolumnistája) nekrológiában Joyce és Wittgenstein neveit említi Esterházy fő inspirálóiként, és „mindenekelőtt a közép- és kelet-európai irodalom tradícióit”.²² 2001-es cikkében a *Harmonia Caelestis* egyik fő mintájaként pedig Danilo Kiš *A holtak enciklopédiája* című regényét, annak „megbízhatatlan elbeszélőjét”, „ugrásszerű és nyelvszkeptikus” narrációját nevezi meg, megjegyezve, hogy „messze vagyunk itt [Esterházy művében] a saját gyermek- és fiatalkor újnómet-hűszívű keresztül-kasul vezető megírásától”. Ez a „nagy európai regény” tehát kortársi nézetben német mintákkal szembeni másságában értékelődik fel.²³ Müller az örökség kérdését helyezi középpontba, éppúgy családtörténeti és történelmi, mint irodalmi értelemben. További fontos pretextus szerinte az olasz író, Natalia Ginzburg 1963-as regénye, a *Családi lexikon*. Esterházy itt tehát mint kelet- és nyugat-európai tradíciók autonóm egymásba fordítójaként, folytatójaként, megújítójaként jelenik meg. Némileg plakatív módon fogalmazva: az Esterházy-korpusz mintegy Kelet- és Nyugat-Európa irodalmi hagyományainak, örökségének fordítási helyét, végbemenését jelöli.

Főleg osztrák megközelítésből minősülnek fontosnak Esterházy művének térségi vonatkozásai, sőt itteni gyökerei: a Profil interjúkészítője kérdezi Esterházyt az *Esti* kapcsán „a nyelvcentrikus osztrák irodalomhoz fűződő vonzalmá”-ról, ahol a magyar szerző kijelenti, hogy Musil és Broch fontosabbak voltak számára, mint Thomas Mann és Hesse (az előbbiekhöz az interjúkészítő hozzáteszi Bernhard nevét is, amire Esterházy emfaticus igenléssel válaszol, utalva *A meszégető* című regényre).²⁴ A Der Standard-beli nekrológ szerint (címe: *A posztmodern ironia mestere*) EP műve „amennyire magyar, annyira európai is – és osztrák is, mivel ennek az országnak [Ausztriának] a történelmét Esterházy saját hazájával természetesen szorosan összekapcsolódónak érezte.”²⁵

Összességében némi hiányérzetet hagyhat hátra a recepciótörténet bűvárlójában a potenciális térségi és világirodalmi párhuzamok, illetve asszociációk viszonylagos szűkössége. Természetesen jó pár fontos európai és világirodalmi név és szöveg említést kap

jobbára asszociatív szinten, de mégis inkább ritkaság-számba mennek a megalapozottabb, kifejtettebb komparatív utalások és felvetések (kérdés persze, milyen elváráshorizont felől érzékelődik ez a szűkösség afféle inszégességnek – tekintve az Esterházy-művek intertextuális telítettségének fokát talán mégsem túl mérés a fenti látélet). Ha ez így van, akkor ennek egyik magyarázata lehet az Esterházyhoz hű, formátumos kritikusok számának csökkenése. E kritikusok egyike volt a müncheni illetőségű Hansjörg Graf, több német kiadónál megfordult lektor és irodalmi recenzens, aki 1999-ben az NZZ-ben közölt tanulmányértékű írást a magyar prózatörténeti kontextusokról a 20. század utolsó évtizedeiben. Ebben az írásban Graf feltérképezi mondott korszakban a magyar történelmet és epikatörténetet, reflektálva az irodalom történelmi lehetőségfeltételeit és szubtextusait. Sorra veszi a következő szerzőket: Mészöly (itt asszociációkat fogalmaz meg térségi értelemben Schnitzlerre, Krležára és a lengyel József Wittlinre), Nádas, Konrad, Krasznahorkai, Kertész, Esterházy (a végén utalva az akkoriban a zürichi Amman kiadónál frissen megjelent Bodor-regényre, *Az érsék látogatására* is).²⁶ Ilyen széles körű és alapos, mélyreható kontextualizálása és tárgyalása magyar elbeszélő műveknek a német nyelvű feuilletonban nem nagyon keletkezett azóta sem.²⁷ E feuilleton nagy része jóval szerényebb ismeretekkel operál a magyar prózairodalmi terméstről (vagyis nem csak Esterházyról). Markáns javaslatot fogalmaz meg NZZ-beli cikkében ugyanakkor a bánáti származású Richard Wagner Esterházy műveinek kelet-közép-európai kontextualizálására, alcíme szerint „Esterházy kelet-európai ironiája” apropóján: regionális értelemben átfogó motívum lehet szerinte az apafigurával történő szembenézés szükségessége (Kafkára, Kunderára, Gombrowiczra és Kertészre hivatkozva, ahol utóbbi a „kelet-európai kis államlélek apakomplexusa”-ról szól).²⁸ Ez a felvetés akár adalék is lehet a térség történeti, illetve irodalmi antropológiájához, eme antropológiák kiazmusához.

A német nyelvű kritika fő kérdése az lesz, miként közvetíthető az Esterházy-szövegek történelmi profíljára (mind intern-tematikusan, mind extern-kortársi értelemben, vagyis mind a művek témájának, mind létrejövésük történeti feltételeinek és kiváltóinak szintjén), történeti metonímiái e szövegek nyelvi-irodalmi teljesítményével és jellegzetességeivel (és fordítva). Ha rangsorolni kellene a kritikákat, minden bizonnyal fontos szempontként merülne fel, miképpen realizálják e kihívást, és milyen módon, mely komplexitásfokkal próbálnak meg eleget tenni e közvetítés végrehajtásának, artikulációjának. Nem kevésbé fontos kérdezősi szempont lehet a történelem, a történelmi tudás autoritása és utóbbi határainak fürkészése az Esterházy-recepcióban, ha és amennyiben akad példa ilyenre.

Esterházy olvasása a német nyelvű feuilletonban, mint fentebb említettem, kettős tendenciát mutat, egyrészt a térség történeti archeológiájának faggatása az Esterházy-művek fő érdekeltsege a kritika jelentős vonulata szerint, másrészt műveinek nyelvművészeti teljesítménye áll több mérvadó kritikai diskurzus homlokterében. A következőkben először ez utóbbi irányt kell röviden bemutatni.

Esterházy mint nyelvművész

Ebben az irodalomolvasási távlatban Esterházy szintaxisa éppúgy méltatásra lel, mint prózájának az egyes szavak szintjén is megnyilvánuló nyelvi atmoszférája. A magyar szerző egyik, mind nyelvi, mind kulturális, de irodalmi szempontból is legbensőségebb értője a magyar származású, ausztriai és németországi évtizedek után 23 éve Svájcban élő Zsuzsanna Gahse, aki fordította is nagyon fontos szövegeit. Az NZZ-be írott nekrológiájában Gahse megvilágító és szuverén módon tárja fel Esterházy írásművészetének fő jellegzetességeit és forrásait: olyan prózáról van szó szerinte, amelyet alapvetően a nyelv lehetőségeinek kiaknázása éltet (Esterházy „fő élvezetét a magyar nyelv jelentette, amelyből mondhatni mondatról mondatra újdonságokat tudott kinyerni”). E szövegek precizitása „nemcsak a tartalmak és a struktúrák”, de minden egyes mondat szintjén megfigyelhető.²⁹ Gahse utal a fordítástapasztalatra is, a magyar és német szintaxis közötti differenciákra, valamint arra, milyen gyakran tárgyalták a fordítás konkrét kérdéseit a szerzővel (ezt más fordítók is meg szokták erősíteni).³⁰ Nem utolsósorban a *Bevezetés* fontosságára is felhívja a figyelmet, amely mű vegyes fogadtatásra lelt a német nyelvterületen.³¹

Svájcban maradván: a részben magyar származású svájci író, Ilma Rakusa szerint Esterházy olvasása alapvetően szavai ízeletésével egyenértékű.³² A nyelv tehát mintegy testies effektusokban, sőt testies hatóerőként nyilvánulna meg az olvasásban. Rakusa egy korábbi cikkében a *Semmi művészet* kapcsán a különböző beszédmódbeli és modális szólalomoknak és ezek váltásainak gazdagságában látta Esterházy írásmódjának összetettségét és hatásesztétikai pregnanciáját: „a stílusok, tempuszok, tonalitások, sőt temperatúrák váltogatása (szenvedélyes-lázás és cerebrális-hűvös, hiperbolicus-felvágós és pedáns-precíz között)”.³³

Az osztrák Anton Thuswaldner pedig a szavak síkján figyelmeztet Esterházy nyelvművészetének evokatív teljesítményére, itt is gasztronómiai-agrárius metaforával élve: „Csak akkor, ha teljességgel ráhagyatkozunk a nyelvre, ráhallgatunk a szavakra, rejtett gondolataikra és tudatalatti jelentéseikre fülelünk, kerülünk közel

Esterházyhoz. Ez a szerző szavakat mint héjas gyümölcsöket gyűjt és gondosan szétosztja különös-rendkívüli prózájának szántóföldjén.³⁴ Feltűnő, hogy az osztrák, svájci, esetleg délnémet kritikusok többször olyan metaforákhoz folyamodnak, amelyek valamiképpen Esterházy nyelvének (mint nyelvnek, nem pusztán a felidézett jelentésnek vagy trópusnak) érzékletességét próbálják meg artikulálni.³⁵ A nyelv érzékletességi effektusai iránt tanúsított érzékenység regionális eloszlásban mutatkozik meg.

Olybá tűnik, az igényesebb kritika távlatából azért értékelődik fel Esterházy nyelvteremtése és szövegkezelése, mert mintegy kitágítja az írhatóság mezejét, abban az értelemben, hogy a nyelv eddig nem sejtett dinamikus potenciálját evokálja, ugyanakkor hagyja beszüremkedni a nem-írhatót is a szövegesülésbe. Visszatérő szólama a kritikai befogadásnak Esterházy írásmódjának könnyedsége, légiessége, graciozitása. „Esterházy az írás könnyedségének partizánja”, aki „az úr peremein graciózan táncol”, írja róla az NZZ kritikus, Samuel Moser.³⁶ Esterházy írásmódjának eme kötetlensége vélhetőleg legalább két funkciót tölthet be: egyrészt a nyelv közlésképességének elmélyítését és intenzifikálását jelenti, oly mód azonban, hogy ebbe folyamatosan belejátszanak a nem-írható, avagy a nem-mondható effektusai (az írás az írható és a nem-írható közötti valamifajta kölcsönhatásból táplálkozik, illetve ezt az interakciót, interpenetrációt viszi színre), másrészt a fikció eseményét,³⁷ a nyelvi fikcionalitás, a fikcióképződés mint egyfajta határátlépés rögzíthetetlen megtörténését. 2000 után szinte nincs recenzió, amelyik ne idézné a *Harmonia Caelestis* nyitómondatát – éppen a fikcionalitás szerepe kapcsán, önértelmező közlésként olvasva – mint poétikai maximáját, sőt poetológiai kiáltványát az Esterházy-féle irodalmi beszédmódnak és elbeszélői magatartásnak: „Kutya nehéz úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot.” Ez a mondat afféle affirmatív toposszá, netán közhellyé rögzült az Esterházy-kritikában – ugyanakkor nem nagyon találkozni olyan kritikai ítélettel, amely reflektálná e mondat azon előfeltevését, hogy a hazugság itt mégiscsak kognitív, kevésbé performatív mivoltában jelenik meg, ennyiben szűkre szabja a nyelvi performativitás értelmezhetőségét.³⁸

Az Esterházy-féle írásmód és szövegkezelés azért lehet ennyire kötetlen-légies, mert nagymértékben viseli magán a beszédszerűség jegyeit, ahogy ezt Kulcsár Szabó Ernő, illetve Bónus Tibor alaposan bemutatták és elemezték különböző implikátumaival egyetemben. Ez a (másikhoz odaforduló) beszédszerűség mintegy elébe megy a sokszólamúságnak, és kondicionálja, evokálja annak médiumaként – itt alighanem magát az idézés praxisát, az intertextuális írásmód gyakorlatát is.³⁹

Érdekes megfigyelést fogalmaz meg a német (bajor)–amerikai irodalomtudós, Hans Ulrich Gumbrecht Esterházy elbeszélőjéről és elbeszélési módjáról (a *Semmi művészetről* írva): szerinte ezeket „a szavak osztrák–magyar értelmében” „barátságos és invitáló” módus jellemzi, amely a „hosszú és kellemes ritmus által átjárt” mondatok síkján nyilvánul meg.⁴⁰ Az írás zárlatából ítélve Gumbrecht az Esterházy-próza emlékezetbe történő beíródásának esélyeit is a mondatok síkján latolgatja, akárcsak Eberhard Rathgeb a *Harmonia Caelestis* kapcsán.⁴¹

Megfigyelhető mind a magyar, mind a német nyelvű recepció alakulásában, hogy az első évtizedek posztmodern szövegköziség- és idézeteufóriája után⁴² Esterházy írásmódjának szisztematikus nyelvszemléleti alapjaira térnek ki, a beszédszerűség és az anagrammatikusság vonatkozásában.⁴³ Itt például az anekdotikus hagyomány játszik ismeretesen fontos szerepet, ahogy az Esterházy karakterképző műveiben, a *Termelési regénytől* a *Kis Magyar Pornográfián* át a *Harmonia Caelestis*ig megfigyelhető. Esterházy tübingeni poétikai előadásai kapcsán le is szögezi az FAZ recenzense: „Az inszisztálás a kontingens és anekdotikus mozzanaton ugyanakkor nem más hív elő, mint a nyelv teljes gazdagságát [Fülle].”⁴⁴ Egy német recenzens „az eltévedés és ugyanakkor az elidőzés nyelv-paradicsomai”-ról beszél Esterházy művei kapcsán.⁴⁵

A fentiekkel függ össze, hogy számos kritikus abban látja az adekvátabb Esterházy-olvasás esélyeit, ha számot vetnek a művek nem-lineáris elbeszélésmódjával, a narratív konvenciók túllépésével, kiforgatásával, szubverzójával. „Barokk mozaikszerűséget” emleget az Aargauer Zeitung recenzense a lineáris elbeszélés meghaladása, felforgatása kapcsán.⁴⁶ Ebben az összefüggésben Esterházyt az elbeszélés, elsősorban a regény műfaji mintáinak megújítójaként méltatják, leginkább reflektált módon főleg Lothar Müller, aki a *Harmonia Caelestis* kapcsán a családregény genealógiai mintájának és a történelmi regény elbeszélői szokásrendszerének megújításáról, az *Esti* kapcsán pedig – Kosztolányi *Esti Kornéljának* nyomdokain is haladva – az önéletrajzi regény, egyáltalán a regény újrárásáról értekezik.⁴⁷

Esterházy írásmódjának, irodalmi beszédmódjának sokszólamúságát, a nüanszok fontosságát alighanem az az Andreas Isenschmid látja a legjobban, aki példaértékűen reflektálja az Esterházy-szövegeknek megfelelő olvasói tevékenység előfeltételeit, pl. éppen „a cselekmény vezérfonaláról” való részleges lemondást. A *Semmi művészetről* szólván megjegyzi, hogy „keményvonalas americanorealisták még csak nem is álmodnak azokról az emocionális árnyalatokról, amelyeket Esterházy elér elbeszélői eljárásával”. Ezek az emocionális valóörök az intimitás és a szégyen, amelyek megírása sosem harsány vagy voyeurisztikus, hanem diszk-

rét módon történik. Isenschmid tehát a par excellence legnehezebben megragadható affektív-testi rezdülések nyelviesítésében látja Esterházy írásművészetének egyik fő teljesítményét. „Nem tudok elképzelni magamnak más író, aki ennyire delikát, szégyentől és félelemtől megszállt témákról olyannyira elfogulatlanul, szabadon, emberien és szeretetteljesen tudna írni, mint Esterházy. És erre ő természetesen csakis »hóbortjai« alapján képes, vagyis azért, mert sosem esik át autenticitásba [Eigentlichkeit], hamis pátoszba vagy szentimentalitásba, hanem mindezeket át-fújja kitérői játékos-ironikus levegőjét, anélkül hogy viccfaragóvá válna.”⁴⁸ A légius, játékos, ironikus írásmód tehát egyáltalán nem áll ellentétben komoly, súlyos, netán tragikus témákkal, sőt ezek igazán összetett és méltó médiumának minősül – ahogy ezt többen is megfogalmazzák a recepcióban. Legkésőbb az *Esti* kapcsán arra is fény derül a német nyelvű recepcióban is, hogy Esterházy eme szemléleti és nyelvi horizontjának – a veszteségtapasztalat vagy a tragikus minőség nem-tragikus mondhatóságának – elsősorban vagy leginkább szemléletformáló érvénnyel Kosztolányi az elődje.⁴⁹

Ezek tehát a fő motívumok a befogadásban Esterházy szövegeinek irodalmi-nyelvművészeti nóvumát és sajtószerűségét illetően: az írás könnyedsége, gracióz, lebegő kötetlenség, az elbeszélés narratív konvencióinak felülírása, a regény műfaji mintáinak újraírása, a fikcionalizálódásnak a szövegképződésben, ennek esztétikai érzékelésében való nyelvi színrevitele, a nyelv érzéki észlelésének felszabadítása. Persze nem feltétlenül értenek egyet a kritikusok egyik vagy másik aspektus valorizálását illetően: pl. Ilma Rakusa az *Esti*-ből hiányolja a narrációt,⁵⁰ míg a neves germanista Ernst Osterkamp megértőbben viszonyul a cselekmény elvének leépítéséhez, Estit „az irodalom reprezentánsa”-ként értelmezve.⁵¹ Cserébe viszont szerinte a számos rájátszás a német olvasónál tanácsalanságot vált ki – az *Esti* struktúrájának nagyfokú redundanciáját tekintve (kivéve az *Esti Kornél* címmel a kötet közepén helyet foglaló, tizenkét darabból álló novellafüzért) ez alighanem a magyar olvasóra is állhat. Érdekes és megfontolandó Osterkamp észrevétele a Kosztolányi-féle *Esti Kornél* és az Esterházy-féle *Esti* különbségéről: előbbit a szocialitás jellemzi (utalva a kávéházi kultúrára), míg a posztmodern *Estire* inkább a magányosság áll.

Többször visszatér egyes Esterházy-művek átláthatóságának kérdése a recepcióban: pl. a *Bevezetés* „összszeszálazási és -illesztési architektúrája” „némileg átláthatatlan”-nak minősül a Nürnbergi Zeitung recenzense számára,⁵² míg a Neue Zürcher Zeitung kritikusa az idézetek szervezését firtatja, szavát teszi a feszültségüket a „saját” szöveggel, illetve Esterházy „játékos viccesség”-vel szemben az *Emlékiratok köny-*

vének mint ugyanabban évben megjelent, „keserűen komoly monumentális világirodalomnak” adja a pálmát.⁵³ A Nürnbergi Nachrichten kritikusa pedig valószínűtlennek véli, hogy a *Bevezetésnek* „széles olvasóközönsége” lehetne a „nyitott Európában” (eszerint zárt, értsd: totalitarista társadalmaknak nyitott művekre, nyílt társadalmaknak viszont netán zártabb, legalábbis iránymutatóbb művekre lenne szükségük?).⁵⁴ A monumentális szövegstruktúra átláthatóságának, szervezésének, motiváltságának, funkcionáltságának kérdése felbukkan a *Harmonia Caelestis* kapcsán is, pl. Lorenz Jäger az FAZ-ben a Tanácsköztársaság regénybeli tematizálását emeli ki pozitív hangsúlyokkal, sok elbeszélő üresjárat ellenében.⁵⁵ Andreas Breitenstein az NZZ-ben meglehetősen kritikus-polemikus távlatból veszi górcső alá a regényt, alapvetően a tárgy – családörténet, történelem stb. – artikulációjának fenyegetettségét látva a regény mint „illuzionáló/dezilluzionáló masinéria” által. És itt is megjelenik az imént említett korszakellentételezés logikája: „a radikális irodalmi dekonstrukció korábban értelmes volt mint szellemi önvédelem, posztideológiai korszakunkban viszont csak növeli az uralkodó rossz végtelenségét. Az irónia problematikus lesz ott, ahol ideálokat bomlaszt fel hamis illúziók helyett.”⁵⁶ A posztmodern irónia és nevetés nem véd meg a történelemtől, különösen 9/11 után, írja a recenzens. Figyelmeztető lehet ez a kritika olyan (éppenséggel magyar) olvasatok számára (is), amelyek csak ujjbeggyel érintgetik a regény második részének a történelmi szenvedés és tragikum sűrűjéből merítő fejezeteit. A regény összességére nézve azonban Breitenstein írása inkább egyszerűsítőnek mondható, ezen túl irodalmi írásmód és (politikai, ideológiai) korszaktapasztalat nem problematikus megfeleltetését állítja, végső soron instrumentális funkcióban látva az irodalmi közlésmódokat, ezek játékkomponensét.

Strukturálisan hasonló fenntartás fogalmazódik meg a textuális és nyelvi játékok motiváltsága kapcsán Isenschmidnél az *Estiről*, ismét elvi összefüggésekbe ágyazódva: „Esterházy legjobb könyveiben viccének/szellemisségének játéka gyámponttal bír. A vicc komoly ellendarabon dolgozza ki magát: a családörténeten a *Harmonia Caelestis*-ben, a pártidiktatúrán a *Termelési regényben*, az anya életén és halálán *A szív segédigéiben* és a *Semmi művészetben*. Ebből a szembenállóból nyeri Esterházy féktelen szellemissége felszabadító funkcióját. Az *Esti*-ben hiányzik ez az ellendarab. Itt a játék csak önmagával játszik. A felrázás semmit sem ráz meg, és üres gesztussá lesz.”⁵⁷ Ehhez képest a Nürnbergi Zeitung recenzense viszont azt emeli ki, hogy az *Esti* nagyon is komoly témákkal foglalkozik, „az élet egész halálos komolyságával szembe-sít”.⁵⁸ Valóban, a könyv tulajdonképpen mű jellegű gerincét adó novellák több irányból (az antropológi-

ai differencia mentén és arra merőlegesen) is körüljárják a halálmotívumot, különböző kutyák elpusztulásától a jó barát elhunytán keresztül az elbeszélő/szerző virtuális haláláig. Nem beszélve arról, hogy a diktatúra (hatásainak) szociálpszichológiai értelmezése is releváns szerepet játszik pl. a *Második fejezet, melyben Esti Kornél tökéletes élete, avagy Pierre Ménard, a magyar Don Quijote szerzője* című fontos darabban. Komolyabb tétet érint a játék önmagában elégséges voltának aggálya strukturálisan rokon összefüggésben (egyfajta nárcizmus értelmében) a *Javított kiadás* esetében: Ilma Rakusa szerint apja ügynökműltja feldolgozásának kihívásával szemben Esterházy kudarcot vall (irodalmi értelemben!), aminek az a fő oka, hogy apjával szemben ugyan fel tud venni (lélektani) distanciát, önmagával (és mesterségével) szemben azonban nem igazán.⁵⁹

Esterházy prózája mint a történelem (írásának) archeológiája

A fenti példák némelyikében már megjelentek a történeti és térségi összefüggések és jelentésrétegek szerepére tett hivatkozások, most ezekhez kell odafordulni, mindeközben azonban alapvetően azt firtatva, hogyan mutatkozik meg a német nyelvű recepció nézetéből a regionális-történeti tapasztalat valóban irodalmi igényű artikulációja az Esterházy-prózában.

Messzemenő konszenzus uralkodik arra nézve, hogy Esterházy művei a kelet-közép-európai történelem tapasztalatából és ennek különböző kulturális és tudáskonfigurációiból nyerik szemléleti motivációikat. – A kritika Esterházy pályakezdését, elsősorban a *Termelési regényt* (amely 2010-ben jelent meg Terézia Mora fordításában, és élénk méltatásban részesült) a szocialista realizmustól való eltávolodás (avagy inkább az azzal szembeni ellenállás),⁶⁰ sőt annak műfaji mintái, diszkurzív rendjei, nyelvi-narratív kódjai szubverzív aláaknázásaként értelmezi. Csak kevés recenzió számol a közelebbi magyar epikatörténeti kontextussal, azzal a ténnyel, hogy a szocialista realizmusnak nevezett írásmód a hetvenes évek végén már régóta nem volt egyeduralgó a magyar irodalmi kommunikációban – mint ahogy azzal sem, hogy a *Termelési regény* vonatkozó mintái az ötvenes évekből származnak. A regényt alapvetően gesztusként, a szocialista politikai rendszerrel szembeni ellenállásként, a represszió megkerüléseként értik, ez a vélekedés 2017-ben is megerősítették.⁶¹ Paul Jandl is alapvetően politikailag olvassa a *Termelési regényt*, ugyanakkor hangsúlyozza, a regény „saját ökonómiával bír”, „az öröm [Lust] ökonómiájával”.⁶² Új-fent Isenschmid értő recenziója jár legelől olvasói ér-

zékenység terén, hangsúlyozva, hogy a regény korántsem tendenciózus rendszerkritikát, „moralisztikus világnézeti etikát” működtet, máig ható frissessége ennek köszönhető.⁶³

A Die Welt nekrológja szerint – széles körű vélekedést visszhangozva – Esterházy „témája Kelet-Közép-Európa bonyolult, törések által meghatározott történelme volt.”⁶⁴ Paul Jandl szerint a *Kardozós változat* nem más kínál, mint egy „magyar nemzetantropológiát”,⁶⁵ amit a magyar történelmet értelmező sommás mondatokat idézve a könyvből vél alátámaszthatónak, az elbeszélőt megfeleltetve a szerzőnek. Esterházy mintegy meghaladja e könyvében a „magyar melankóliát”, „szenvedéllyel” helyettesítve a „pátoszt” (e tézisek politikai felhangja, mint oly gyakran 2010 után, természetesen nem hallható félre). Ezzel meg is érkezünk a recepció egyik fő vezérmotívumához, toposzához, kliséjéhez: melankólia és irónia kettősségéhez. A befogadás jelentős része bibelődik azzal, hogy bizonyítsa, de legalábbis deklarálja, miszerint Esterházy ezt a kettősséget oldja fel vagy lép túl rajta. Breitenstein szerint Esterházy művei szisztematikusan „aláássák tragikum és irónia dichotómiáját”, amely kettősséget geotörténelmi és -kulturális összefüggésbe ágyaz, az irónia eredetileg a történelem utáni időszakba megérkezett nyugat-európai mentalitás jellemzője lenne, míg a tragikum a történelemtől inkább érintett kelet-európai régió életérzését és identitását határozná meg. Vagyis irónia és tragikum/melankólia egymásba fordítása vagy közvetítése mondhatni geotörténelmi anakroniát másol, Európa két felének egymáshoz közelítését szolgálná, talán így lehetne összefoglalni az irodalmi írásmód szemléleti komponenseinek tétjeit – ami egyúttal Esterházy kanonizációját is érthetőbbé tenné. Richard Wagner szerint Esterházyra olyan melankólia jellemző, amilyen „csak az ironikusnak adatott meg”.⁶⁶ Ugyanakkor a *Javított kiadás* az irónia határait mutatja meg. Utóbbi nehézség azzal a megjegyzéssel egészül ki a német szociológus és publicista Lorenz Jäger kritikájában, hogy „egy nagy írótól megkívánjuk tárgyai átgondolt elméletét is” (ez „nem intellektualisztikus előítélet”), ugyanis szerinte Esterházynek nem jut eszébe „pregnans ötlet a legnagyobb áruló figurájára”.⁶⁷ Jäger egy másik, két héttel későbbi cikkében a Békedíj átadása alkalmából arról ír, ez a díj annak szándékát jelzi, hogy Nyugaton meghalljanak olyan hangokat is, amelyeknek „a múlt másik, errefelé nem ismert történelmét kell elmesélniük”.⁶⁸ A kelet-közép-európai távlat a történelemre tehát fontos hozzájárulás lehet az egyesült Európa önképéhez. Jäger azt is felveti, „érdemes lenne a nyomába eredni annak a mélyebb iróniának, amely egy arisztokratára életét nemcsak a kommunizmusban, hanem a demokráciában is fémjelzi”. És valóban, amennyire dominánsan a megvalósult szocializmussal szembeni ellenállásként vagy ama politikai és társadalmi rendszert

kondicionáló diszkurzív rend szubverziójaként érték Esterházy 1989 előtti műveit, olyannyira hallgat a német nyelvű kritika is (avagy netán maguk a fikcionális Esterházy-művek?) az 1990 utáni időszak (éppen a demokrácia égisze alatt jelentkező) társadalmi-politikai dilemmáiról, leszámítva a főleg 2010 után elszaporodó (inkább gesztusjellegű, nem analitikus, ekként semmibe nem kerülő obligát) oldalvágásokat a magyar kormány kurzusa felé.⁶⁹

A Süddeutsche Zeitung 2005-ös cikke (ami egy Esterházynál tett látogatásból és interjúból keletkezett) arról ír, hogy a kelet-európai posztmodern „lényegesen politikusabb volt, mint nyugat-európai párja, és nyelvi játékjellege telve volt egzisztenciális komolysággal, mivel az esztétikai virtuozitás kockázatos antiideologikus gesztust jelentett: a derű [Heiterkeit] mint eszköz, megvonni magát a rendelkezhetőségtől.”⁷⁰ Eltekintve attól a kérdéstől, milyen lehet ez a (politikailag motivált?) derű pártállami körülmények között, érdemesebb arra utalni, hogy itt is az irodalmi közlés rögzíthetetlenül íródik be instrumentalisztikus funkcióba. A „Heiterkeit” mozzanata osztrák kontextusban is tematizálódik, sokatmondó módon éppen egy többértelmű szójáték révén is: a Der Standard kritikája a *Hasnyálmirigynapló* német fordításáról az *Aus heiterem Himmel* („Derült égből”) címet viseli.⁷¹

Azt lehet mondani, melankólia és irónia kettősségének alakzata történelmi impregnáltság és történelmen túliság kétirányúsága mellett egy másik metaszinten mintegy leképezi egyfelől térségi történeti, másfelől irodalmi antropológia összefüggéseit. Vagyis a melankólia a történelmi impregnáltság indexeként, az irónia az irodalom vagy irodalmiság trópusaként figurál. Amennyire toposzá szilárdult Esterházy művei kapcsán e kettősségnek az áthidalási alakzata (az Esterházy-szövegek mintegy e – történeti, térségi, antropológiai – duplicitás meghaladásának ígéretként funkcionálnak), olyannyira kevés a kidolgozottabb kísérlet történelem és irodalom viszonyának a szövegiség működés módja alapján való konceptualizálására. Kézenfekvő lenne például a gyász és melankólia kapcsolatáról érkező Freudra (vagyis egy másik térségi szerzőre) támaszkodni, aki szerint a melankólia (mely egyszerre a gyász latenciája és önreflexív, sőt a gyász énje ellen forduló hatványozása) bonyolultságát az „ambivalenciakonfliktus”-nak köszönheti.⁷² Érdemes lehet ezt összevetni a történelem vége képzetével mint a gyász alakzatával: a melankólia egyszerre számol a történelem egy bizonyos szubjektumának, felfogásának vagy korszakának berekesztésével, ugyanakkor a történelem nem-megszűntével.

Esterházy irodalmi beszédmódját mint a történelmi tudás és tapasztalat írásának nem-instrumentalizálható médiumát úgy megvilágító, mint összetett módon Thuswaldner mutatja meg bizonyos, egyszerre eldöntetetlen módon referenciális és szimbolikus modulok

cserélgetésének dinamikai elemével hozva összefüggésbe a történelem írhatóságának poétikai kérdéseit: „Esterházynál a magyar történelmet multifunkcionális felhasználhatóságú spotok formájában tapasztaljuk meg. A valóságreszcsek kicserélhetőek, egyetlen szféra sem áll egyedül önmagában, mindig adódik kapcsolat más szférákhoz. Magyarország nem pusztán Magyarország, hanem továbbgondolják, továbbbasszociálják.”⁷³ Ilyen irodalomkritikusi horizontot szükséges ahhoz, hogy fény derüljön a nyelvi imagináció stabilizálhatatlansága és a történelem értelmezésének rögzíthetetlenül közötti mély kapcsolatra, e kapcsolat nyelvészeti lehetőségfeltételeire.

Ezért kerül szóba többször a recepcióban maga az irodalom dimenziója, az irodalmi jelenség, vagyis Esterházy művei azt is elérik egyes kritikusoknál, hogy elvi síkon reflektálják az irodalom mibenlétét, éppen az elbeszélés irodalmiságának önreflexív és metanarratív mozzanatai felől, a mondhatóság és írhatóság, a szövegesülés, szöveggé fogalmazás és formálás határmezsgyéi felől is. Utóbb, főleg az *Esti* kapcsán állapították meg, Ilma Rakusa szavait kölcsönvéve: „Középponti itt a kérdés, hogyan függ össze élet és írás, hol kezdődik az egyik, hol szűnik meg a másik.”⁷⁴ Kathrin Lauer cikke a *Márk-változatról* a gyerek elbeszélő némaságát úgy értelmezi, hogy ez „alighanem a szóval szembeni tiszteletből” fakad. Végül „leckt” olvas ki ebből „az irodalom lényegére” nézve, „azaz: egy metatörténetet”. Ebben a nézetben ez a következőt jelentené: „A fikció és a metafora bűncselekmények, bánat/gyász vagy szerencsétlenség után keletkeznek, amelyektől szublimáció útján szeretnének megszabadulni.”⁷⁵ A *Die Zeit* kritikusa nekrológiájában így vélekedik: „Esterházy Péter irodalmát sosem lehetett elmesélve összefoglalni [nacherzählen], ám talán éppen itt kezdődik az irodalom egyáltalán, főleg olyan irodalom, amely oly erősen a nyelvben és az ironikus nyelvkétegyben él, mint az övé. Nyelvem határai világom határait jelentik, mondta Wittgenstein, és Esterházy ezeken a határokon mozgott egy varázsló huncut és csintalan örömeivel, aki hirtelen eltünt egy szót, egy mondatot, egy poént, jelentéseik körül cselezik, avagy ezeket ugyanazzal a hátsó gondolattal máshova csempészi, ahogy ezt más szerzők szövegrészleteivel is tette.”⁷⁶ Az irónia itt tehát metapoétikai trópusként értelmezhető, a nyelvi közlés, a verbalizáció és újabb síkon a szövegesülés határaival szembesít, avagy ezek a határok termelik ki az ironikus effektusokat. Ezzel melankólia és irónia összekapcsolódása a szövegesülés (fikcionalitástól átítatott, illetve fikcionális effektusokat generáló) vakfoltjaira, szüneteire, hiányaira, titkaira, illetve a nyelv kimondatlanjára utalhat, ahogy erre alább ki kell térni.

Az eddigieket formalizálva megállapítható, hogy Esterházy olvasásában, eme olvasás alapvető téjét il-

letően a következő oszcilláció, illetve interpenetráció figyelhető meg: az irodalom, bizonyos irodalmi vagy stílusgesztusok határai mutatkoznak meg a történelem felől (vagy antropológiai határtapasztalatok felől is)⁷⁷ – és fordítva, a történelem hermeneutikai autoritásának korlátaira derülhet fény az irodalmi imagináció és nyelvi potencialitás felől. Utóbbi ugyancsak a nyelv történeti létmódjának függvénye, kevésbé valamely önelvű esztétikai képzelőerő szuverenitásáé. Erre következzen egy példa.

Viszonylag ritkán kerülnek szóba tehát az Esterházy-művek jelentésrétegeinek transzepochális, netán antropológiai vonatkozásai, egy markáns kivétel lehet a Wiener Zeitung nekrológja, amelyben Oliver Lehmann a következőképpen fogalmaz: „Ám hogyha létezett olyasvalami, mint Esterházy élete témája, akkor az önmaga újra és újra megújított kikérdezése volt individuum és társadalom viszonyáról.”⁷⁸ Az „elvi udvariaság” az, amely a két pólus közötti közvetítést szavatolhatja,⁷⁹ amely ugyanakkor „hozzávetőlegesen/mellékesen (párhuzamosan)/időlegesen” („beiläufig”, egyfajta nem-rögzített „talán” értelmében) megy végbe: „a hozzávetőlegesség/mellékesség sokkal elevebben képezi le az emberi gondolkodás működését annak ihletettségeivel és asszociációival, mint egy mégoly precíz ábrázolás egy cselekvési maxima ígézetével. Ebben az értelemben Esterházy Péter irodalma körülbelüli/mellékes, azaz mélységesen emberi volt.”⁸⁰ A szerző itt kardinális, egyszerre regionális kultúrtörténeti forrását, ugyanakkor nyelvi működését találja el az Esterházy-féle nyelvi szólamkonfigurációnak. A „beiläufig” „közömbös”-t is jelenthet (a „tetszőleges”, „jelentéktelen”, „lényegtelen” értelmében), ami a magyar olvasónak legkésőbb itt eszébe juttathatja azt a bizonyos „észrevétlenül elhelyez”-ett „közönyösnek látszó szót”, amely *Esti Kornél* „erkölcsi fölfogásának” alapja, és amelynek irodalmi hatástörténeteként az Esterházy-oeuvre számos darabja és rétege értelmezhető.⁸¹ Arról az „udvariasság”-ról van szó, amely – akár a benjamini értelemben – „cél nélküli eszköz”-ként is felfogható⁸² – ez volna tehát a „derű” instrumentalizálásával nem-összemérhető, azzal mélységesen heterogén távlat a nyelv kalkulálhatatlan és nem-megjelenő eseményszerűségére!

Exkurzus: nyelv-, hatalom- és civilizációkritika

Esterházy recepciójában a történelmi irányultságon belül a politikai aspektus érdekesebb tematizálásaira is érdemes kitérni. Itt a nyelvkritikának a hatalomkritikához fűződő mondhatni immanens viszonya érdekes, ahogy ezek kölcsönösen átjárják egymást. Erre már

Gregor Dotzauer 1989-es kritikája a *Fuhasokról* (az FAZ-ben) is utalt: „Esterházy ravasz stratégiája, ahogyan a gyakran represszíven fellépő hatalom ellen támad, ráirányítja a figyelmet arra a tényre is, amire itt Nyugaton szinten egyáltalán nem figyelünk, nevezetesen arra, hogy a hatalom itt is létezik, csak szinte észre sem vesszük.”⁸³ Egyes osztrák kritikusok (Karl Kraus visszaköszön) ezt erőteljesen hangsúlyozzák, például Ulrich Weinzierl világossá teszi (a *Bevezetés* kapcsán), hogy Esterházynál „a nyelvkritika [pl. az ironia: Esterházy „az ironia magyar világbjainoka”] mint hatalomkritika nyilvánult meg”.⁸⁴ Werner Krause (a *Kleine Zeitung*-ban a Békedíj alkalmából) a nyelvkritika egyedi vonását emeli ki Esterházynál, különösen afirmatív módon: „mint sok más szerző, Esterházy is panaszkodik a nyelv eltűnését, ám ezt nem siránkozva-meghatódva teszi, hanem magas, finoman csiszolt mesélőművészettel, a bohózat és a tragikomikum módszereivel.”⁸⁵ Ezután pedig polemikus módon különbözteti meg egy korábbi békedíjazott, Martin Walser diskurzusától, amely distinkció egyértelmű kritikus felhangokkal él szövetségi német irányban: „Esterházy olyan moralista, aki messze áll a mindigök kifutójától, mentesen az ütlegelési kísérletektől, amelyekkel egyik elődje a Békedíjazottak sorában, Martin Walser próbálkozott, polemikusan vádoló morálbuzogánnyal páholva el a múltat.” Sőt, Krause ellentmond Esterházy díjadó laudátorának is: „Hogy a fáradhatatlan, békülékeny bujtogatót tegnap a díj átadásánál Michael Naumann, a *Zeit* szerkesztője mint »minden múlt idők robbantómesterét« méltatta, ez mégiscsak túl drasztikus volt. Ugyanis egy költőfejedelem, mint Esterházy, inkább a szubtilis robbanószerekben bízik.” Ezen a ponton markánsan érzékelhetők a differenciák a német és az osztrák befogadás fontos tendenciái között.

Két erős kritikus írás is (feltűnő kivételekként) olyan módon hozza játékba Esterházy műveinek nyelvi erejét, innovatív effektusait, ami kultúr- vagy civilizációkritikai téteket is bekapcsol a nyelvkritikai diskurzusba. Az osztrák Anton Thuswaldner az autenticitás fétisében, egyfajta élmény- és identitásesztétikai normán túllendülő írás működését látja a magyar író műveinek exponált szövegszerűségében. (Ennek a meglátásnak az érvényét – mint ahogy az írás egyéb megfigyeléseinek produktivitását – nem lehet eléggé hangsúlyozni, mind irodalomolvasási nézetben, mind a mai nyilvánosság bizonyos diszpozitívumainak kritikai reflexióját illetően.) Minden személyes tapasztalat előtt (nem után) a szó áll Esterházy szövegeiben, amire Thuswaldner meglehetősen radikális, ugyanakkor nagyon is belátható módon *A szív segédigéit* hozza példának. A szó azonban mindig már „előregyártott is”, azt az „igényt támasztva”, hogy „mindenki számára rendelkezésre álljon”, így az irodalmi írásnak valamiképpen az ez által az általánosság által fabrikált fixációk feloldása, relativizálása, az ezek tör-

ténő túllépés lesz a *movense*. Esterházynál ez az idézésben megy végbe,⁸⁶ ahol – talán így lehetne formalizálni – az idézés/idézet egyszerre közeg(képződés) és (nyelvi-textuális) cselekvés.

Thomas Hettche az FAZ-ben általánosabb médiakritikai problémákat, az irodalmat lecserélő „életrésztveletli” szövegek jelenségét feszegető írásában inkább példának hozza Esterházyt az irodalmi írásra, amely szerint a mű létrehozásában érdekelt, ezért meg kell különböztetni „az irodalmi nyilvánosság másik formáját”-tól, például a blogírástól, azoktól a formáktól, ahol a „szövegprodukción” mint az „életben való részesedés” platformjaként prezentálja magát. Ez a fajta szövegtermelés szerint az irodalomnak az internet, a digitális kultúra által megváltoztatott érzékelésével áll összefüggésben. A 2010-ben megjelent cikk eme megfigyelése könnyen belátható, talán nem is hat az újdonság varázsával, annál inkább elgondolkodtathat viszont az ebből levezetett megmondolása, különösen a „szociális média” azóta még kiterjedtebbé váló térhódításának tapasztalatával: „Azt hiszem, hogy a világháló végtelen médiabeszélgetése, amelybe oly sokan belebonyolódtak, és amelyben fogva vannak, és ami ugyanakkor mégis annyira anyagatlan és megfoghatatlan marad, mély bizonytalanságot termel mindazzal szemközt, ami megvonja magát ettől a végtelen csevegéstől [Plauderei, fecsegést is jelent]. Következésképpen mindent, ami megvonja magát ettől, teljesen idegennek és irritálóan érzékelünk, mert legbelül tudjuk: csak akkor, amikor ez a nem komputálható és nem lefordítható, semmilyen fórum és olvasói kommentár által nem elérhető idegen már nem fog létezni, csak akkor fog a kétely bennünk, magunkban elnémulni, hogy az, amit teszünk, valóban annyira csodálatos-e, mint amennyire nem szabad ennek bizonygatásában elfáradnunk.”⁸⁷ Vajon mennyiben volna újraolvasható a *Termelési regény* a mai digitális kultúra szöveg- és kommentártermeléseinek implicit kritikájaként?

A történelemfeletti

Esterházy műveinek azon fontos rétege, amely a hittapasztalattal, a szent mozzanattal, az isteni instanciával folytatott kommunikációval itatódik át, vallási összefüggéseket feszeget – ez a jelentéstani és performatív dimenzió feltűnően hiányzik a recepció által tárgyalt témák közül (vagy pedig csak említések szintjén konstatálják). Utóbb természetesen a *Márk-változat* apropóján került szóba a hitélmény problematikája, ám néhány rövidebb, karakteresebb írástól⁸⁸ eltekintve jószerevével Isenschmid az egyetlen kritikus, aki kiemelt figyelmet szentel az Esterházy-művek eme jelentéssíkjának és nyelvi konfigurációjának. A *Márk-változatról*

írott érzékeny elemzése elmélyült, úgyszólván meditatív recenzió, az Istennel folytatott kommunikáció, a hitbeli összefüggések és a vendégszövegek funkciójának finom reflexiója és kommentárja.⁸⁹ Érdekes, hogy Esterházy „mint teológus” nyomatékos tematizálása egy cseh szerző, Martin C. Putna tollából származik, aki szerint Esterházy művét éppen „hit és irodalom egybekapcsol”-ása is egyedíti, „anélkül hogy bármelyik is hiteltelenítené a másikat”.⁹⁰

Paul Jandl már idézett nekrológiájában a következőképpen összegzi Esterházy életművének szerinte moralista magját vagy kisugárzását: ezt a moralistaléteket „nem szabad összetéveszteni a pusztán morállal. Eltérően ennek bigottságával, a moralistáknak semmi sem szent, mivel mélyreható sejtéssel bírnak a szentségről. És ez alapjában véve alighanem Esterházy Péternél is így állt. Műve az élet örvényéről mesél, olyan centrum körül forog örült tempóban, amely nem megnevezhető...”⁹¹ Szerkezetileg hasonló következtetésre jut Anton Thuswaldner kiváló esszéje is, arra figyelmeztetve, hogy Esterházy írásmódja finom distanciát tart a történelmi tudás általi autorizációktól, alighanem éppen mélyrehatóan rétegzett beszédszerűségének, az írhatótól való bizonyos távolságtartásának, ugyanakkor a nem-írhatót sosem irodalmon kívüli fixpontként vagy autoritásként kezelő nyelviségének köszönhetően: „Egyáltalán nem magyar kortörténetről van szó, messze vannak bűn és bűnhődés variációi. Esterházy írása egy nagy, unheimlich, ismeretlen fehér tér szóban gazdag körbejárásának felel meg. Akkor végül adódik valami konkrét, amelyben meg lehet kapaszkodni, itt egy epizód, ott egy hagyomány. Ezeket azért szólítják fel, hogy összegyűljenek, e körül a fehér tér körül csoportosuljanak. Bármiről is essen szó, bármi is legyen a tényállás, a fehér tér elnyeli az összes igazságot. Mindent kétségessé tesz, ami le van írva, ezért szólítanakak elő oly sok igazságot, ezért nyerek el a tréfa és a gúny esélyüket a fellépésre, ezért fújnak vissza minden lehetséges igazságot, és másikkal konfrontálják azokat. És ezért hívnak elő és próbálnak ki oly sok nyelvi mintát.”⁹² Talán ez a nem-adott, nem-felmérhető fehér tér maga a fikció tere, annak metaforája, ami nem is annyira térként, mint inkább a leírtak és elbeszéltek már mindig is fikcionális megkettőződésében fejti ki a maga hatását. ■ ■ ■

Lőrincz Csongor 1977-ben született Csíkszeredában, irodalomtörténész, a berlini Humboldt Egyetem Magyar Irodalom és Kultúra Tanszékének vezetője.

- 1 Wernitzer Julianna: *Idézetvilág, avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*, Pécs–Budapest, 1994, 132–144.
- 2 Kulcsár Szabó Ernő: *Esterházy Péter*, Pozsony, 1996, 195–196.
- 3 Uo.
- 4 Csupán nagyon kevés szaktudományos tanulmányt találni németül Esterházy műveiről. Néhány újabb a kevés példából: Marc Weiland: „Zur Narratologie autobiografischer Selbst(er)findung. Literarische Lebensgeschichten bei Felicitas Hoppe und Péter Esterházy”. *KulturPoetik* 15.1 (2015), 50–69. Ute Seiderer: *Donaupassagen. Interkulturalität und Transiterfahrung bei Péter Esterházy*. *Zeitschrift für interkulturelle Germanistik* 2016/7, 73–86. Friedrich Vollhardt: *Péter Esterházy's Harmonia Caelestis oder Wo verläuft die Grenze zwischen historischer Erzählung und autobiographischem Bericht?* = Wilhelm Kühlmann – Gábor Tüskés (szerk.): *Ungarn als Gegenstand und Problem der fiktionalen Literatur (ca. 1550–2000)*, Heidelberg, 2021, 515–531.
- 5 Természetesen sok más író esett áldozatul valamilyen módon a kommunista rendszer önkényének szerte Kelet-Közép-Európában. De Esterházy arisztokrata származása ezt a jelenséget az ő egyedi esetében különleges fénybe vonja.
- 6 Egy interjúban a *Der Standard* számára: „Az irodalom idegen volt számomra [a hetvenes években]. Nem tudom, gondoltam-e valamit egyáltalán az irodalomról, de amit így megragadtam, azt inkább a kezeim tették, mint az értelmem. Mi az irodalom? Még nem is tudtam, mit akarok. A kezdetekkor barátokra van szükségünk, környezetre van szükség, amely véd, és az oszt rák és német irodalmi emberekben védelmemre találtam.” (2007. december 21., *Kleinkarierte Zukunft durch Kerneuropa*). Persze, hogy mennyire vitálisan szükséges ez egy író számára, vitatható. James Joyce, Franz Kafka vagy Fernando Pessoa, netán az emigráns Márai Sándor (és mások) esetei mindenesetre látványosan cáfolhatják ennek a szükségletnek az általánosíthatóságát.
- 7 „Ráadásul nem lehet nem észrevenni az örömet a pusztá szerepjátásában, amikor Esterházy nyugateurópai fellépései alkalmával oly akkurátusan adja a magyart, amiként az stabil képként rögzült a kulturális emlékezetben.” Lorenz Jäger: *Verbesserer. Friedenspreis des Deutschen Buchhandels für Péter Esterházy*. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2004. június 17. [A német recepcióból vett idézeteket itt és a továbbiakban is saját fordításomban közlöm.]
- 8 Ahogy erre Zsuzsanna Gahse utal a *Neue Zürcher Zeitung*-ba írott nekrológiájában, 2016. július 15-én. (*Ein grosser Dichter und ein tapferer Ungar. Zum Tod von Péter Esterházy, dessen Werk ein Spiel ist aus frivolem Ernst und hartnäckiger Aufklärung.*)
- 9 Esterházy Péter: *Esti*, Magvető, Budapest, 2010, 303.
- 10 Számos kritika a *Harmonia Caelestis* tartja Esterházy főművének, pár példa: Manfred Papst az *NZZ* am Sonntagban (2013. április 28., *Der Aal entwischt. Keiner versteht sich besser auf das Spiel mit literarischen Formen als der ungarische Erzähler Péter Esterházy. Im Roman «Esti» treibt er seine Virtuosität, aber auch seinen Übermut auf die Spitze. Ein Buch für Unerschrockene*) vagy Kathrin Lauer a *Die Presse*-ben (2016. július 15., *Ungarischer Schriftsteller Peter Esterházy gestorben*), illetve Ursula März a *Deutschlandfunk*-ban: https://www.deutschlandfunk.de/peter-esterhazy-labyrinth-in-prosaform.700.de.html?dram:article_id=321293.
- 11 Vö. Wernitzer: *Idézetvilág*, 77. Részletesen és alaposan: Kulcsár Szabó: *Esterházy Péter, i. m.*, 210–240.
- 12 Vö. a következőkhöz ettől még eltérően Kulcsár Szabó: *Esterházy Péter, i. m.*, 195.
- 13 *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2016. július 16. (Tilman Spreckelsen: *Die Verwandlung der Welt. Zum Tod des ungarischen Autors Péter Esterházy*)
- 14 2010. december 17. (Ronald Pohl: *Das Irenhaus der Fußballer und Rechenschieber Mit einer der wichtigsten Buchveröffentlichungen 2010 gedenkt der Berlin Verlag einer Sternstunde. Er erinnert daran, wie der Ungar Péter Esterházy 1979 mit „Ein Produktionsroman“ die Postmoderne miterfinden half.*)
- 15 2013. április 28. (Manfred Papst: *Der Aal entwischt. Keiner versteht sich besser auf das Spiel mit literarischen Formen als der ungarische Erzähler Péter Esterházy. Im Roman «Esti» treibt er seine Virtuosität, aber auch seinen Übermut auf die Spitze. Ein Buch für Unerschrockene.*)
- 16 Kulcsár Szabó Ernő 1996-os monográfiája utalt a *Rayuela*-párhuzamra, viszont nem a *Termelési regény*, hanem a *Bevezetés* kapcsán, és ott is legalább annyira elhatároló érvénnyel, vö. *Esterházy Péter, i. m.*, 198.
- 17 2006. május 27. (Alexander Kluy: *Literarisches Hochgebirge. Péter Esterházy hat ein monumentales Immer-wieder-Lesebuch geschrieben.*)
- 18 2016. július 15. (David Hugendick: *Diese Heiterkeit, diese Zweifel. Péter Esterházy erschuf ein literarisches Labyrinth, in dem wir uns gern verirren. Er war einer der größten Erzähler der europäischen Gegenwartsliteratur. Ein Nachruf.*)
- 19 Az „oulipizmus”-hoz és korrelatív textuális technikáihoz vö. Gérard Genette: *Palimpseste. Die Literatur auf zweiter Stufe*, Frankfurt a. M., 1993, 59–70.
- 20 2006. december 2. (Jergius Holger: *Dickes von Péter Esterházy. Einführung für Fortgeschrittene*)
- 21 Vö. Kulcsár Szabó: *Esterházy Péter, i. m.*, 181–184.
- 22 *Süddeutsche Zeitung*, 2016. július 16. (*Es gibt kein Ende. Der große ungarische Schriftsteller Péter Esterházy ist am Donnerstag in Budapest gestorben. Er hat die Geschichte seiner Familie und seines Landes zusammengeführt mit den Wanderungen in der europäischen Literatur.*)
- 23 Ugyanakkor éppen kortárs (vagy legalábbis háború utáni) német irányban is megfogalmazódna néha olvasói asszociációk: a Münchner Merkurban megjelent rövidebb recenziójában Andreas Puff-Trojant a *Márk-változat* gyerek-elbeszélője Günter Grass *Bádogdobjának* Oskar Matzerathjára emlékezteti (2016. április 4., *Das schweigende Kind. Péter Esterházy denkt gewitzt über den christlichen Glauben nach.*)
- 24 2013. február 25. („Wie ein Wildschwein”. *Der ungarische Schriftsteller Péter Esterházy über Schreiben als Form von Faulheit, Leben und Arbeiten unter der Diktatur und seinen neuen Roman “Esti”*)
- 25 2016. július 16. (Stefan Gmünder: *Ein Meister der postmodernen Ironie*)
- 26 *Neue Zürcher Zeitung*, 1999. október 9. (*Melancholie der Erinnerung. Fussnoten zur ungarischen Gegenwartsliteratur*)
- 27 Graf már 1986-ban értő és koncepciózus recenziót közölt *A szív segédigéiről* (az *FAZ*-ben), vö. Wernitzer: *Idézetvilág, i. m.*, 135.
- 28 *Neue Zürcher Zeitung*, 2004. október 9. (*Das Budapester Spiel. Péter Esterházy's ostmitteleuropäische Ironie*)
- 29 Egy interjúból keletkezett cikk zárlatában az interjúkészítő azt kérdezi Esterházytól (utalva Esterházy utószavára az *Esti Kornél* német kiadásához, amelyben ő Kosztolányit mint nyelvi újítót, éppen a szintaxis síkján, méltatta), mit tanult Kosztolányi *Esti Kornél*-jából, amire Esterházy azt feleli, ezt a kérdést: „Mit jelent egy rövid mondat?” (*Welt*, 2013. június 13., Jan Küveler: *Auf einem Platz mit dem Messi der Literatur*)
- 30 Ld. Heike Flemming: *Abschweifen und Verirren = Lórinccz Csongor – L. Varga Péter (szerk.): Herausforderung der Literatur: Péter Esterházy*, Berlin–Boston, 2021, 35–39.
- 31 *Neue Zürcher Zeitung*, 2016. július 15. (*Ein grosser Dichter und ein tapferer Ungar. Zum Tod von Péter Esterházy, dessen Werk ein Spiel ist aus frivolem Ernst und hartnäckiger Aufklärung.*)
- 32 *Neue Zürcher Zeitung*, 2015. augusztus 13. (A *Kardozós változat* kapcsán: *Keine einfache Geschichte. Péter Esterházy's vollmundige „Mantel-und-Degen-Version”*)
- 33 *Neue Zürcher Zeitung*, 2009. április 29. (*Mama als Fussballfan. Péter Esterházy's hinreissende Hommage „Keine Kunst”*)

- 34 *Der Acker der Worthülsenfrüchte* = Angelika Klammer (szerk.): *Was für ein Péter! Über Péter Esterházy*, Berlin, 2005, 123. (Jellemző, hogy ebben a kötetben gyakorlatilag Thuswaldner írása az egyetlen, amely kevésbé a szerző Esterházy körülrajongására, az Esterházy-jelenség érzelmi-ideológiai kritikái méltatására rakta a tétjeit, hanem valóban az Esterházy-próza nyelviségével, szövegségével és poetológiájával foglalkozik.)
- 35 Paul Jandl megdicsérei Heike Flemming *Kardozós változat*-fordítása nyelvének „érzékletességét” (*Gulasch der Geschichte. Wo Nichtse sich zu Etwasen zusammensetzen: Péter Esterházy wild und verwegene Jagd durch Ungarns Seele*, Die Welt, 2015. március 21.).
- 36 Neue Zürcher Zeitung, 1999. november 9. (*Der Dichter als bestohler Dieb. Péter Esterházy tanzt grazios an den Rändern der Leere*) Esterházy írásmódjának „gracióz kötetlenség”-ről lásd Kulcsár Szabó Ernő elvi-szisztematikusan tanulmányát: *Gracióz kötetlenség. Szólam és írhatóság Esterházy prózájában* = Lőrincz Csongor – L. Varga Péter – Palkó Gábor (szerk.): „Nincs vége. Ez a befejezés”. *Tanulmányok Esterházy Péterről*. Budapest, 2019, 10–33. Németül in: Lőrincz–L. Varga (szerk.): *Herausforderung der Literatur*, 147–167.
- 37 Vö. ismét Moser: *Der Dichter als bestohler Dieb*.
- 38 Vö. Kulcsár-Szabó Zoltán: *Narratíva, hazugság, kérdés. A referenciális autoritás határai* = Uő.: *Tetten érhetetlen szavak. Nyelv és történelem Paul de Mannál*. Budapest, 2007, 325.
- 39 Thomas Hettche differenciáltan ítél EP szövegközi írásmódjáról, ezt mondhatni a másik nyelvére való megnyílásként értelmezi („a saját történet megnyitása más történetekre és mások történeteire”). Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2010. április 8. (*Was Literatur ist. Unsere literarische Welt droht zu verschwinden. Das Werk wird ersetzt durch Texte als Lebensteilnahme. Doch warum nur sollten Schriftsteller jetzt bloggen statt dichten?*)
- 40 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2009. május 9. (*Wer ein Tor schießt, schlägt das Kreuz*)
- 41 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2001. december 12. (*Nullsituation. Auch Bilder haben Anfänge*)
- 42 Wernitzer Julianna 1994-es könyvének címe beszédes ebből a szempontból: *Idézetvilág, avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője*. Külön ki lehetne némi olyan fontos Esterházy-szöveghelelyekre, amelyeket a recepció eredeti Esterházy-mondatokként ismételt, de amelyek (transzformált) idézetek: ilyen pl. a „Helyéről elmozdítani a beszédet annyi, mint forradalmat kiobbantani”, ami egy Roland Barthes-idézet (vö. Kulcsár Szabó: *A magyar irodalom története 1945–1991*, Budapest, 1994, 173–174.), Esterházy maga utal is erre egy interjúban (Der Standard, 2009. november 9., „Achtung gebührt Tanten, nicht Texten”. *Der ungarische Autor Péter Esterházy wohnte der Uraufführung seiner „Harmonia Caelestis” im Burg-Kasino bei. Ronald Pohl sprach mit ihm über Tücken und Glück des Theaters*). Egy másik ilyen idézet az *Esti* nyitányából ismételen többször mint eredeti Esterházy-közlést: „Mindazonáltal jó volna élni még egy darabig”, ami Kosztolányi Őszi reggeliének egyik felsorát visszhangozza.
- 43 Vö. Kulcsár Szabó: *Gracióz kötetlenség; Bónus Tibor: Textualitás és beszédszerűség – esemény és korszakküszöb*. A Termelési-regény újraolvasásához, in: Bónus Tibor et al. (szerk.): *Hatástörténetek. Tanulmányok Kulcsár Szabó Ernő 60. születésnapjára*, Budapest, 2020, 420–468. Németül (rövidített változatban) in: Lőrincz–L. Varga (szerk.): *Herausforderung der Literatur*, i. m., 115–145.
- 44 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2006. november 29. (Joachim Kalka: *Die Sprache der Zukunft. Was ist das? Péter Esterházy als Poetikozept*)
- 45 Hannoversche Allgemeine Zeitung, 2016. július 16. (Janina Fleischer: *Der Mensch des Abendsterns. Text-Labyrinth, Sprach-Paradiese und Bücher, die man nicht zusammenfassen kann: Péter Esterházy ist tot*) Nagyjából ugyanez a cikk ugyanazon nap megjelent a Dresdner Neueste Nachrichtenben is: „Die Wörter treiben mich voran”. *Literat von Weltrang: Der ungarische Schriftsteller Péter Esterházy ist im Alter von 66 Jahren gestorben*. Az „eltévedés”-hez ld. még Flemming: *Abschweifen und Verirren* = Lőrincz – L. Varga (szerk.): *Herausforderung der Literatur*, 35–39.
- 46 2016. július 15. Peter Henning: *Der lichte Geist. Nachruf: Zum Tod des jetzt verstorbenen ungarischen Schriftstellers Peter Esterházy*. Vö. még Ursula März színvonalas cikkével (a *Kardozós változatról*), aki Esterházy szövegeinek labirintusjellegét emeli ki, arra is utalva, hogy e szövegek architektónikájá nem független a szerző matematikusi végzettségétől: https://www.deutschlandfunk.de/peter-esterhazy-labyrinth-inprosaform.700.de.html?dram:article_id=321293
- 47 Süddeutsche Zeitung, 2013. március 12. (*Flucht ist kein gutes Wort. Péter Esterházy neues Buch „Esti” macht aus der Form des autobiografischen Romans eine Spiegelfechtere und zeigt dem aktuellen Ungarn eine kalte Schulter, die es in sich hat*)
- 48 Die Zeit, 2009. július 2. (*Mutters schöne Beine. Péter Esterházy bewegt sich in »Keine Kunst« im innersten Bereich von Scham und Intimität. Und kann es wie keiner*)
- 49 Az *Esti* kapcsán Martin Lüdke játékba hozza Kosztolányi művét is, az irodalmi modernség kontextusába állítva: https://www.deutschlandfunk.de/den-leser-gegen-die-wand-fahren-lassen.700.de.html?dram:article_id=256331
- 50 Neue Zürcher Zeitung, 2013. május 14. (*In der*
- Wortschmiede. Péter Esterházy hat mit „Esti” einen verspielten Nicht-Roman geschrieben*)
- 51 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2013. augusztus 30. (*Einer liefert den Lebensstoff, der andere schreibt ihn auf. Péter Esterházy macht Ernst: in „Esti” dichtet er seinem literarischen Alter Ego wechselnde Identitäten und alle möglichen Lebensentwürfe an*)
- 52 2006. december 2. (Jergius Holger: *Dickes von Péter Esterházy. Einführung für Fortgeschrittene*)
- 53 Neue Zürcher Zeitung, 2006. június 13. (Franz Haas: *Avantgarde unter dem Gulaschkommunismus. Frühe Prosa von Péter Esterházy in einem Band*) Maga Esterházy „csodálkozott is azon, hogy Bevezetése [a német fordításban] alig lelt visszhangra” (Zsuzsanna Gahse a Neue Zürcher Zeitung-beli, fentebb már idézett nekrológiájában).
- 54 2006. június 15. (WolfPeter Schnetz: *Schöpferische Höllenfahrt eines Rebellen. Péter Esterházy monumentales Buch-Kunstwerk „Einführung in die schöne Literatur”*)
- 55 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2001. december 12. (*Nullsituation. Auch Bilder haben Anfänge*)
- 56 Neue Zürcher Zeitung, 2001. november 3. (*Im Namen des Sohnes „Harmonia Caelestis”: Péter Esterházy zerredet (s)eine Familiengeschichte*)
- 57 Die Zeit, 2013. március 14. Ugyanezt az önmagába forduló játékot véli észrevenni Ursula März is a *Kardozós változatban*: https://www.deutschlandfunk.de/peter-esterhazy-labyrinth-in-prosaform.700.de.html?dram:article_id=321293
- 58 2013. július 8. (Jergius Holger: „Esti”, *der neue Péter Esterházy. Verwirrspiel der Identitäten*)
- 59 Neue Zürcher Zeitung, 2003. augusztus 6. (*Traurige Nachschrift. Péter Esterházy „korrigiert” seinen Familienroman – und scheitert literarisch*) Spreckelsen már idézett, FAZ-beli cikke viszont arra figyelmeztet éles szemmel (az életművön átvitelt interpretációs vonalat felmutatva), a *Javított kiadás* tanúsága visszamenőlegesen beíródhat Esterházy több művének olvasási alakzataiba, akár a *Fancsikó és Pintáig* hatáon.
- 60 Vagyis Esterházy politikai íróként való beállítására jelentős szerepet játszik a *Termelési regény* kapcsán is. Ennek egyik nyelvi-performatív operációja olyan mondatok szerzői közlésként történő értelmezése, amelyek részben vagy teljes egészében idézetek (pl. „Helyéről elmozdítani a beszédet annyi, mint forradalmat kiobbantani”).
- 61 Neue Zürcher Zeitung, 2017. július 15. (Andreas Breitenstein: *Tod eines Sprachspielers. Am Ende stand der Aufprall mit der Wirklichkeit – Péter Esterházy allerletztes Werk „Bauchspeicheldrüsentagebuch”*)
- 62 Die Welt, 2010. december 11. A gazdasági értelemben vett ökonómia materiális kérdéséhez a *Termelési regényben* ld. Palkó Gábor innovatív tanulmányát: *Literarische Produktion (Ökonomie,*

- Medialität und Textualität im Produktionsroman*) = Lőrincz–L. Varga (szerk.): *Herausforderung der Literatur, i. m.*, 87–114.
- 63 Die Zeit, 2010. december 22. (*Ein Jugendreich, ein Meisterwerk. Wie man eine Diktatur in die Luft sprengt und dabei seinen Geist frei macht: Esterházy Péter sagenumwitterter „Produktionsroman“ macht's vor, frisch bis heute*)
- 64 Die Welt, 2016. július 14. (Paul Jandl: *So viel Wissen und so viel Menschenfreundlichkeit*)
- 65 Die Welt, 2015. március 28. (Paul Jandl: *Péter Esterházy lädt zum Gulasch der Geschichte*)
- 66 Neue Zürcher Zeitung, 2004. október 9. (*Das Budapester Spiel. Péter Esterházy osztrák-ungarische Ironie*)
- 67 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2004. június 4.
- 68 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2004. június 17. Jäger egy későbbi cikkében a Békedj kapcsán arról ír, hogy ezzel magára a német történelemre is más távlat nyílik.
- 69 Ez a készítés amennyire automatikusan, annyira rugalmasan viselkedik: két kritikus is a magyarul 2010-ben (vagyis 2008–2009 körül keletkező), németül 2013-ban megjelent *Esti* valamifajta, a „2010 utáni Magyarország”-gal szembeni gesztusként próbálja értelmezni. („Esti utál mindenféle nyárspolgárt és reakciót [érdekes, a korai Heller Ágnes ugyanezt a nyelvet beszélve mintha pont ellenkezőképpen vélekedett volna az *Esti Kornél* írójáról], így nem véletlen, hogy Esterházy pont ebben a nyomasztó politikai korszakban Magyarországon a renitens Estit teszi meg regényhősnek.” *Der Tagesspiegel*, 2013. március 6., Nicole Henneberg: *Don Quijote in Budapest. Péter Esterházy huldigt dem großen Literaturspieler Dezső Kostolányi* [sic] – und porträtiert sich selbst. Lothar Müller szerint viszont: „Ebben a könyvben a nyelvjátékok gyakran önmagukra maradnak [vö. Ernst Osterkamp hasonló megfigyelésével]. Id. fentebb, 51. lábjegyzet] – azért is, mert a jelenlegi Magyarországot messzemenően ignorálja.” *Süddeutsche Zeitung*, 2013. március 12. (*Flucht ist kein gutes Wort. Péter Esterházy neues Buch „Esti“ macht aus der Form des autobiografischen Romans eine Spiegelfechtere und zeigt dem aktuellen Ungarn eine kalte Schulter, die es in sich hat.*)
- 70 2005. január 22. (Ijoma Mangold: *Über die Tücken der Dissidenz, der Literatur und der Restaurantkritik: ein Besuch bei Péter Esterházy in Budapest*)
- 71 2017. április 15. (Karin Pollack)
- 72 Sigmund Freud: *Trauer und Melancholie* = Uő.: *Studienausgabe III*, Frankfurt a. M., 1975, 210–211. Freud írásának szerepéről Walter Benjamin barokk szomorújáték könyvében, annak „gyászelmélete” kapcsán vö. Bettine Menke: *Das Trauerspiel-Buch. Der Souverän – das Trauerspiel – Konstellationen – Ruinen*, Bielefeld, 2015, 123–167.
- 73 *Der Acker der Worthülsenfrüchte*, 124. (Thuswaldner itt a *Hrabal* könyvére hivatkozik.) Esterházy írásmódjának ezt a kardinális aspektusát Kulcsár Szabó tárta fel szisztematikusan módon, „a nem jelentésköztött szövegegyeségek vizsgatérésé”-t, „az elbeszélő szekvenciák megoklatlan megszakításai”-t (amelyek itt többek között „a nyelvi beszédregiszterek közötti összjáték sokszólamúságá”-val is összefüggnek), vö.: *Esterházy Péter, i. m.*, 159–165. Összefoglalva: „A mű egyik legszembeötlőbb strukturális sajátossága pontosan abban van, hogy Esterházy folyvást ismétli, válogatja és cserélgeti a legfontosabb elbeszélésmodulokat. Azzal viszont, hogy új és új kontextusban szerepelteti, egyúttal meg is fosztja őket attól, hogy rögzített értelemhorizontok indexeivé válhassanak.” Uo., 193.
- 74 Neue Zürcher Zeitung, 2013. május 13. (*In der Wortschmiede. Péter Esterházy hat mit „Esti“ einen verspielten Nicht-Roman geschrieben*)
- 75 Weser Kurier, 2016. március 26. (*Evangelium nach Peter Esterházy. Wo bleibt die Auferstehung? In Peter Esterházy's neuem Buch „Die Markus-Version. Einfache Geschichte Komma hundert Seiten“ wird sie nicht beschrieben*)
- 76 Die Zeit, 2016. július 16. (David Hugendick: *Diese Heiterkeit, diese Zweifel. Péter Esterházy erschuf ein literarisches Labyrinth, in dem wir uns gern verirren. Er war einer der größten Erzähler der europäischen Gegenwartsliteratur. Ein Nachruf*)
- 77 Paul Jandl utal arra, hogy a *Javitott kiadás* és *A szív segédigéi* talán az a két Esterházy-mű, ahol „a genealógiái nem alkalmas metaforának” (*Die Zeit*, 2016. július 14., *So viel Wissen und so viel Menschenfreundlichkeit*)
- 78 2016. július 23. (*In guter Gesellschaft* címmel)
- 79 A félig német, félig osztrák származású híres kortárs író, Daniel Kehlmann, Esterházy személyes ismerőse reflektálja az osztrák és német kultúrtörténeti háttér közötti vonatkozó differenciákat (katolikus-udvari és protestáns paradigmák között) a Magyar Narancsnak adott interjújában, 2018-ban, vö. „*Esterházyt elfogadták*” – Daniel Kehlmann író, <https://magyarnarancs.hu/konyv/esterhazytol-elfogadtak-100264>
- 80 Mint Tóth-Czifra Júlia felhívja rá a figyelmet, a „beiläufig” kifejezés osztrák közegben a „hozzávetőleges”, „megközelítően” jelentésben is használatos. Német füllel hallva a szót egyértelműen a „mellékes” jelentése (illetve annak szinonimái) dominál. Jól látszik ezen a ponton – ráadásul igen fontos diszkurzív összefüggésben –, hogy a német nyelvű recepció nemcsak szemléleti, mentális, ízlés- és értékrendszerbeli, kultúrtörténeti értelemben, de alapvetően nyelvi síkon sem homogén. Maga a német (országi) vagy osztrák német nyelv mond mást esetenként, attól függően, milyen füllel hallják azt.
- 81 Ennek vázlatos, térségi összehasonlító horizontú kísérletét ld. Lőrincz Csongor: *Nyelvigazságosság, avagy az udvariasság poétikája (Kosztolányi – Márai – Esterházy)* = Uő.: *Hallgatag hangolások. Nyelvi események – irodalom – antropológia*, Budapest, 2021, 249–292. (Rövidített német nyelvű változata: *Die Poetik der Höflichkeit. Zu Dezső Kosztolányis Novellenheld Kornél Esti und seinen deutschsprachigen Verwandten*, Hofmannsthal-Jahrbuch 2021, 353–373.)
- 82 Vö. Byung Chul-Han: *Vom Verschwinden der Rituale. Eine Topologie der Gegenwart*, Berlin, 2019, 82.
- 83 Idézi Wernitzer: *Idézetvilág, i. m.*, 141.
- 84 Die Welt, 2006. május 13. (*Der große ungarische Ruinenbaumeister. Weltmeister der Ironie: Péter Esterházy zeigt sich in seiner „Einführung in die schöne Literatur“ zugleich als Architekt und Handwerker*)
- 85 Kleine Zeitung, 2004. október 11. (*Von den Hilfsverben des Herzens. Peter Esterházy [54] erhielt gestern den Friedenspreis des Buchhandels*) Ezek a mondatok egyszerűsített formában többfelé felbukkannak a recepcióban.
- 86 *Der Acker der Worthülsenfrüchte, i. m.*, 123.
- 87 Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2010. április 8. (*Was Literatur ist. Unsere literarische Welt droht zu verschwinden. Das Werk wird ersetzt durch Texte als Lebensteilnahme. Doch warum nur sollten Schriftsteller jetzt bloggen statt dichten?*) Az 1964-ben született Hettche anyja egyébként Szudéta-vidéki német volt, ő maga pedig Musil *Der Mann ohne Eigenschaften*-jéről írta magiszteri dolgozatát, az FAZ-nek és az NZZ-nek volt sokáig munkatársa.
- 88 Ilyen például Andreas Puff-Trojan már említett recepciója (*Das schweigende Kind. Péter Esterházy denkt gewitzt über den christlichen Glauben nach*).
- 89 Die Zeit, 2016. március 10. (*Scherben im goldglänzenden Sand. In seinem Roman „Die Markus-Version“ spielt Péter Esterházy sehr ernste Spiele mit Fragen des Glaubens*) A Márk-változathoz ld. Tolcsvai Nagy Gábor tanulmányát: *Testben létezés, átlénygülés, kinyilatkoztatás. Beszédmód a Márk-változatban* = Lőrincz–L. Varga–Palkó (szerk.): „*Nincs vége. Ez a befejezés.*”, *i. m.*, 61–80. Németül in: Lőrincz–L. Varga (szerk.): *Herausforderung der Literatur*, 371–388.
- 90 *Esterházy, a teológus* (ford. Csehy Zoltán), Kalligram, XXIV. évf., 2015/4, 51–55.
- 91 *So viel Wissen und so viel Menschenfreundlichkeit* (Ez a különbségtétel kétfajta morál között ismét értelmezhető lenne osztrák–német viszonylatban, vö. fentebb Werner Krause írásával.)
- 92 *Der Acker der Worthülsenfrüchte, i. m.*, 125.

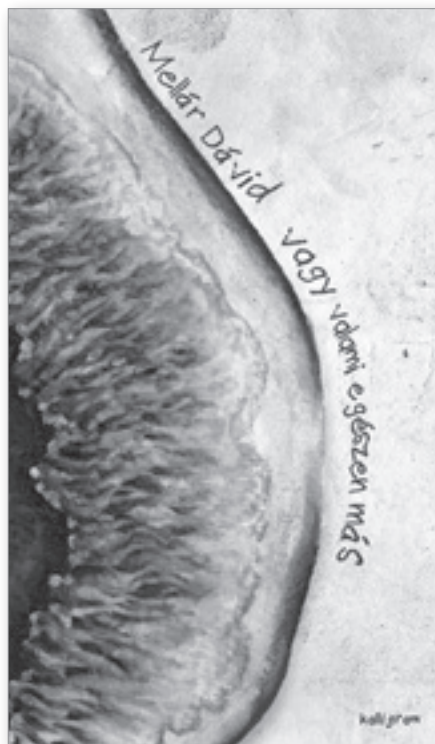

A FÜGÉSKÖNYV

Mellár Dávid: *Vagy valami egészen más*

Kalligram Polgári Társulás, Pozsony–Dunaszerdahely, 2020

Mivel a járvány eltolta, majd agyonnyomta a bemutató(ka)t, hosszan állt olvasatlanul a polcon, a kisasztalon, majd a nagyasztalon, aztán a polcra besorolva, újra kiemelve onnan a *fügéskönyv*. Avagy Mellár Dávid első kötete, a *Vagy valami egészen más*. A tartalom ismerete nélkül mindenesetre a *fügésséget* rendeli hozzá a tudat, a védőborítót beborítja ugyanis egy füge keresztmetszete, arcunkba tolva a gyümölcstest intim belsőjét, és a héjhoz idomulva húzódik végig a szerző neve és a kötet címe. Mért az ilyesmit nem épp egyszerű, de talán idővel láthatóbbá válik, hogy mennyit vett el vagy adott a kötet (még hozzá első kötet) és (ebből következően elsőkötetes) szerzője utóéletéhez és pályájához ez a váratlan pangás. Vagy talán csak az én polcom nem tudja még, hogy a frissen nyomott kötetek home office-ból is hatékonyan tudják végezni a teendőiket, virtuális csatornákon is vígan eljutnak a közönséghez? Valamiért mégis kétlem, az ellenkezőjéről pedig már csak azért sem lesz könnyű meggyőzni, mert sosem tudjuk meg, mi lett volna másként, ha ugye másként lett volna. Az így tán nehezen támadható feltételezésem szerint (bár támadná egy ellenérvekkel teli oknyomozó riport például) mindenesetre jó választás ez a fügés burkolás, talán jobban megakad rajta továbbgörgetés közben a szem, jobban megmarad (*tudod, az a fügéskönyv* – mert ugyebár történnék ilyen konverzációk). És hogy így bekerül abba a bizonyos köztudatba, stabil alapköve lehet egy épülő költői pályának. Egyáltalán kézbe vesszük. És a védőborító alá néznek. Mert ott megint egy ütős il-

lusztráció, Kačena Turzová érdeme, egy hibrid testről, amelynek az *inkább emberi* oldala női, a másik meg leginkább százlábú-lábú. Ez a kettéhasítottág pedig köthető ahhoz is, hogy a védőborító fülein két rövideke életrajz kap helyet, az elülsőn a borítón is említett Mellár Dávidé, a hátulsón pedig a borítón vagy más kellő helyen konkrétan nem nevesített Kozmár Kláráé.

Nehéz tehát elvonatkoztatni a körülményektől, attól tehát, hogy világiárvány idején megjelent első kö-

tet miként méretetik meg, ugyanez ugyanilyen fügés borítóval mennyivel nyomna többet vagy kevesebbet a latban úgy egyébként. A recepciót tekintve mindenestre nem vezett el a semmiben, hiszen működésbe hozta a reflexiós mechanizmust (és talán ez is vizsgázott egyben). Czucz Enikő rendkívül gyors recenzója (*Amikor a költő megszólítja önmagát*; dunszt.sk, 2020. 07. 04.) adta meg ehhez az alapot elemző és ételkelő hangnemével, innentől már az olvasást halogató olvasó is megtudja, hogy szubjektív lírával lesz dolga, és két név mögé, de három tömbbe szerveződik a kötet. Mellár Dávid belső társa a kötet megírásában Kozmár Klára, a kettejüket (illetve kettejük szöveg-tömbjét) pedig egy *ÉS* című ciklus köti össze, amely az *Irodalmi Szemle* internetes oldalának *Zsemle* nevű ciklusából költözött át ide. Talán már ennyiből is sejtethető, de a kézbe vétel után végképp egyértelművé válik, hogy az olvasás és újraolvasás során a két térfél komplex viszonyrendszerének a feltérképezése lesz az értelmezés egyik főbb mozgóterve. A további összetevőkről pedig Csehy Zoltán kritikájánál (*Eksztatikus termékbe-mutató. ÉS*, 2020. szeptember 25.) pontosabban nem könnyű szólni: „A kötet egyik központi tárgya a test és hús pólusai között kibomló narratívák, szerepek, képlékeny identitások vershelyzetbe hozása, az anyagságig lebontott absztrakció, a csontra rágott metafora, a fájdalomig kiélvezett retorika.” A test központba helyezése már a legelső, ciklusokat megelőző szöveg első sorában megtörténik a rámutatás, majd szinte versről versre újra: egyértelműen epicentrum-szerepbe kerül. A kötet szerkezet megfontoltságának, a szerkesztési tudatosságának is a bizonyítéka ez az előtérbe helyezett vers, a *Tűznyelő torkán a láng*. Első négy sorában a testhez való viszonyulások kérdései sorjázna („Kinek mi és mi nem a test?”), majd hirtelen megfordul a perspektíva, és már a test felől közelítünk a viszonyulás kérdéséhez, és végül a testek érintkezésének mozzanatához érkezőnk. Vagy akár úgy is fogalmazhatnánk, az érintkezés *aktusához*: már a legelső versszakból kitűnik, hogy ebben a kötetben sem a szexualitás, sem a testhez kötődő más folyamat és aktus nem lehet tabu. Egymás után szerepel költő és kurva, előtűnik a test „meztelen fényben” és aztán a húsjellege („hentes kezében a hús”) is, a pap ostyaosztásakor az áldozó lány szájával való érintkezésre kerül a fókusz. A második versszakban marad ugyan a testpoétika, de az ökojelleg felé hajlik el („Mit jelent a test a földnek”), a test tűzbéli elemestődése, a jég és a hó testtel való *aktusából* történő felbomlása vagy átalakulása is mind valamiféle testi folyamatként jelenik meg, az önpusztítást pedig a vegetáriánus étrendre szoktatott húsevő növény képe idézi. A címre visszamutató utolsó két sorban, melyben a tűz és nyelője közötti viszony kerül középpontba, végül mégsem a testnél kötünk ki, csak áttételesen, hiszen a láng benyomásaira

kérdez rá a szöveg: lenyelik, kiokádják, testi folyamatok áldozata lesz. A láng érzésvilágának („Mit érez a láng, mikor lenyelik, de rögtön kiokádják?”) verszáró pozícióba helyezését akár a kötet címre való visszautalásként is értelmezhetjük, hiszen a nemiségeken és emberi minőségeken túli egyben a személytelenséget, a tárgyiasítást, a poszthumánt is jelentheti: e szöveg-helynél a láng (szó szerinti) hányattatásai hangsúlyosabbak, mint akár a maga tűzokádó lényé, akár az attrakciót figyelők tekintete.

A kötet cím tehát találó egyrészt tematikai szempontból, hiszen az imént a láng kapcsán említett aspektusok végigvonulnak a könyvön, a személyesség ellenére tehát *a valamik* is jelentős szereplők. És evidens: találó az egyébként előre leleplezett kettős szerzőség tekintetében, Mellár Dávid a *valaki*, illetve *valami* más említésével borítóra emelte pszeudo-alkotótársát, a női princípiumot, amely nyersebb és direkter megközelítéssel egészíti ki a kötet első felét. Ehhez kapcsolódóan találó abból a szempontból is, hogy debütáló szerzőről van szó, aki korábbi versterméséből válogatott, de jól szerkesztett és koncepcióval bíró eszközként sorolta műveit a kötetbe: kiderül majd, hogy a később megszólaló költő hangja ilyen lesz-e, vagy valami egészen más. A hang és megszólalásmód keresésének is jele lehet, hogy két személyként szólal meg, tematikailag és verstanilag is igyekszik meghatározni helyét a hagyományok és a kortárs költőtársak irodalmi közegében. Ez a pozicionálás pedig nemcsak a kötetet, hanem az első időszak recepcióját tekintve is sikeresnek mondható, a kötet megjelenését reflexiókon és szerzői interjúkon kívül irodalmi elismerés is követte, járványidőszak ide vagy oda. Előállt a már klasszikusnak is mondható, jól ismert helyzet: az első kötet hullámvérése után a befogadói közösség kivár, ezzel némileg nyomást is gyakorol a bemutatkozó szerzőre, és talán nem is az a kérdés, lesz-e második, vagy megugorja-e az első utáni elvárásokat, hanem hogy hasonló lesz-e, *vagy valami egészen más*. A speciális körülmények miatt pedig az is kérdéses, hogy ha akkor épp offline közegben is megturnézódik az új kötet, hová helyeződik ez az első, mi lesz a függéskönyvvel, lesz-e a második egy sajátos új első, netán semmit nem számít majd a körülmények furcsa játszámája az életmű alakulásában? Mellár Dávid nemcsak kötetes költő, hanem az irodalmi élet laboratóriumának kísérleti alanya is lett. ■ ■ ■

Rizsányi Attila (1993) Szabadkán született, az újvidéki magyar tanszéken végzett, jelenleg Pozsonyban él.